

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ

Факультету права, гуманітарних і соціальних наук

Кафедра історії, археології та туризму

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

магістра

на тему: ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИЙ ПОТЕНЦІАЛ МАЛИХ МІСТ ЯК
ТУРИСТИЧНИЙ РЕСУРС: ДОСЛІДЖЕННЯ НА ПРИКЛАДІ
МЕДЖИБІЗЬКОГО МІКРО РЕГІОНУ

здобувач _____ 2 _____ курсу _____ групи _____ ТУ-24зм _____
спеціальність: _____ 242 Туризм і рекреація _____

Ветрова Т. М.

(ПІБ здобувача)

Науковий керівник: _____ д. геогр. н., проф. Заваріка Г. М.

(вчене звання, науковий ступінь, ПІБ)

(підпис)

Київ – 2025

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ**

Факультет права, гуманітарних і соціальних наук
(повне найменування факультету)
Кафедра історії, археології та туризму
(повне найменування кафедри)
Освітній ступінь магістр
(бакалавр, магістр)
Спеціальність 242 Туризм і рекреація

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

к. і. н, доц. Сапицька О.М.

« 14 » листопада 20 25 року

**ЗАВДАННЯ
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ ВИПУСКНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ**

Ветровій Тетяні Миколаївні

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИЙ ПОТЕНЦІАЛ МАЛИХ МІСТ
ЯК ТУРИСТИЧНИЙ РЕСУРС: ДОСЛІДЖЕННЯ НА ПРИКЛАДІ
МЕДЖИБІЗЬКОГО МІКРО РЕГІОНУ

Керівник роботи Заваріка Галіна Михайлівна, д.геогр.н., професор,
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджена наказом університету від 14 листопада 2025 року №229/19

2. Строк подання студентом завершеної роботи 17 грудня 2025 року

3. Вихідні дані до роботи закони, постанови, статистичні матеріали

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити)

1. Теоретико-методологічні засади дослідження історико-культурного потенціалу малих міст як туристичного ресурсу

2. Історико-культурний потенціал та соціо-економічний контекст розвитку Меджибізького мікрорегіону: аналіз та оцінка

3. Стратегії та перспективи використання історико-культурного потенціалу Меджибізького мікрорегіону як туристичного ресурсу

4. Безпекові аспекти розвитку туризму в малих містах (на прикладі Меджибізького мікрорегіону)

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень) 12 таблиць, 10 рисунків

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
1	Заваріка Г. М., професор	 14.11.2025	Ветрова Т. М. 14.11.2025
2	Заваріка Г. М., професор	 20.11.2025	Ветрова Т. М. 25.10.2025
3	Заваріка Г. М., професор	 28.11.2025	Ветрова Т. М. 15.11.2025
4	Заваріка Г. М., професор	 11.12.2025	Ветрова Т. М. 25.11.2025

7. Дата видачі завдання "14" листопада 2025 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної випускної роботи	Строк виконання етапів	Примітка
1	Проаналізувати літературні та інші джерела з проблеми дослідження.	14.11.2025	виконано
2	Обґрунтувати об'єкт, предмет дослідження, сформулювати завдання і мету. Написати вступ.	17.11.2025	виконано
3	Дослідження теоретико-методологічних засад історико-культурного потенціалу малих міст як туристичного ресурсу. Написання першого розділу роботи.	20.11.2025	виконано
4	Аналіз та оцінка історико-культурного потенціалу та соціо-економічного контексту розвитку Меджибізького мікрорегіону. Написання другого розділу роботи.	25.11.2025	виконано
5	Розробка стратегії та огляд перспектив використання історико-культурного потенціалу Меджибізького мікрорегіону як туристичного ресурсу. Написання третього розділу роботи	30.11.2025	виконано
6	Безпекові аспекти розвитку туризму в малих містах (на прикладі Меджибізького мікрорегіону). Написання четвертого розділу роботи	05.12.2025	виконано
7	Узагальнити результати проведеного дослідження, сформулювати висновки	11.12.2025	виконано

Студент

Т. М. Ветрова

 (підпис)

(ініціали і прізвище)

Керівник роботи

Г.М. Заваріка

 (підпис)

(ініціали і прізвище)

РЕФЕРАТ

Текст – 130 с., рис. – 10, табл. – 12, літератури – 84 джерела

В центрі уваги дослідження – актуальна проблема використання історико-культурного потенціалу малих міст України як стратегічного ресурсу для соціально-економічного розвитку територіальних громад. Ця проблематика набуває важливості в умовах структурних трансформацій та необхідності післявоєнної відбудови перефірійних регіонів, де історична спадщина має стати каталізатором локального економічного зростання. Метою роботи є комплексне дослідження історико-культурного потенціалу Меджибізького мікрорегіону, обґрунтування механізмів його використання як туристичного ресурсу та розробка практичних рекомендацій для місцевої громади в контексті реалізації державної культурної політики. Для досягнення поставленої мети були визначені наступні завдання: дослідити історико-культурний потенціал Меджибожа та мікрорегіону; проаналізувати сучасні підходи до розкриття соціально-економічних аспектів потенціалу як туристичного ресурсу; провести діагностику діяльності та розробити управлінські заходи для подолання інфраструктурних та організаційних обмежень сформулювати практичні рекомендації для удосконалення управління туристичною галуззю громади.

Об'єктом дослідження є Меджибізький історико-культурний мікрорегіон – його археологічний, історичний, культурний потенціали, а предметом дослідження є соціально-економічні умови, фактори та механізми використання його історико-культурного потенціалу для розвитку туризму.

У роботі використано методи емпіричного дослідження, аналіз та синтез. Для детального аналізу потенціалу, діагностики поточної діяльності та визначення стратегічних цілей застосовано SWOT-, ІЕ- та QSPM-матриці.

Наукова новизна роботи полягає у комплексній оцінці історико-культурного потенціалу поселення Меджибіж, Меджибізького замку та Меджибізького мікрорегіону в цілому. Доведено, що туристичний потенціал об'єкта є недостатньо реалізованим через інфраструктурні та управлінські обмеження, що обґрунтовує необхідність розробки практично орієнтованого механізму його використання. Практичне значення роботи полягає у розробці концептуальної основи використання історико-культурного потенціалу Меджибізького мікрорегіону як туристичного ресурсу. Результати дослідження надають громаді Меджибожа можливість розширити туристичну галузь як засіб створення робочих місць, збільшення доходів місцевого бюджету та посилення статусу мікрорегіону в конкурентному середовищі.

Ключові слова: історико-культурний потенціал, туристичний потенціал, туристичний ресурс, Меджибізький мікрорегіон, малі міста, культурний туризм, Меджибізький замок, державна культурна політика, сталий розвиток.

АНОТАЦІЯ

Ветрова Т. М. Історико-культурний потенціал малих міст як туристичний ресурс: дослідження на прикладі Меджибізького мікро регіону – Рукопис.

Магістерська робота на здобуття кваліфікаційно–освітнього рівня магістра за спеціальністю 242 – Туризмі рекреація. – Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля Міністерства освіти і науки України, Київ, 2025.

Дослідження присвячене актуальній проблемі використання історико-культурного потенціалу малих міст України як стратегічного ресурсу для соціально-економічного розвитку територіальних громад, особливо в умовах структурних трансформацій та післявоєнної відбудови тилкових регіонів. Метою роботи є комплексне дослідження історико-культурного потенціалу Меджибізького мікрорегіону, обґрунтування механізмів його використання як туристичного ресурсу та розробка практичних рекомендацій для місцевої громади в контексті реалізації державної культурної політики. Проаналізовано наявні літературні джерела з проблематики дослідження. Зроблено спробу комплексного дослідження історичної спадщини Меджибізького мікрорегіону та аналізу підходів до її перетворення на туристичний потенціал. Для оцінки поточної діяльності та визначення стратегічних цілей використано сучасний аналітичний інструментарій, зокрема, SWOT-, ІЕ- та QSPM-матриці. Обґрунтовано, що незважаючи на унікальність об'єкта, його туристичний потенціал є недостатньо реалізованим через інфраструктурні та управлінські обмеження. Практичне значення роботи полягає у розробці концептуальної основи та конкретних управлінських заходів, спрямованих на підвищення ефективності використання історико-культурної спадщини. Результати дослідження надають громаді Меджибожа можливість розширити туристичну галузь як засіб створення робочих місць, збільшення доходів місцевого бюджету та посилення статусу мікрорегіону в конкурентному середовищі.

ABSTRACT

Vietrova T. M. Historical and cultural potential of small towns as a tourist resource: a study on the example of the Medzhybizh micro-region. – Manuscript.

Master's thesis for obtaining the qualification and educational level of a master's degree in specialty 242 - Tourism and recreation. - Volodymyr Dahl East Ukrainian National University of the Ministry of Education and Science of Ukraine, Kyiv, 2025.

The study is devoted to the problem of utilising the historical and cultural potential of small towns in Ukraine as a strategic resource for the socio-economic development of territorial communities. This becomes important against the backdrop of structural transformations and post-war reconstruction of rear areas. The work aims to comprehensively investigate the historical and cultural potential of the Medzhybizh micro-region, substantiate the mechanisms for its use as a tourism resource, and develop practical recommendations for the local community. This is done within the context of implementing state cultural policy. The available literature on the research issue has been analysed. An investigation has been undertaken into the historical heritage of the Medzhybizh micro-region and strategies developed to turn it into a tourist destination. Modern analytical tools, including SWOT, IE, and QSPM matrices, were used to assess current activities and determine strategic goals. Due to infrastructural and managerial constraints, the site's tourism potential is not being fully realised. The practical significance of this work lies in creating a theoretical framework and specific management measures to make the use of historical and cultural heritage efficient. With this study's findings, the Medzhybizh community can grow its tourism industry to create jobs, increase local budget revenues, and make the micro-region more competitive.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО ПОТЕНЦІАЛУ МАЛИХ МІСТ ЯК ТУРИСТИЧНОГО РЕСУРСУ.....	12
1.1. Теоретичні підходи до визначення історико-культурного потенціалу.....	12
1.2. Сутність та особливості туристичного ресурсу.....	15
1.3. Класифікація та характеристика видів історико-культурних ресурсів.....	18
1.4. Роль історико-культурного потенціалу в розвитку туризму малих міст.....	24
ВИСНОВКИ ДО ПЕРШОГО РОЗДІЛУ.....	27
РОЗДІЛ 2. ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТА СОЦІО-ЕКОНОМІЧНИЙ КОНТЕКСТ РОЗВИТКУ МЕДЖИБІЗЬКОГО МІКРОРЕГІОНУ: АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА.....	29
2.1. Географічне положення та історико-культурний розвиток Меджибізького мікрорегіону.....	29
2.2. Аналіз наявних історико-культурних ресурсів.....	34
2.3. Соціально-економічні та демографічні чинники розвитку Меджибізького мікрорегіону.....	45
2.4. Оцінка туристичної привабливості історико-культурного потенціалу Меджибізького мікрорегіону (SWOT-аналіз).....	49
ВИСНОВКИ ДО ДРУГОГО РОЗДІЛУ.....	57
РОЗДІЛ 3. СТРАТЕГІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО ПОТЕНЦІАЛУ МЕДЖИБІЗЬКОГО МІКРОРЕГІОНУ ЯК ТУРИСТИЧНОГО РЕСУРСУ.....	59
3.1. Розробка рекомендацій щодо використання історико-культурного потенціалу для створення туристичних продуктів та маршрутів.....	59
3.2. Обґрунтування шляхів залучення інвестицій та партнерства для розвитку туристичної інфраструктури.....	66
3.3. Механізми реалізації стратегій розвитку туризму в Меджибізькому мікрорегіоні.....	72
ВИСНОВКИ ДО ТРЕТЬОГО РОЗДІЛУ.....	82
РОЗДІЛ 4. БЕЗПЕКОВІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В МАЛИХ МІСТАХ (НА ПРИКЛАДІ МЕДЖИБІЗЬКОГО МІКРОРЕГІОНУ).....	84
4.1. Визначення та класифікація безпекових загроз для туристів.....	84
4.2. Аналіз факторів, що впливають на безпеку туристів у Меджибізькому мікрорегіоні.....	85
4.3. Рекомендації щодо забезпечення безпеки туристів на об'єктах історико-культурної спадщини.....	88
ВИСНОВКИ ДО ЧЕТВЕРТОГО РОЗДІЛУ.....	97
ВИСНОВКИ.....	98
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	102
ДОДАТКИ.....	113

ВСТУП

Розвиток культурного туризму в малих історичних містах України довгий час не мав великого значення. Зазвичай за малими містечками не визнавали справжньої цінності для розвитку туризму. Більшість з них були залишені напризволяще: з неврегульованими відносинами власності, погано доглянутими будівлями, відсутністю модернізованої інфраструктури та забудовою в межах історичних пам'яток, а також з неприйнятними стандартами сучасного життя. Все це перешкоджало нормальному розвитку малих міст.

Зростаючий інтерес туристів до вивчення культурної та історичної спадщини України є результатом освіти та покращення рівня підходів до розвитку історико-культурного ресурсу як туристичного потенціалу. Багата історична та культурна спадщина стає підґрунтям для розвитку культурного пізнавального туризму як форми економічної активізації та соціального згуртування територіальних громад. У системі сталого розвитку необхідно раціонально використовувати якісні елементи культурної та історичної спадщини України. Конче потрібно належним чином захищати та оцінювати таку спадщину, а також важливо розробити стратегію для можливого подальшого сталого розвитку периферійних територій.

Актуальність дослідження. Проблема дослідження історико-культурного потенціалу малих міст України в контексті визначення туристичного ресурсу є реальним викликом розвитку нашого суспільства. Історичне надбання є основою успішного розвитку соціальної культури та національної свідомості. Локальна історія – це те, без чого не можливо мати гордість за свій народ, є важливим фактором, що впливає на розвиток малих міст та поселень.

На прикладі Меджибізького мікрорегіону є можливість дослідити історико-культурний потенціал малих міст як туристичного ресурсу. В контексті цієї роботи розкривається зміст об'єктів археологічного мікрорегіону, малого містечка Меджибіж та Меджибізького замку, які дають

можливість простежити усі етапи оборонного зодчества в Україні, а також європейські традиції будівництва замків та фортець протягом XIV–XVII ст. Не менш важливий контекст актуальності дослідження полягає у використанні спадщини для маркетингу та туризму або комерціалізації. Безумовно, малі міста та поселення такі як Меджибіж відчайдушно шукають подібні інструменти, будуючи свої стратегії регіонального чи місцевого розвитку.

Цей напрямок досліджень є критично важливим, оскільки саме у процесі зміцнення Меджибізької об'єднаної територіальної громади закладається економічна основа для піднесення добробуту місцевих спільнот. За таких обставин, туристична діяльність постає як потужне додаткове джерело підвищення доходів місцевих бюджетів. Саме тому, під час війни, в період структурних реформ та значних трансформацій в економіці України, існує нагальна потреба у вдосконаленні комплексного підходу до розміщення туристичної діяльності. Вона повинна розглядатися як один з дієвих каталізаторів економічного розвитку периферійних та тилкових регіонів, що здатний стимулювати зростання як на державному, так і на локальному рівні.

Мета та задачі роботи. Метою цього дослідження є комплексне дослідження історико-культурного потенціалу Меджибізького мікрорегіону, обґрунтування механізмів його використання як туристичного ресурсу та розробка практичних рекомендацій для місцевої громади в контексті реалізації державної культурної політики.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні завдання:

- Дослідити історико-культурний потенціал Меджибожа та Меджибізького мікрорегіону, розібравши історію замку, містечка та його округи на складові різних історичних періодів.
- Проаналізувати приклади сучасних підходів до розкриття соціально-економічних аспектів історико-культурного потенціалу містечка як туристичного ресурсу.

- Провести діагностику поточної діяльності та розробити конкретні управлінські заходи, спрямовані на подолання виявлених інфраструктурних та організаційних обмежень.
- Сформулювати рекомендації, які мають практичну значущість для подальшого удосконалення управління діяльністю туристичної галузі Меджибізької громади та підвищення ефективності використання історико-культурної спадщини.

Об'єктом дослідження є Меджибізький історико-культурний мікрорегіон – його археологічний, історичний, культурний потенціали, дані архівів, матеріали реставраційних та проектних робіт, графічні та історичні джерела.

Предметом дослідження є соціально-економічні умови, фактори та механізми використання історико-культурного потенціалу Меджибізького мікрорегіону для розвитку туризму.

Методи дослідження.

В роботі використано метод емпіричного дослідження (спостереження, порівняння, моделювання), аналіз та синтез, загальнонаукові методи (системний підхід, діалектичний метод), архітектурні, економічні та історико-генетичні методи. Для детального аналізу потенціалу та визначення стратегічних цілей використані SWOT-, ІЕ- та QSPM-матриці.

Історико-культурний потенціал як туристичний ресурс Меджибізького мікрорегіону значною мірою розкривається через дослідження широкого кола історичної спадщини та матеріальної й нематеріальної культури мікрорегіону. Історико-культурна спадщина відіграє ключову роль у формуванні туристичного потенціалу регіону. Ця робота ґрунтується на наукових розробках низки фахівців в напрямках археології (С. Демидко [7], Ю. Толкачов [47], В. Степанчук [30], В. Ветров [3]), історії (О. Погорілець [33], І. Западенко [13]) та архітектури (Є. Лопушинська [26], В. Цяук [49], І. Снітко, Т. Ветрова [5]). В цьому контексті Меджибізький

мікрорегіон є не лише символом минулих епох, а й важливим об'єктом для збереження та популяризації національної культури.

Проблематика поняття «туристичного потенціалу» та його оцінки розглядається у працях вітчизняних та закордонних фахівців (Р. Драпушко [10], В. Главан [57], Ф. Д. Матей [71], Т. Деділова й О. Носирєва [6], І. Кулиняк [24] та ін.). На основі їхніх досліджень формується власне визначення потенціалу як сукупності всіх ресурсів, що мають історичну, культурну та рекреаційну цінність. Дослідження з методики оцінювання туристичного потенціалу регіонів (Ю. Юхновська []) та вивчення можливостей створення конкурентоспроможного продукту й управлінських механізмів (Р. Кривенкова [23], Е. Радченко [42]) є теоретичною базою для розробки практичних рішень. Світові тенденції розвитку туризму (М. Брояк-Тшасковська, К. Дрель [55], Д. Алексова [51]) дозволяють інтегрувати зовнішній контекст у внутрішню проблематику.

Незважаючи на наявність досліджень туристичного потенціалу Хмельницької області (О. Долинська [9], І. Ковтун, І. Юричина [21]) та статей, що підтверджують унікальність Меджибожа (Н. Стрельбіцька [45], Н. Куліш [25] та ін.), саме туристичний потенціал Меджибізького мікрорегіону є недостатньо дослідженим з точки зору розробки комплексного, практично орієнтованого механізму його реалізації.

Наукова новизна роботи полягає у комплексній оцінці історико-культурного потенціалу поселення Меджибіж, Меджибізького замку та Меджибізького мікрорегіону вцілому. На базі цієї інформації проаналізовані приклади сучасних підходів до розкриття соціально-економічних аспектів історико-культурного потенціалу містечка як туристичного ресурсу.

Практичне значення роботи полягає у розробці концептуальної основи дослідження історико-культурного потенціалу Меджибізького мікрорегіону як туристичного ресурсу, що створює перспективу для розвитку комплексної туристичної інфраструктури на основі наукового аналізу історичної спадщини об'єкту дослідження.

На базі цього дослідження громада Меджибожа може розширяти свою туристичну галузь як засіб створення робочих місць та добробуту з низьким впливом на навколишнє середовище. На підґрунті аналізу ресурсів та попиту можливо ідентифікувати найбільш перспективні види туризму для Меджибожа та мікрорегіону. Результати дослідження надають можливість досягнути стратегічної мети – зростання туристичного потоку та посилити статус Меджибізького мікрорегіону в конкурентному середовищі.

Апробація результатів роботи та публікації. Загальні положення та проміжні результати дослідження опубліковано в матеріалах конференції «Майбутній науковець – 2024», матеріали XV всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 6 грудня 2024 р.), тези «Дослідження потенціалу архітектурного туризму Меджибізького замку та його округи» (с. 59-61). За результатами дослідження опубліковано наукову роботу: «Історико-культурна спадщина малих міст у контексті сталого розвитку туризму» у колективній монографії «Актуальні питання краєзнавства», 2025 та подано до друку наукову статтю: «Аналіз та оцінка туристичного потенціалу Меджибізького мікрорегіону» у електронне фахове видання України «Економіка та суспільство», 2025, № 81. Також результати дослідження презентовані на щорічній он-лайн зустрічі членів Європейської культурної мережі історичних фортифікаційних споруд Форте Культура (Forte Cultura) 2025 під час доповіді «Поточний туристичний потенціал Меджибізького замку» 16 січня 2025 року.

Магістерська робота складається із вступу, чотирьох розділів та висновків, викладених на 130 сторінках друкованого тексту. Матеріали роботи містять 12 таблиць і 10 рисунків, які подано на 23 сторінках. Список використаних джерел, який містить 84 найменувань, уміщено на 11 сторінках. Робота містить 7 додатків на 18 сторінках.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО ПОТЕНЦІАЛУ МАЛИХ МІСТ ЯК ТУРИСТИЧНОГО РЕСУРСУ

1.1. Теоретичні підходи до визначення історико-культурного потенціалу.

Історичне надбання кожного народу є основою успішного розвитку соціальної культури та національної свідомості. Історія формує гордість за свій народ і є важливим фактором, що впливає на розвиток малих міст, де профіль зайнятості, склад суспільства та наявність місцевих ресурсів можуть сприяти їх економічному зростанню та розквіту. Визначення історико-культурного потенціалу залучає матеріальні аспекти культури – місця, будівлі, ландшафти, пам'ятники та предмети – а також нематеріальні аспекти, які втілені в соціальних практиках, житті громади, цінностях, віруваннях та формах вираження, таких як мова, ремесла, мистецтво, музика та танець. [53]

Перш за все, вводячи термін «історико-культурного потенціал», ми підкреслюємо провідну роль організованої людської діяльності у зрозумінні об'єкта, місця та його простору. Ці організаційні чинники дозволяють враховувати соціально-економічні, географічні та політичні інтереси держави. Термін «історико-культурного потенціал» є загальним поєднанням понять «культурний та історичний» і «спадщина». В той же час історико-культурна спадщина є важливим компонентом розуміння специфічних ціннісних характеристик країни в рамках розвитку цілої цивілізації, коли водночас спадщина відображає її майбутній ресурсний потенціал. «Історична культурна спадщина» та «історико-культурного потенціал» у вищезгаданому сенсі – це частина національного багатства держави, сукупність матеріальних благ, що належать суспільству. Саме ці блага зрештою повинні визначати розвиток країни та її вплив на світовій арені. [74]

Історико-культурний потенціал можна позначити як «сучасні цілі

минулого» [58, 2] або «ту частину минулого, яку ми обираємо в сьогоденні для сучасних цілей, які можуть бути економічними, культурними, політичними чи соціальними» [58, 157]. Визначення історико-культурного потенціалу стало можливим в результаті та відповідно до змін у ставленні, потребах та вимогах, які висловлюють люди. Більш конкретно, в новому контексті він визнається одночасно як двигун та каталізатор соціально-економічного розвитку. Грехем та ін. [58], щоб пояснити роль історико-культурного потенціалу у розвитку, запропонували теоретичну основу, що базується на трьох основних економічних. По-перше, вони визначають історико-культурний потенціал як «економічний сектор сам по собі» – часто званий «індустрією спадщини» – «що використовує ресурси, виробляє продукцію та генерує прибутки, та робочі місця». По-друге, потенціал також вважається «одним з елементів економічного розвитку поряд з іншими, часто відіграючи каталітичну або інтегруючу роль у проектах розвитку» завдяки своїй здатності залучати економічну діяльність та виконувати економічні функції. Зрештою, його розглядають як «інструмент управління економікою» на різних просторових масштабах, від міжнародного до локального, як, наприклад, у створенні та просуванні образів місць для домінуючих економічних цілей [58, 155]. Економічне обґрунтування при визначенні історико-культурного потенціалу детально обговорено у звіті Мейсона для Брукінгського інституту, де розглядаються сучасні висновки щодо цінності збереження історичної спадщини та методи, що використовуються для оцінки цього ресурсу [70]. Ці ресурси збагачують дух людей, захищають національні культури, формують культурну ідентичність та роблять значний внесок в економічний потенціал території. Туризм, що заснований на культурній спадщині, може підтримувати циркулярну економіку, а ідентифікація історико-культурного потенціалу може стимулювати місцеву комерційну діяльність.

Подальші дослідження повинні заглиблюватися в ці сфери, особливо з точки зору концепції та контексту визначення історико-культурного потенціалу, а також далі досліджувати його трансформацію та інтеграцію в

межах глобалізації. Необхідно постійно шукати нові методи та інструменти оцінки для більш комплексного вимірювання численних цінностей культурної спадщини. Збереження та використання історико-культурного потенціалу є життєво важливим для підтримки культурного різноманіття, сприяння розвитку економіки та для захисту навколишнього середовища [2].

Завдяки глобалізації та розвитку Інтернету, дослідження історико-культурного потенціалу значно еволюціонували, змістивши фокус з філософії збереження на практичне застосування. Важливими є показники оцінки, що простежують зв'язок між культурною спадщиною та сталим розвитком. Бозоне розробив 40-критеріальну структуру для адаптивного повторного використання культурної спадщини, що охоплює соціальні, культурні, економічні та екологічні аспекти сталості [54]. На мікрорівні дослідження переважно зосереджені на нематеріальній культурній спадщині, використовуючи різноманітні якісні аналізи та багатогранні оцінки. Тому сучасні дослідження історико-культурного потенціалу все більше зосереджені на довгострокових вигодах, охоплюючи сталий розвиток соціальних, культурних, економічних та екологічних аспектів.

Макрорівень дослідження культурної спадщини забезпечує комплексний просторовий аналіз з використанням різних аналітичних методологій. Географічні інформаційні системи (ГІС) та геопросторові інструменти запровадили нові методи та перспективи для дослідження культурної спадщини, особливо з розвитком технологій та Інтернету. Геодетектор активно використовується, для дослідження факторів, що впливають на просторовий розподіл, підвищуючи повноту досліджень та пропонуючи нові ідеї для політиків. З розвитком цифрових технологій методології збереження та дослідження культурної спадщини постійно оновлюються. Загалом, макродослідження зосереджуються на кількісній оцінці та аналізі в дослідженнях культурної спадщини [48].

Таким чином, історико-культурний потенціал – це духовні та матеріальні цінності (об'єкти, місця), зібрані суспільством, які засвоюються в

результаті освіти та соціалізації особистості. Роль конкретних об'єктів, що включені в історико-культурний потенціал стає дедалі важливішою, оскільки в сучасних умовах культура стає повноцінним компонентом суспільства, який визначає рівень духовності та від якого залежить майбутнє людства. Терміни «культурна спадщина» та «історико-культурний потенціал» визнаються більшістю дослідників як найактуальніші та найповніші поняття, оскільки обидва відображають історичний процес накопичення та трансляції спільних цінностей культури та природи.

1.2. Сутність та особливості туристичного ресурсу.

Розвиток та розширення міської мережі є також відображенням історичних традицій, оскільки значна частина сільськогосподарських поселень з часом набула статусу малих міст. Урбанізація, що характеризується скороченням населення та розростанням великих міст, загострює проблему порожніх сіл та малих міст, де ризик зникнення традицій є особливо високим. З огляду на ці тенденції, зростає актуальність теми сталого туризму, який розглядається як інструмент інтеграції історико-культурного потенціалу та розвитку економіки малих поселень. Поєднання цих компонентів є критично важливим для забезпечення довгострокового та позитивного впливу на суспільство.

Використання поняття «туристичний ресурс» є загальноприйнятим у науковій літературі з туризму. Туристичні ресурси – це основа для створення туристичного продукту. Будучи специфічним типом ресурсів вони потребують спеціальних підходів до їх класифікації. Класифікація туристичних ресурсів проводилася вченими на різних етапах розвитку галузі туризму. Отже природні туристичні ресурси складаються з природного середовища, клімату, пляжів, гірських районів, ландшафтів, печер, ущелин, озер, річок, моря, дикої природи, природоохоронних територій, національних парків, флори та фауни.

Культурні та історичні ресурси складаються з традицій, історії, звичаїв та звички, ландшафтів, релігії, культурної діяльності, культурних подій, мови, форм мистецтва, традиційно вироблених товарів та фестивалів. Антропогенні ресурси складаються з пам'ятників, традиційних поселень, будівель, що мають архітектурне значення, музеїв, міст з історичними центрами, тематичних парків, ландшафтів, природних парків, та торгових центрів. [63]

Також до туристичних ресурсів можуть бути віднесені елементи обслуговування та інфраструктури. Інфраструктура та послуги складаються з готелів, туристичних агентств, транспортних компаній (повітряних, морських або наземних), портів, аеропортів, пристаней для яхт, гірськолижних центрів, спортивних послуг та інфраструктури (наприклад, стадіонів, кортів), організованих стежок, людського капіталу, фахівців з досвідом у туризмі, комплексних курортів, нерухомості, ресторанів, барів, кав'ярень, театрів, кінотеатрів, інфраструктури, пов'язаної з туристичними продуктами спеціального інтересу, та спеціалізованих туристичних послуг (наприклад, конференції, спорт, докілья, природа, екскурсії з гідом усіх видів, культура, освіта, виноробні, гастрономія, казино, поля для гольфу, спа- та оздоровчі центри). [76]

Спеціальні умови та елементи як туристичні ресурси складаються з політичної стабільності, іміджу регіону, вартості подорожей, охорони здоров'я, ностальгії, сильних історичних стереотипів, сильних туристичних стереотипів, тенденцій, а також культурних, релігійних та соціальних міркувань. Політична стабільність, охорона здоров'я та вартість подорожей тісно пов'язані з більш «традиційними» – за своїми мотивами – туристами, які шукають безпеки за реальною справедливою ціною. Історичні та туристичні стереотипи сильно впливають на мотиви багатьох туристів, які вважають, що вони «зобов'язані» відвідати Колізей у Римі, Лондонський Тауер, Ейфелеву башту в Парижі та Ібіцу в Іспанії. Ностальгія, культурні, релігійні та соціальні міркування також, здається, відіграють значну роль як мотиви для «соціально відповідальних» поїздок до напрямків, які мають ресурси для туризму зі

спеціальними інтересами та де докладаються зусилля для впровадження сталого плану розвитку туризму. [80]

Туристична галузь перебуває на етапі зміни парадигми, що створює нові виклики для органів влади та зацікавлених сторін. Практично розглядаючи сутність та особливості туристичного ресурсу, Інскіп зазначає, що зв'язок між туристичною галуззю та місцевими зацікавленими сторонами є нагальним для розвитку туризму, тим більше з урахуванням інтересів місцевих громад. Тому відчуття відповідальності за місцевий ринок у місцевих громад створюється завдяки їх залученню до процесу планування туризму. Це також підтримує місцеву ідентичність та сприяє ефективності реалізації туристичного потенціалу [61]. Дослідження Махона та Хюїрліяйнена [68] показали важливість сільських культурних подій в Ірландії та Фінляндії в контексті не лише економічного процвітання сільських районів від туризму, але й у соціологічному аспекті знайомства з місцевими жителями та звичаями.

Суттєву роль відіграє взаємозв'язок між культурною спадщиною та туризмом. Заваріка і Зеленко підкреслюють важливість позитивного впливу сталого туризму на збереження культурної спадщини. Особливо ця парадигма актуальна для постраждалих від війни територій України. [12] Розглядаючи взаємозв'язок між якістю життя та туризмом, Кахнєвська [64] визначила три типи впливу туризму на якість життя: соціальна та технічна інфраструктурна, навколишнє середовище та спосіб життя.

Через регіональну та місцеву специфіку маленькі міста відображають різні напрямки туризму з точки зору економіки, культури та технологій. Саме тому низка авторів (наприклад Вітара та інші) вказують на необхідність проведення SWOT-аналізу, який висвітлює деталі конкретних проблем, які необхідно вирішити для покращення валоризації, ефективної підтримки стратегічного планування та процесів прийняття рішень. [79]. Розглядаючи вплив сучасних технології на стимулювання розвитку туризму Заваріка звертає увагу на новий рівень цифрових технології як бази конкурентних послуг, зокрема на регіональному рівні. [83]

Таким чином зрозуміло, що термін «туристичні ресурси» описує природні та штучні пам'ятки, інфраструктуру, послуги та умови, які приваблюють туристів до певної місцевості та можуть сприяти формуванню туристичного напрямку. Як термін, він тісно пов'язаний з різними моделями (наприклад, масовою, альтернативною) розвитку туризму та з процедурами планування туристичних курортів. Основними характеристиками моделі масового туризму є великі, стандартизовані та повністю організовані об'єкти, що складають інфраструктуру, розроблену спеціально для великих груп туристів. Ця модель розвитку має неконтрольований вплив на соціально-економічне та еко-культурне середовище туристичних регіонів. Альтернативна модель туризму базується на збалансованому плануванні інфраструктури та орієнтована на туристів з особливими інтересами. Ці туристи подорожують до туристичних регіонів, які підтримують сталий розвиток, охороняють та пропагують місцеві особливості навколишнього середовища, суспільства, культури та економіки.

Просування та захист туристичних ресурсів є вирішальними факторами у створенні та сталому розвитку туристичних напрямків. Основною характеристикою туристичних ресурсів є те, що вони унікальні та відмінні, і виступають причиною розвитку регіону. Нижче наведено типологію туристичних ресурсів, розділених на п'ять різних груп, пов'язаних з їхніми специфічними характеристиками.

1.3. Класифікація та характеристика видів історико-культурних ресурсів.

Історико-культурні ресурси – це широке, інтегроване поняття, яке охоплює сімбіоз матеріальних та нематеріальних ресурсів, створених та засвоєних людством. Це те, що відбуваючись у минулому впливає на особистість, як матеріально, так і духовно, та забезпечує задоволення пізнавальних потреб у сьогоденні. Одночасно історико-культурні ресурси є

унікальним сучасним майном, яке поєднує історичну цінність, культурні та релігійні реліквії та може ефективно використовуватись для соціально-економічного розвитку. Комплексна класифікація історичної та культурної спадщини необхідна не лише для всебічного та глибокого розуміння історико-культурної ретроспективи та національного надбання, але й для забезпечення науково обґрунтованої та точної оцінки цінності всіх видів історичних та культурних ресурсів. [56]

Історико-культурні ресурси є важливою складовою туристського потенціалу. Зазначений потенціал формується за рахунок диференційованої мережі атракцій, що відображає багатшаровість історико-культурного субстрату та включає археологічну спадщину, фортифікаційні та палацові ансамблі, історичні й культові об'єкти, природні чи антропогенні ландшафти, а також унікальний етнографічний складник, що репрезентує побутову культуру та традиції народів регіону печерні міста, культові об'єкти, палацові й паркові ансамблі, місця [34].

Наразі академічне вивчення історико-культурних ресурсів зосереджено на визначенні їхнього поняття та класифікації нематеріальної культурної спадщини, а класифікація історико-культурних ресурсів рухомих та нерухомих культурних реліквій недостатня. Дослідження здебільшого сконцентровані на тому, як поділити їх на кілька категорій, рідко розглядаючи детальний поділ основних типів, класифікація є занадто загальною, фокусуючись переважно на подіях минулого і недооцінюючи сучасну функціональну роль цих ресурсів у контексті сталого розвитку та задоволення поточних потреб суспільства. Існуючі класифікації хоча й намагаються охопити широке коло історико-культурних ресурсів, але мають деякі методологічні недоліки, такі, як відсутність певних типів ресурсів, перехресне повторення типів та функцій, а також змішаний часовий поділ, де критерії класифікації ґрунтуються на неоднорідних часових інтервалах. Ці проблеми виникають через глибокий взаємозв'язок основних елементів історико-культурних ресурсів, які важко розділити на окремі категорії історико-

культурних ресурсів. [84]

Звичайно, багато вчених використовують різні класифікації історико-культурних ресурсів у довгострокових та прикладних дослідженнях, але через різноманітність ресурсів та несумісність між ними жодна класифікація не може охопити всі типи ресурсів. Крім того, через неоднозначність принципів класифікації, різні класифікації можуть бути несумісними. Конвенція ЮНЕСКО про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини 1972 року, не наводячи окремого визначення терміну «спадщина», класифікує основні категорії об'єктів, що можуть бути віднесеними до історико-культурних ресурсів, через тріаду "пам'ятка – ансамбль – визначне місце" (табл. 1.1). Це дозволяє охопити весь спектр ресурсів — від малих архітектурних форм до великих природно-антропогенних територій [22].

Таблиця 1.1

Класифікація об'єктів спадщини згідно з Конвенцією ЮНЕСКО (1972)

Категорія об'єкта	Складові елементи	Критерії універсальної цінності
Пам'ятки	Твори архітектури, монументальна скульптура та живопис, археологічні структури, написи, печери.	Історія, мистецтво або наука
Ансамблі	Групи ізольованих або об'єднаних будівель, що гармоніюють із пейзажем завдяки архітектурній єдності.	Історія, мистецтво або наука
Визначні місця	Твори людини або спільні витвори людини й природи, археологічні зони.	Історія, естетика, етнологія чи антропологія

Джерело: сформовано автором на основі [22]

Поряд із поняттям історико-культурних ресурсів «природна спадщина» в розумінні Конвенції це: «природні пам'ятки, створені фізичними й біологічними утвореннями або групами таких утворень, що мають видатну універсальну цінність з точки зору естетики чи науки; геологічні й фізіографічні утворення й суворо обмежені зони, що є ареалом видів тварин і рослин, які зазнають загрози й мають видатну універсальну цінність з точки зору науки чи збереження; природні визначні місця чи суворо обмежені природні зони, що мають видатну універсальну цінність з точки зору науки, збереження чи природної краси» [22].

Згідно з Міжнародною хартією культурного туризму, затвердженою Генеральною асамблеєю Міжнародної ради із збереження пам'яток та визначних місць (ICOMOS, 1999), концепція спадщини трансформується зі статичного переліку об'єктів у динамічну категорію, що об'єднує природне та культурне середовище. Вона включає не лише фізичні структури (архітектуру, ландшафти), а й нематеріальні активи: інтелектуальний досвід, традиції та живі культурні практики, які є фундаментом регіональної ідентичності. ICOMOS дає наступне розширене визначення спадщини як загальної категорії: «Спадщина – це широка концепція, що включає як природне, так і культурне середовище. Вона охоплює ландшафти, історичні місцевості, визначні місця, архітектурне середовище, а також біорізноманіття, традиційні та сучасні культурні практики, знання та життєвий досвід. Вона фіксує і виражає тривалий процес історичного розвитку, формуючи сутність різних національних, регіональних, корінних та місцевих ознак ідентичності та є невід'ємною частиною сучасного життя. Це динамічний орієнтир та позитивний інструмент для зростання та змін. Конкретна спадщина та колективна пам'ять кожної місцевості чи спільноти є незамінною і важливою основою для розвитку, як зараз, так і в майбутньому» [60].

Національна правова база України в Законі «Про охорону культурної спадщини» пропонує розгорнуту детермінацію об'єктів спадщини, розрізняючи їх за типологічною структурою (споруди, комплекси, визначні місця) та тематичним змістом (табл. 1.2). У такий спосіб, українське законодавство синхронізує міжнародні стандарти ЮНЕСКО та ICOMOS, адаптуючи їх до внутрішнього контексту [40]. Таким чином при розгляді історико-культурного потенціалу (у контексті туристичної галузі) кожну наведену категорію за своїм змістом можна включити до спільного поняття спадщини, що стає туристичним ресурсом.

З огляду на зазначені методологічні недоліки існуючих класифікацій та необхідність формування інтегрованого туристичного продукту Меджибізького мікрорегіону, у цьому дослідженні буде використано

синтетичну класифікацію історико-культурних ресурсів (Додаток А), що ґрунтується на поєднанні формотворчого та функціонального підходів.

Таблиця 1.2

Класифікація об'єктів культурної спадщини згідно із законодавством
України

Критерій	Категорія	Визначення (сутність об'єкта)	Характеристики та приклади об'єктів
За типами	Споруди (витвори)	твори архітектури та інженерного мистецтва, твори монументальної скульптури та монументального малярства, археологічні об'єкти, печери з наявними свідченнями життєдіяльності людини, будівлі або приміщення в них, що зберегли автентичні свідчення про визначні історичні події, життя та діяльність відомих осіб.	Одиничні будівлі, вежі, монументи, печери зі слідами життєдіяльності.
	Комплекси	Топографічно визначена сукупність поєднаних об'єктів культурної спадщини.	Замкові ансамблі, монастирські комплекси, цілісні фортифікаційні лінії.
	Визначні місця	зони або ландшафти, природно-антропогенні витвори, що донесли до нашого часу цінність з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду.	Археологічні заповідники, історичні ареали міст, культурні ландшафти, природно-антропогенні зони.
За видами	Археологічні	рештки життєдіяльності людини, що містяться під землею поверхнею та під водою і є невідтворним джерелом інформації про зародження і розвиток цивілізації.	Городища, кургани, залишки стародавніх поселень, стоянок, укріплень, військових таборів, виробництв, іригаційних споруд, шляхів, могильники, культові місця та споруди, їх залишки чи руїни, мегаліти, печери, наскельні зображення, ділянки історичного культурного шару, поля давніх битв, а також пов'язані з ними рухомі предмети.
	Історичні	Будинки місця та споруди, пов'язані з важливими історичними подіями, з життям та діяльністю відомих осіб, культурою та побутом народів.	Меморіальні будинки, некрополі, місця масових поховань, пам'ятні знаки.

Продовження таблиці 1.2

Критерій	Категорія	Визначення (сутність об'єкта)	Характеристики та приклади об'єктів
	Архітектурні	Окремі будівлі, архітектурні споруди, що зберегли автентичність певного стилю і характеризуються відзнаками певної культури, епохи, певних стилів, традицій, будівельних технологій або є творами відомих авторів	Ратуші, костели, палаци, житлові будинки з унікальним декором.
	Містобудівні	Історично сформовані центри, населених місць, із збереженою планувальною і просторовою структурою та історичною забудовою, у тому числі поєднаною з ландшафтом, залишки давнього розпланування та забудови, що є носіями певних містобудівних ідей.	Ринкові площі, середньовічна система планування вулиць, забудови вулиць, квартали, комплекси (ансамблі).
	Мистецькі	твори образотворчого мистецтва: як самостійні (окремі), так і ті, що пов'язані з архітектурними, археологічними чи іншими пам'ятками або з утворюваними ними комплексами (ансамблями).	Настінний розпис, мозаїки, барельєфи, скульптурні групи.
	Ландшафтні	Природні території, які мають історичну цінність.	Гори, печери, каньйони, скелі, водоспади, озера, долини річок.
	Садово-паркове мистецтво	Поєднання паркового будівництва з природними або створеними людиною ландшафтами	Ландшафтні та історичні парки, сади створені людиною.
	Науки і техніки	Промислові, виробничі, науково-виробничі, інженерні, інженерно-транспортні, видобувні об'єкти, що визначають рівень розвитку науки і техніки певної епохи, певних наукових напрямів або промислових галузей.	Старі млини, соляні шахти, гідротехнічні споруди, мануфактури, мости.

Джерело: сформовано автором на основі [40]

Для подолання недоліків, пов'язаних із несумісністю та загальністю, пропонується використовувати класифікаційну схему, яка базується на двох критеріях. Перший критерій – форма та сутність – використовується для визначення природи ресурсу (матеріальний, нематеріальний, синтетичний). Цей критерій дозволяє інвентаризувати об'єкти спадщини. Другий критерій – функціональна привабливість – визначає, яку туристичну потребу задовольняє ресурс (пізнавальну, меморіальну, рекреаційну). Він використовується для

оцінки туристичного потенціалу. Запропонована класифікаційна схема слугуватиме методологічною базою детальної інвентаризації та проведення точної оцінки цінності історико-культурних ресурсів, що є необхідною передумовою для формування комплексного та конкурентоспроможного туристичного продукту регіону.

1.4. Роль історико-культурного потенціалу в розвитку туризму малих міст.

Хоча в малих містах проживає близько чверті населення Європи, досі вони є недостатньо дослідженою категорією. Більше того, дослідники помилково вважають їх однорідними малоцікавими структурами. Однак, аналізуючи життя у малих містах, Квятек-Солтис та Майнет доходять висновку, що кожне з них має специфічні особливості, якості повсякденного існування, пов'язані із більш тісними соціальними зв'язками та простішим способом життя [66]. При цьому поєднуються як переваги, так і недоліки малих міст та сільської місцевості.

Малі міста це не тільки демографічна категорія, а й окремий спосіб життя у європейських поселеннях. Малі європейські міста часто класифікують як ті, що зберігають свої традиції та пам'ять і орієнтовані на минуле. Пов'язані з певною територією вони самі по собі є частиною культурної спадщини, завдяки своїй архітектурі, пам'яткам та будь-яким іншим формам культурної спадщини. Таким чином, малі міста є комплексним історико-культурним ресурсом, де фізичні об'єкти спадщини нерозривно пов'язані з живим, автентичним соціальним середовищем. Однак цей потенціал досі вважається недооціненим, не повністю використаним і часто перебуває під загрозою зникнення через брак інвестицій у збереження, стихійні лиха та вплив великих інфраструктурних проєктів. З огляду на унікальні характеристики малих міст, спадщина малих міст була обрана для аналізу як багатофункціональний інструмент, який використовується для підвищення впізнаваності місць,

підтримує самоідентифікацію мешканців цих міст, зміцнює соціальні зв'язки та почуття приналежності до територіальної спільноти. І останнє, але не менш важливе: спадщина використовується для маркетингу, туризму або комерціалізації. Малі міста, особливо ті, що розташовані у віддалених регіонах, відчайдушно шукають такі інструменти, будуючи свої стратегії регіонального чи місцевого розвитку [18].

Існує багато класифікацій малих міст залежно від базових параметрів, які становлять основу оцінювання. Дефініція малих міст значно різняться між різними дисциплінами урбаністики, а також залежно від географічного контексту. Тим не менш, спільний фокус інтересу до малих міст цілком очевидний – заповнити концептуальну прогалину, між такими бінарними позиціями, як міське - сільське, промислове - сільськогосподарське, сучасне - традиційне або столичне - периферійне. Ключовим аспектом, що ускладнює єдине визначення, є змішаний характер малих міст, які часто зберігають виразні сільські риси, зокрема, специфічні суспільні відносини, тісні зв'язки у громаді, відмінний від великих міст спосіб життя та менш розвинена інфраструктура [77].

Маломісцевість можна визначити за чисельністю населення, просторовим описом або міськими функціями. Міста в багатьох країнах Європи все ще повинні мати статус, щоб вважатися такими. Нещодавні географічні та соціологічні дослідження малих міст визначають малі міста за кількістю мешканців та дійшли згоди щодо верхнього порогу у 20 тисяч. Типологія поселень за демографічним показником широко застосовується і в Україні. Кожна категорія поселень чи форма розселення визначається відповідно до встановлених демографічних стандартів, згідно з яким малі міста визначаються як поселення з демографічним лімітом до 50 тис. мешканців. Відповідно до цієї ієрархії, мале місто в українській законодавчій системі поселень ідентифікується як адміністративно-територіальна одиниця, що офіційно визнана Верховною Радою України (місто районного чи обласного значення) з демографічним лімітом до 50 тис. жителів та виконує

комплекс функцій необхідний для організації та управління розвитком прилеглих сільських та приміських територій [39]. В українській науковій практиці «малі міста» поділяють на вузчі підгрупи, що важливо для аналізу їхнього потенціалу (рис. 1) [32].

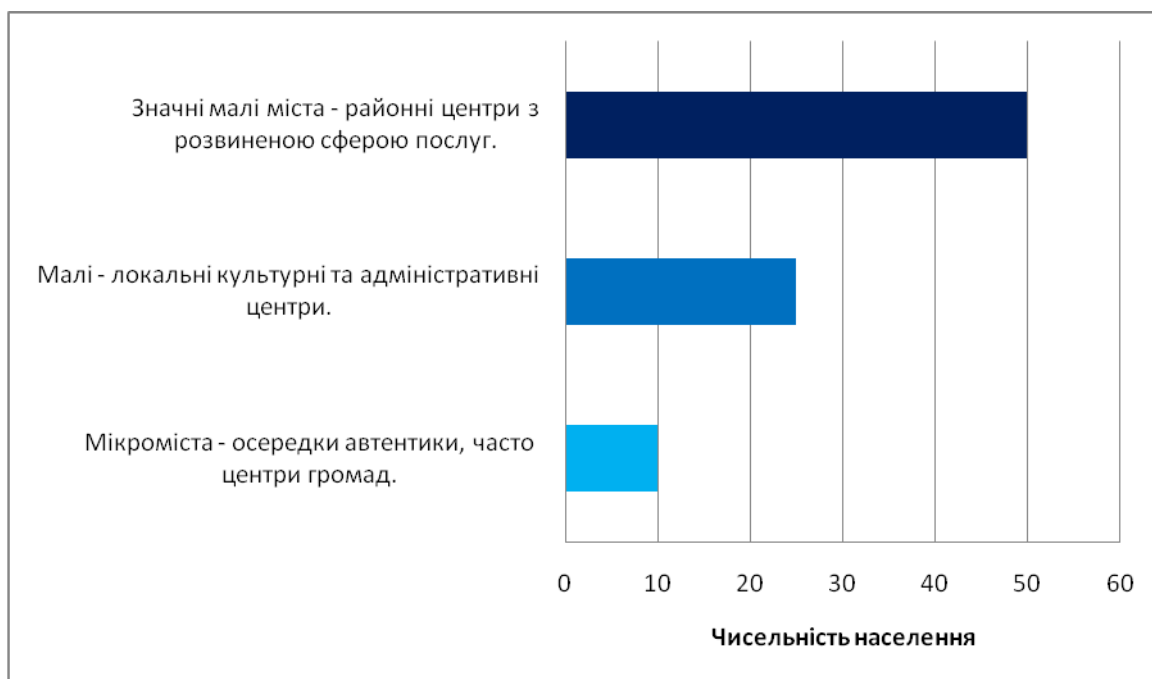

Рис. 1. Типологія малих міських поселень за демографічним критерієм та характером туристичної спеціалізації [32]

Історико-культурний потенціал малих міст, якщо розглядати його як туристичний ресурс, є важливим напрямком дослідження. На сучасному етапі оцінку туристичного потенціалу та стану розвитку окремих просторових, культурних та історичних одиниць можна проводити за допомогою методів аналітичного ієрархічного процесу та математичного методу. Арріаза, Каньяс-Ортега та інші вважають, що важливість такого дослідження відображається у визначенні ступеня об'єктивності. Результати оцінки туристичного потенціалу можуть бути застосовані до стратегій розвитку туризму з метою досягнення конкурентоспроможності аналізованих DESTINACIÓNS та загального економічного розвитку малого містечка. [52]

Парадигма дослідження історико-культурного потенціалу малого

містечка як туристичного ресурсу може розглядатися як стратегічний актив, що перебуває у постійному розвитку. Майнхеер та Гембл зазначають, що успіх туристичної дестинації базується на паритеті між збереженням історичної цінності культурного об'єкта та задоволенням актуальних потреб туристичного сегменту, які постійно змінюються та розвиваються. [73]. З іншого боку Мак-Керчер описує культурний туризм як поєднання туризму та культурної спадщини [72].

Висновки до Розділу 1.

Історико-культурний потенціал малих міст дедалі більше визнається життєво важливим надбанням людської цивілізації, особливо в контексті глобалізації. Він служить сховищем історичної інформації, джерелом культурної впевненості та наріжним каменем національної ідентичності. Часто він стає символом регіону чи країни. Як унікальний туристичний ресурс, культурна спадщина приваблює відвідувачів з усього світу своїм глибоким історичним значенням та самобутньою культурною привабливістю.

Для кращого розуміння та імплементації цього цінного ресурсу особливо важливим є поглиблене дослідження історико-культурного потенціалу. Мікро- та макрорівні – це дві основні категорії, за якими можна класифікувати сучасні дослідження та використання історико-культурного потенціалу. В цілому економіка туризму включає в себе різні аспекти, які впливають на економічний розвиток регіонів, де розташовані історичні пам'ятки. Реалізація туристичного потенціалу може стати важливим джерелом доходу для місцевих громад, сприяти розвитку туристичної індустрії та підвищенню престижу регіону.

Дослідження культурних ресурсів для розвитку туризму все частіше здійснюється як дослідження спадщини в ширшому контексті управління малого містечка. Історико-культурний потенціал малих міст як туристичний ресурс є важливим фактором у середовищі людини і має досліджуватися в

контексті всіх інших біологічних, соціальних та геофізичних елементів у цьому середовищі або екосистемі. Належне дослідження історико-культурного потенціалу дає підставу для якісного управління нашими матеріальними та нематеріальними культурними ресурсами.

Метою дослідження історико-культурних ресурсів є збереження культурно цінної інформації, естетичного та духовного досвіду, властивого культурному ресурсу, в контексті пов'язаних з ним суспільних цінностей (наприклад, фізичного середовища, економіки, потреб громади). Належне дослідження часто передбачає належне використання сучасної науки та технологій для збереження історико-культурного потенціалу малого містечка і всієї України.

Багато вчених беруть участь в дослідженні історико-культурних ресурсів, прямо чи опосередковано, свідомо чи несвідомо. Громадська обізнаність зростає щодо цінності історико-культурних ресурсів, а їх захист передбачає компетентну та турботливу співпрацю фахівців з ресурсів (наприклад, антропологів, археологів, архітекторів, архіваріусів, інженерів, фольклористів, істориків), вчених-матеріалознавців, землевпорядників, що приймають рішення, які пов'язані з історико-культурними ресурсами. Це, відповідно, передбачає ґрунтовне управління кожним малим містечком, кожною спільнотою та специфічну взаємодію між окремими особами (включно із вченими). Такий підхід можливий шляхом вивчення і навчання цінуванню загальних суспільних плюсів та мінусів, пов'язаних з рішеннями щодо дослідження історико-культурних ресурсів.

РОЗДІЛ 2. ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ТА СОЦІО-ЕКОНОМІЧНИЙ КОНТЕКСТ РОЗВИТКУ МЕДЖИБІЗЬКОГО МІКРОРЕГІОНУ: АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА

2.1. Географічне положення та історико-культурний розвиток Меджибізького мікрорегіону.

Область досліджень зосереджена навколо селища Меджибіж, яке займає важливе гідрографічне положення на злитті річок Південний Буг та його північної притоки Бужок, у східній частині Хмельниччини. Відстань від обласного центру м. Хмельницький становить 37 км. Географічно ця територія є крайнім сходом Подільської лісостепової височини, тому рельєф представлений високим плато зі складною орографічною будовою. Середня абсолютна висота регіону 275 м над рівнем моря, а максимальні висоти значно перевищують 300 м. Найвищою частиною плато є центральна смуга, на якій розміщені витoki річкової мережі Південного Бугу з його притоками Бужком, Плоскою, Вовком, Іквою та верхів'я р. Случі. Абсолютні висоти тут перевищують 320 м, піднімаючись у багатьох місцях до 360...380 м. Річкові долини тут відносно неглибоко, мають переважно пологі схили, що формують розгалужену сітку балок.

Відповідно до форми рельєфу територія навколо Меджибожа відноситься до Вовчко-Бужицького геоморфологічного району Верхньобузької височини. У його межах поверхня Верхньобузької височини має найбільші в регіоні абсолютні висоти (понад 350 м, максимальна – 384 м), характеризується глибоким ерозійним розчленуванням, яке досягає 40-70 м. Значна висота ерозійного, балкового розчленування (4-5 м на 1 км) зумовлює досить помітну крутизну схилів і розвиток лінійної ерозії у цьому районі. Річкові долини та чисельні балки прорізують всю товщу лесовидних суглинків, вриваються в неогенові відклади, які складаються з глинисто-піщаних та частково вапнякових порід. Глибоке і часте розчленування

поверхні Вовчко-Бужицького геоморфологічного району створює подекуди враження горбогірного рельєфу.

Найбільш поширеними формами рельєфу цього району можна вважати балки зі спадистими, а місцями крутими схилами та широкими днищами, а також міжбалочні вододіли переважно випуклої форми. У нижніх частинах балкових схилів, у місцях виходів сарматських пісків і глин, часто трапляються зсуви, а також невеликі кар'єри, де заготовляють пісок та глину. Описані форми рельєфу займають 75 % площі району. Значну, хоча і підпорядковану, роль у місцевому ландшафті займають сучасні річкові долини, неглибокі, з пологими, місцями спадистими схилами та широкими заболоченими днищами. Усе зазначене вище цілком притаманне рельєфу навколо селища Меджибіж. А саме: його територія являє собою структурно-ерозійне плато з висотами 270-300 м. Його первинна поверхня розчленована притоками річки Південний Буг на широкі, злегка хвилясті міжрічкові смуги. Долина річки врізана неглибоко і має слабе трасування з пласким заболоченим днищем.

Через територію яку займає Меджибізький мікрорегіон у напрямку із заходу на схід протікає річка Південний Буг, що належить до басейну Чорного моря. Південний Буг – єдина значна річка, витoki якої знаходяться у Хмельницькій області. Її басейн займає приблизно 4 тис. км². Долини річок Бузького басейну докорінно відрізняються від річок Дністровського. Вони є неглибокими та неширокими, із заболоченими днищами й часто зайняті великими ставками. До долин прилягає розгалужена мережа балок. Південний Буг бере початок з невеликого болота поблизу с. Холодець Волочиського району на Верхньобузькій височині та тече майже прямолінійно на схід – південний схід. Південний Буг протікає по території області уздовж 120 км по звивистому річищу, майже до країв наповненому водою. Низька болотиста заплава шириною 0,5-1 км заросла кислими луковоболотними травами. Тільки в незначній частині вона зайнята насадженнями чорної вільхи.

Заплава річки в районі Меджибожа має ширину 100-150 м. Берега річки

стрімкі. Ширина річища в межах селища становить 25-40 м. Глибина коливається від 0,2 до 2,5 м. Біля південної межі селища в річищі знаходиться водосховище Меджибізької ГЕС. У межах Меджибожа до р. Південний Буг впадає ліва притока – р. Бужок, яка бере початок між селами Попівці та Пахутинці Хмельницького району Хмельницької області. Довжина річки – 72 км. Тече заболоченою долиною з виположеними схилами. Долина трапецієподібна, завширшки до 3 км і глибиною до 30 м. До заплави прилягають численні яри та балки. Річище слабо звивисте, шириною до 10 м. Похил річки – 0,77 м/км. В місці впадіння до Південного Бугу прорізує вапнякові породи. Бужок є географічною межею між історичними областями Волинь та Поділля. У межах Меджибожа річка Бужок має переважну ширину від 8 до 10 м та глибину 0,6-0,8 м. Берега річки в районі селища мають висоту 1,5 м, складені суглинистими та торф'яними ґрунтами. Природний режим річки змінений системою ставкі (Додаток Б) [19].

Таким чином для окресленої території характерна значна ерозійна розчленованість поверхні у поєднанні з широкими, значною мірою заболоченими, річковими долинами. Переважаюча форма рельєфу є балки з похилими схилами. Ґрунти опідзолені сіроземи з відповідним типом рослинності (залишки грабових, дубово-грабових лісів). Річкові долини перерізають поверхневі неогенові відкладення, завдяки чому у багатьох місцях на поверхню виходять поклади піску, глини, вапняку, граніту тощо. Сукупність цих умов сприяла веденню багатогалузевого господарства з переважанням землеробства.

Сприятливі природні умови – одна з причин наявності великої кількості археологічних та історичних пам'яток. Найбільш чисельними є відкриті поселення (селища) та тимчасові стоянки. Значно менше відомо поховальних пам'яток (кургани, ґрунтові могильники). Поодинокими є укріплені поселення (містечки, замки) та частини колишньої інфраструктури: дороги, місця переправ, кар'єри добути будівельних матеріалів.

Перша літописна згадка про містечко сягає 1146 року. «... Ізяслав же,

водивши Всеволодовича Святослава до хреста, дав йому Божський і Межибоже, всього п'ять городів ...», читаємо у «Літописі руському» [29, 204]. У XIII столітті Меджибіж виступав як одне з ключових міст так званої Болохівської землі, а згодом увійшов до складу Галицько-Волинського князівства. За часів литовських, коли Ольгерд року 1392 прогнав татарів з Поділля, належав князям Великого Князівства Литовського (Любарт, брати Коріатовичі, Вітовт), пізніше відійшов з околицями до Королівства Польського. З 1540 року став власністю магнатів Сенявських і належав цьому роду аж 200 років. Сенявські домоглися для Меджибожа у 1593 році Магдебурзького права. Тут створюється магістрат, організовуються ремісничі цехи, відбуваються по два торги щотижня і кілька ярмарків на рік. Місто стало досить багатолюдним: на початку XVII ст. у ньому налічувалось 12 тисяч мешканців [33], [47].

У кінці XVI – на початку XVII ст. меджибізькі міщани мали жвавий зв'язок зі Львовом, з львівським братством. Буваючи у Львові в торгівельних та виробничих справах, вони привозили до Меджибожа книги, а до Львова доставляли віск. Мали меджибізьці зв'язок і з Києвом. У Меджибожі в XVII ст. складено відомий в історіографії Львівський літопис, що охоплює події 1493 – 1649 років.

За часів Національно-визвольної війни українського народу під проводом Б. Хмельницького 1648-1657 років тут відбувалися значні події. Місто стало ареною битв за участю визначних історичних постатей: у липні 1648 року козаки полковника М. Кривоноса завдали поразки польській шляхті й заволоділи містом, у червні 1649 року під мурами замку відбувся запеклий бій між польським військом та козацькими полками Данила Нечая. Богдан Хмельницький кілька разів використовував Меджибізький замок для розміщення свого обозу.

У Меджибожі було кілька церков і при них братства, одна з них, Успенська, мурована у XVII ст., являла собою зразок церковного будівництва оборонного характеру. Досить численною в Меджибожі була єврейська

громада. Тут у XVIII ст. з'явився особливий релігійний рух, що отримав назву Хасидизм. Творцем його був Ізраель бен Еліезар Баал-Шем-Тов (Бешт), що жив у Меджибожі 20 років і похований тут на Старому Єврейському кладовищі у 1760 році. З 1810 по 1827 рік у містечку працювала єврейська друкарня, власником якої був Яків Пінхас.

За Чарторийських, які володіли Меджибожем 100 років (1731 – 1831), місто було осередком їхніх маєтків на Поділлі. У 1792 році Меджибіж слугував осідком штабу Тадеуша Костюшка.

У 1831 р. маєтки в Чарторийських було конфісковано, в околицях запроваджено військові поселення, а Меджибіж став центром військового постю, і тут відбувалися так звані «табірні збори». У замку розмістився штаб 12 Охтирського полку, шефом якого у 1901 році була призначена Велика Княгиня Ольга Олександрівна Романова, рідна сестра царя Миколи II.

Після революційного перевороту 1917 року Меджибіж відіграв одну з ключових ролей у процесі формування українського війська. Саме сюди прибув на чолі зі своїм штабом генерал Павло Скоропадський, який згодом стане останнім Гетьманом України. Тут у Меджибожі під його керівництвом відбувається комплектування Першого Українського корпусу. У замку в цей час функціонує «школа для козацьких старшин» [31].

Однак у 1920 році владу в Україні була захоплена більшовиками. У результаті адміністративно-територіальної реформи, в 1923 році Меджибіж став районним центром і зберігав цей статус до 1959 року. Різке падіння чисельності населення у першій половині XX ст. призвело до того, що Меджибіж втратив свій статус міста із 1925 року, а у 1959 році перестав бути адміністративним центром району [20]. Попри сучасний юридичний статус сільського поселення, Меджибіж зберігає морфологічні ознаки та традиційний соціальний устрій історичного мікроміста.

Отже, адміністративний регрес, який стався у XX столітті, трансформував Меджибіж на периферійну дестинацію, де за потужним фасадним об'єктом (замком) прихована глибока соціально-економічна криза.

Втім, саме цей стан "ізоляваності" дозволив частково зберегти автентичне планування та дух містечка, що в сучасних умовах є перспективною туристичною пропозицією для спокійного, культурно-пізнавального туризму.

2.2. Аналіз наявних історико-культурних ресурсів.

Для сучасного міста характерна неоднорідність архітектурного середовища в стильовому, хронологічному і ціннісному відношенні. Особливості містобудівного розвитку Меджибожа свідчать про те, що до теперішнього часу збереглися фрагменти історичного середовища, окремі споруди, соціокультурні нашарування, які визначають неповторність і своєрідність селища.

Типи міського середовища, що формують історичний вигляд Меджибожа, відповідають етапам містобудівного розвитку містечка, які відображають еволюцію економічних, соціальних і культурних процесів. Історичний район селища, розташований на трикутному підвищеному мисі між річками Південний Буг і Бужок, містить значну кількість об'єктів культурної спадщини різних видів. Провідну роль у формуванні традиційного характеру міського середовища та архітектурного образу міста мають поєднання радіально-променевої та нерегулярної планувальних систем, різних за формою і габаритами кварталів з об'єктами історичної забудови.

Своєрідність та автентичність історичного міського середовища детермінується сукупністю морфологічних компонентів, серед яких провідну роль відіграють об'єкти з офіційним пам'ятко охоронним статусом (національного та місцевого значення), а також цінні елементи фонові забудови. Важливим складником потенціалу території є динамічна група ресурсів: щойно виявлені пам'ятки та об'єкти, що перебувають на стадії наукового обґрунтування для внесення до державних реєстрів.

Наведений перелік об'єктів демонструє (табл. 2.1), що історико-культурний потенціал Меджибожа має складну структуру. Об'єкти

національного значення такі, як замок або некрополь забезпечують первинний потік відвідувачів, а фонові забудова та щойно виявлені об'єкти відіграють ключову роль у затриманні туриста в дестинації на довший час.

Таблиця 2.1

Ієрархічна структура та класифікація об'єктів історичної забудови
Меджибожа

Категорія	Охоронний статус	Перелік об'єктів	Роль у формуванні туристичного середовища
1	2	3	4
Домінанти (світове та нац. значення)	Пам'ятки архітектури національного значення	Меджибізький замок (Палац Сенявських-Чорторийських, Лицарська вежа, церква св. Миколая), некрополь Баал Шем Това, руїни костелу Святої Трійці, пам'ятні колони XVII ст.	Головні туристичні магніти; основа міжнародних та всеукраїнських маршрутів.
Вузлові об'єкти (регіональне значення)	Пам'ятки архітектури та історії місцевого значення	Історичні будинки в центрі містечка, гідротехнічні споруди на р. Південний Буг, залишки млинів.	Формують тематичні екскурсійні лінії; підсилюють історичний контекст домінант.
Середовищні	Щойно виявлені пам'ятки	Залишки єврейських кварталів, фрагменти оборонних мурів міста, окремі камениці (житлові будинки) XIX ст.	Створюють ефект «занурення» в минуле; резерв для наукових та квест-маршрутів.
Перспективні (до вивчення)	Об'єкти, що пропонуються до постановки на облік	Старі підземелля (льохи) під центром селища,	Об'єкти для наукової ревіталізації та перетворення на нові атракції (напр. підземні музеї-кафе).
Фонові забудова (контекстна)	Традиційна історична забудова	Планувальна структура ринкової площі, характерна забудова міщанських вулиць кінця XIX — поч. XX ст.	Забезпечує цілісність сприйняття містечка; формує візуальний код «старого Меджибожа».

Джерело: сформовано автором на основі [19]

За функціональною типологією об'єкти культурної спадщини, розташовані на території м. Меджибіж, поділяються на наступні групи:

- фортифікаційні споруди,
- культові споруди,
- житлова забудова,

- промислові об'єкти [19].

Фортифікаційні споруди. В Меджибожі знаходяться дві різночасові фортифікаційні споруди, що розташовуються на протилежних кінцях історичного центру:

Комплекс Меджибізького замку (XIV – XIX ст.), розташований по вул. Замкова, 1 у східній частині Меджибіж, є архітектурною домінантою містечка [26]. Замок визнаний пам'яткою архітектури національного значення (охоронний № 764/1, згідно з Постановою Ради Міністрів УРСР від 24.08.1963 № 970), що забезпечує його правовий захист та підкреслює величезну цінність для культурного туризму [35]. Комплекс будівель та споруд Меджибізького замку (фортеці) являє собою сукупність фортифікаційних, житлових та господарчих будівель та споруд XIV-XIX ст. (Палац, Флігель, Кругла башта, Церква, Лицарська вежа та ін.) (Рис. 2) [49].

Рис. 2. Меджибізький замок. Сучасний вигляд. (Фото Т. Ветрової, 2021)

Земляні вали з реданами, були межею міста з заходу у XVIII ст. Вони простягнулися ламаною дугою від річки до річки. Сьогодні оборонні вали розташовані на території приватних ділянок, в більшій частині на їх городах. Збереглися не в повному обсязі, але їх наявність вплинула на розвиток міста та його розпланувальну систему.

Культові споруди. Серед історичних культових споруд у місті збереглися такі об'єкти культурної спадщини:

Комплекс Костелу з будинком ксьондза (XVI- XVIII ст.) складається з

трьох об'єктів: костелу, будинку ксьондза (плебанія), підпірних стін. Ансамбль розташовано на кромці схилу по вісі стародавньої земляної дамби через р. Південний Буг. Первісно споруди мали барокові фасади з елементами готики. Окремо розташовану дзвіницю костелу поч. XIX ст. було зруйновано в 1940-і рр. На сьогодні костел знаходиться в напівзруйнованому стані.

Ротонда-каплиця (поч. XIX ст.) в стилі класицизм розташована на колишній західній околиці міста серед приватної забудови. Первісно це була територія старого католицького цвинтаря. Потребує реставрації.

Комплекс споруд Миколаївської церкви складається з двох об'єктів (храму і дзвіниці), які мають статус – щойно виявлений об'єкт культурної спадщини. *Миколаївська церква* збудована в 1907-1913рр. в стилі еклектика на місці дерев'яної Свято-Троїцької (1771 р.), яку було розібрано і продано. На ділянці церкви знаходилися дерев'яна дзвіниця (1881 р.), кам'яні будинки церковно-парафіяльної школи (1895 р.) і священика (1901 р.) – останні не збереглися. Дзвіниця двоюрисна, дерев'яна, обшита сучасними матеріалами.

Єврейська синагога (поч. XX ст.) в стилі модерн по вул. Успенська, 3 є щойно виявленим об'єктом культурної спадщини. Розташована на рядовій вулиці серед садибної забудови колишнього єврейського району. Одноповерхова цегляна будівля має три декоровані фасади. На сьогодні в ній розташована єврейська бібліотека. По цій же вулиці знаходяться ділянка оборонної синагоги Баха (збереглися лише фундаменти) і новозбудована синагога Баал-Шем-Тома.

Колона-каплиця (XVII ст.) - пам'ятка національного значення. Розташована у верхній частині Старого міста – Слобідці. Являє собою цегляний потинькований круглий стовп-обеліск на квадратному п'єдесталі.

Громадська забудова. Кількість збережених історичних громадських споруд в селищі невелика через значні руйнування його історичного центру під час Другої світової війни. Громадські, адміністративні будівлі кінця XIX – сер. XX ст. знаходяться переважно в центральному районі Меджибожа.

З громадських об'єктів найбільш яскравим є *Торгові ряди* (XVIII ст.), що мають статус щойно виявленого об'єкту культурної спадщини. Первісно ряди мали башту – ратушу з годинником, барокові фасади і симетричну композицію. Після перебудови в 1950-і рр. комплекс було розділено на 4 корпуси. На сьогодні найбільше автентичних рис зберегла будівля вздовж вул. Замкової. Інші корпуси значно перебудовані, а західний – лежить в руїнах.

Учбові заклади представлені *єврейською школою* в стилі еклектика, збудованою на місці єврейської лікарні в 1922 р. по вул. Шевченка, 28. Двохповерховий цегляний будинок має симетричний фасад на 11 осей прорізів. Прямокутні вікна 1 поверху прикрашені клинчастими мандриками, 2 поверху – лучковими вікнами з архівольтами. На сьогодні будівля школи капітально відремонтована, а приміщення пристосовані під готель для паломників. До головного входу було прибудовано сучасний стилізований навіс на колонах, з балконом і трикутним фронтоном.

Післявоєнну адміністративну забудову представляє *будинок райвиконкому* (кін. 1950-х рр.) по вул. Замкова, 47. В 1960-і рр. будівлю було передано школі. Двоповерхова потинькова будівля в стилі радянський неокласицизм. Центральний ризаліт підкреслено шістьма гранчастими півколонами зі стилізованими капітелями, півциркульними вікнами 2 поверху і високим антаблементом. За рахунок розташування на підвищеній терасі, біля перехрестя і багатой пластики декору, будівля відіграє роль містобудівного акценту в оточуючому середовищі центральної вулиці містечка.

Житлова забудова. Житлові будинки – найбільш масовий тип забудови, який формує традиційний характер середовища історичного району містечка.

Серед найбільш давньої рядової історичної житлової забудови смт Меджибіж збереглися лише окремі дерев'яно-глинобитні одноповерхові будинки, які можна датувати серединою – кінцем XIX ст. Найбільш характерним є витягнутий вглиб ділянки, прямокутний в плані, будинок на два-три віконних прорізи по головному фасаду. Глиняні стіни побілені вапном в білий, блакитний або синій колір. Бічний фасад на 5 осей прорізів з входом

до помешкань по центру. Віконні і дверні прорізи прямокутні, заповнення – дерев'яні вікна (часто зі ставнями) і двері, прикрашені дерев'яною лиштвою з різьбленням. Дах вальмовий під металевою бляхою (рідше – черепицею або гонтом). Значна їх частина відселена, загальний технічний стан оцінюється як незадовільний.

Більш пізня традиційна забудова історичного центру представлена садибними мурованими одноповерховими житловими будинками, зведеними наприкінці XIX - на початку XX ст. (більша частина з них зазнала ремонтів і перебудов). Такі будинки мають схожу з глинобитними структуру: прямокутну в плані форму, покриті в основному вальмовим або піввальмовим дахом, вуличні фасади на 2-3 вікна, зазвичай прибудовані до бокового фасаду прямокутні засклені веранди-тамбури з входом. Фасади таких будинків прикрашалися простим цегляним декором, який підкреслював віконні прорізи з клинчастими перемичками.

На фоні садибної забудови виділяються збережені 1-2-х поверхові житлові будинки з магазинами поч. XX ст., які мають статус щойно виявлених об'єктів культурної спадщини. Два 2-х поверхові цегляні будинки №16 і №20 по вул. Замковій в стилі еклектика (з елементами модерну) мають схожі принципи побудови: декорований головний фасад з криволінійними фронтонами – аттиками; утилітарні інші фасади; магазини на першому поверсі. Розташований між ним будинок №18 має іншу структуру. Одноповерховий, складений з вапняку з мінімальним декором (наріжні лопатки і простий карниз), на вулицю виходив магазинами, а житлові приміщення знаходились у дворовій частині домоволодіння.

Промислові об'єкти. Серед історичних промислових об'єктів, що розташовані в селищі та на його околицях, за архітектурними якостями виділяється *комплекс споруд млинів* на земляній греблі р. Південний Буг. З двох будівель найкраще збереглась ближча до міста (інша перебудована під магазин і кав'ярню). Двоповерховий кам'яний млин (XIX ст.) в стилі класицизм врізається в схил насипу так, що 2-й поверх виходить на верхній

рівень греблі. Крупна будівля на тлі відкритого річного простору виконує роль містобудівного акценту.

Крім млинів в межі міста попадають *бетоні шлюзи гідроелектростанції*, збудованої в 1930-і рр. (відбудованої в 1946 р. і модернізованої в 1960-і рр.). Самі корпуси ГЕС розташовані на правому березі р. Південний Буг в межах селища Трибухівці (колишнього передмістя Меджибожа).

Історична забудова, що збереглася в центральній частині селища Меджибіж відображає в цілому загальні стилістичні тенденції в архітектурі XVI – сер. XX ст. Це – італійський ренесанс, бароко, класицизм, різні напрямки еkleктики (неокласика, неоготика), модерн, радянський неокласицизм. Архітектурне середовище центральної частини Меджибожа, за виключенням втрат культових об'єктів (Успенської церкви і синагоги Баха) та часткової забудови вулиці Замкової в радянську добу, має добру ступінь збереженості. Проблема Меджибожа полягає у великому розриві між станом збереження домінант та фонові забудови. Втрата об'єктів нижчих рівнів ієрархії (старих будинків, льохів, фрагментів вулиць) загрожує перетворенням містечка на «музей в чистому полі», де втрачається зв'язок між замком та міським середовищем, яке його колись оточувало (Додаток В).

Більшість об'єктів культурної спадщини, що визначають традиційний історичний характер середовища та архітектурний образ селища розташовані в центральних кварталах вздовж вулиць Замкова, Набережна, Охтирська, Шевченка. Відмінною рисою історичної забудови поселення Меджибіж є те, що більшість історичної забудови XVI - сер. XIX ст. зведено з місцевого каменю-вапняку. Більш пізні споруди (кін. XIX – сер. XX ст.) збудовані з місцевої червоної цегли. Масове житлове будівництво протягом XIX – першої половини XX ст. велось з дерева та глини [29].

Меджибіж, будучи одним із найдавніших населених пунктів Поділля, відіграє значну роль у формуванні національної історико-культурної спадщини України. Його винятковий статус підтверджено офіційним включенням до Списку історичних населених місць України [38], що вже само

по собі є вагомим чинником його туристичної привабливості. Хоча перша документальна згадка про Меджибіж в історичних джерелах, зокрема в Іпатіївському літописі [29], датується серединою XII століття, справжня глибина його історії сягає значно давніших часів. Археологічні дослідження свідчать, що територія у місці злиття річки Південний Буг та її допливу – річки Бужок – почала заселятися ще у добу нижнього палеоліту, приблизно 1 мільйон 200 тисяч років тому [30]. Ця неймовірна археологічна давнина дозволила дослідникам виокремити Меджибізький археологічний мікрорегіон, який є унікальною зоною для вивчення первісних культур.

На цей час містечко Меджибіж входить в зону Меджибізького археологічного мікрорегіону. [7] В його межах знайдені археологічні матеріали палеоліту, енеоліту, доби бронзи, скіфського часу, ранніх слов'ян. З часів Київської Русі до сучасності тут вже існувало місто. Загалом на окресленій території відомо 57 різночасових археологічних об'єктів, значна частина яких – багатошарові. На території Меджибожа та околиць виявлено 22 пам'ятки археології (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Пам'ятки історії та археології.

№ пам'ятки	Назва пам'ятки / Об'єкт	Хронологія / Культура	Тип та Ключові особливості
I. Укріплені та Поховальні Пам'ятки			
1	Меджибіж – пізньосередньовічне місто	XVI ст.	Збережені окремі архітектурні об'єкти, елементи міських фортифікацій.
2	Меджибіж – замок	Багатошарова (Палеоліт, Трипілля, XII–XVIII ст.)	Ключова пам'ятка. Розчищено залишки дерев'яних укріплень та рову літописного Межибоже (перша згадка – 1146 р.).
3	Меджибіж – ґрунтовий могильник-1	XIII–XVI ст.	У центрі подвір'я замку. Досліджено 60 поховань та групове перепоховання.
4	Меджибіж – ґрунтовий могильник-2	XIII–XIV ст.	У східній частині подвір'я замку. Досліджено 2 парних поховання з інвентарем.

Продовження таблиці 2.2

№ пам'ятки	Назва пам'ятки / Об'єкт	Хронологія / Культура	Тип та Ключові особливості
5	Меджибіж – курган	Точна дата не визначена	Розташований на плато, висота до 1,8 м.
II. Найдавніші Стоянки (Палеоліт)			
21	Меджибож А	Ранній палеоліт (240 тис. – 1 млн. р.)	Багатошарова стоянка.
20	Меджибож 1	Ранній палеоліт (240 тис. – 430 тис. р.)	Багатошарова стоянка.
22	Головчинці 1	Ранній палеоліт (0,9 – 1,2 млн. р.)	Багатошарова стоянка.
16	Меджибіж 11	Ашель, Муст'є, Пізній палеоліт	Багатошарове місцезнаходження. Виявлено патиновані крем'яні знаряддя та численний фауністичний матеріал.
III. Поселення Доби Бронзи та Раннього Заліза			
6	Меджибіж 1	Трипільська культура, Пізня бронза	Знайдено розписний посуд Трипілля.
7	Меджибіж 2	Трипільська культура, Пізня бронза, XVI–XVIII ст.	Багатошарове поселення.
8	Меджибіж 3	Трипільська культура, Черняхівська культура	На лівому березі р. Південний Буг.
10	Меджибіж 5	Доба бронзи	На схилі мису при впадінні струмка у р. Бужок.
14	Меджибіж 9	Доба бронзи, Скіфський час, можливі XII–XIII ст.	Багатошарове поселення.
15	Меджибіж 10	Трипілля, Бронза, Скіфський час, можливі XII–XIII ст., XVII–XVIII ст.	Багатошарове поселення.
13	Меджибіж 8	Доба бронзи, Скіфський час, Київська Русь	Багатошарове поселення.
17	Меджибіж-Попівщина	Скіфський час (VII–III ст. до н. е.)	Місцезнаходження.

Продовження таблиці 2.2

№ пам'ятки	Назва пам'ятки / Об'єкт	Хронологія / Культура	Тип та Ключові особливості
IV. Поселення Пізнього Середньовіччя та Нового Часу			
18	Меджибіж-Рибгосп	Трипілля, Бронза, Черняхів, XII–XIII ст.	Багатошарове поселення на правому березі р. Бужок.
19	Меджибіж-Новоставці	Черняхівська культура	На правому березі р. Бужок.
V. Місцезнаходження			
9	Меджибіж 4	Доба бронзи	Маловиразні фрагменти.
11	Меджибіж 6 (уроч. Безодня)	II тис. до н. е.	Поодинокі фрагменти ліпного посуду.
12	Меджибіж 7 (уроч. Безодня)	Скіфський час (VII–III ст. до н. е.)	Поодинокі фрагменти ліпного посуду.

Джерело: сформовано автором на основі [7]

Археологічний мікрорегіон став фундаментальною складовою ширшого Меджибізького історико-культурного мікрорегіону (Додаток Г) [33].

Окрім містобудівної та археологічної спадщини, Меджибізький мікрорегіон має об'єкти, пов'язані з Другою світовою війною, релігійною історією та сучасною історією України (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Перелік пам'яток та об'єктів культурної спадщини за видом історія, монументальне мистецтво.

	Назва об'єкта	Місцезнаходження
	Єврейський некрополь, де поховано засновника хасидизму Ізраеля Баал-Шем-Това	Меджибіж, вул. Баал-Шем-Това, 24
	Братська могила та Пам'ятний знак на честь воїнів-земляків	Меджибіж, вул. Замкова, 48
	Братська могила жертв нацизму	300 м на захід від Меджибіжа
	Пам'ятник трудової діяльності	с. Ставниця
	Пам'ятний знак на честь воїнів-односельчан	с. Ставниця
	Братська могила воїнів-односельчан	с. Требухівці
	Барельєф Т.Г.Шевченка на честь його перебування у Меджибожі	Меджибіж
	Пам'ятний знак воїнам загиблим в АТО	Меджибіж

Джерело: сформовано автором на основі [19]

Релігійно-меморіальний потенціал Меджибожа пов'язаний з єврейською спільнотою та діяльністю Ізраеля бен Еліезера Баал Шем Това (Бешта),

засновника хасидизму. Історія єврейської громади Меджибожа сягає межі XV-XVI століть, коли тут з'явилися перші поселенці. Вже у 1509 році король Польщі Сигізмунд I Старий призначив Лібермана з Меджибожа головним податківцем. Згідно з королівською грамотою, Ліберман мав чималі привілеї, був особою недоторканою, і не підлягав жодному суду, окрім королівського. До початку XVII століття громада зростає до однієї з найбільших і найповажніших на Поділлі. Меджибіж став справжнім духовним центром у XVIII столітті, коли сюди прийшов майбутній засновник хасидизму. Завдяки йому, це містечко перетворилося на батьківщину хасидизму та важливе місце паломництва для євреїв з усього світу, другим в Україні після Умані.

Майбутній батько хасидизму народився не так вже й далеко – в Борщеві на Тернопільщині, а прийшов до Меджибожа з Карпат у 1740 році. На той час він був мандрівним філософом і цілителем, вів усамітнений образ життя, тож слідом за ним прийшли і численні легенди й перекази про його чудотворні діяння, мудрість та любов до ближнього. Наявність у Меджибожі його могили забезпечує стабільний міжнародний паломницький туризм (цільова аудиторія – хасиди з усього світу) Це місце є одним із найважливіших центрів хасидизму у світі, приваблюючи тисячі паломників, які прагнуть вшанувати його пам'ять та помолитися [27].

Таблиця 2.4

Пам'ятки та об'єкти культурної спадщини

Вид об'єкта спадщини	Національного значення	Місцевого значення	Щойно виявлені	Усього
Архітектура та містобудування	6	—	17	23
Історія	1	28	1	30
Археологія	—	5	23	28
Монументальне мистецтво	—	—	1	1
УСЬОГО	7	33	42	82

Джерело: сформовано автором на основі [44], [45]

Загалом, згідно з даними Відділу культури, молоді, спорту та туризму Меджибізької селищної ради, станом на сьогодні історико-культурний потенціал Меджибізької територіальної громади представлений 82 об'єктами

культурної спадщини (табл. 2.4). З них 40 пам'яток перебувають на державному обліку, а 42 щойно виявлені об'єкти, які формують перспективний базис для розвитку наукового та пізнавального туризму. [28].

Такий багат шаровий та глибокий історичний пласт – від первісних поселень до літописних згадок та пам'ятки архітектури національного значення – надає Меджибожу надзвичайний, ще не повністю реалізований туристичний потенціал. Він дозволяє розвивати різноманітні види туризму: від археологічного та пізнавального до історико-культурного та подієвого, приваблюючи широке коло відвідувачів, зацікавлених у глибокому вивченні минулого України.

2.3. Соціально-економічні та демографічні чинники розвитку Меджибізького мікрорегіону.

Розвиток Меджибожа, як і будь-кого іншого поселення, залежить від соціально-економічних факторів (рівень життя, інфраструктура, зайнятість, аграрні відносини, інвестиції) та демографічних чинників (народжуваність, смертність, міграція, статеві-вікова структура населення, що впливає на трудовий потенціал) – ці показники визначають чисельність, якість і динаміку його мешканців, а отже, й перспективи розвитку, особливо в контексті загальноукраїнських демографічних криз, що включають старіння населення та міграційні процеси, які можуть бути як позитивними (притік кваліфікованих кадрів), так і негативними (відтік молоді).

Соціально-економічний та демографічний контекст розвитку Меджибізького мікрорегіону має свої виклики. Чисельність населення Меджибожа демонструє стійку тенденцію до зниження та впливає на його адміністративний статус й економічний розвиток. Різне падіння кількості мешканців на початку XX ст. призвело до того, що Меджибіж втратив свій статус міста із 1925 року. Подальше погіршення демографічної ситуації мікрорегіону спричинила Друга світова війна (знищення єврейської громади

Меджибожа) та репатріація вцілілих представників єврейської громади до Ізраїлю у 1950-х роках. Економічна криза кінця ХХ ст. та масове закриття промислових підприємств не обійшли містечко, змусивши молодь та працездатне населення до шукати роботу у великих містах, а також закордоном (Польща, Італія).

Сучасна демографічна ситуація у громаді продовжує характеризуватися негативним природним приростом та міграційним відтоком, що є типовим для малих міст і селищ України. Однак з початком повномасштабного вторгнення Росії на територію України відбулося критичне загострення демографічної ситуації. Прослідкуємо сучасну тенденцію до зменшення кількості мешканців Меджибожа з 2002 по 2024 рік. Чисельність населення Меджибожа станом за переписом на 2001 рік складала 1731 мешканець. У 2016 році вона зменшилась до 1443 осіб. Після адміністративної реформи 2019 року за чисельністю населення, що є меншою за 5 тис., Меджибіж перестає бути селищем міського типу понижуючи свій статус до селища. На 2024 рік чисельність населення офіційно трошки більша за 1000 мешканців [28], а де-факто значно менша. В цілому за останні роки спостерігається стійке скорочення кількості жителів Меджибізької громади, до якої окрім Меджибожа входять ще 11 сел. Якщо у 2022 році чисельність населення становила 7720 осіб, то станом на 2025 рік вона впала до 7336 осіб. Кількість мешканців громади за останні три роки зменшилась приблизно на 380 осіб, це майже 5% від загальної кількості мешканців. Природний приріст у громаді залишається стабільно негативним: рівень смертності суттєво перевищує народжуваність. На цьому тлі внутрішньо переміщені особи (ВПО), яких на початок 2025 року зареєстровано понад 350 осіб, виглядають стабілізуючим чинником, але створюють додаткове навантаження на соціальну інфраструктуру.

Аналіз вікового розподілу свідчить про глибокі структурні проблеми, що безпосередньо впливають на туристичний потенціал:

Діти (0–6 років): Найменша група — лише 3,8%. Це свідчить про вкрай

низьку народжуваність і тривожні перспективи демографічної стабільності.

Працездатне ядро (35–60 років): Найбільша група — 33,1%. Це основний ресурс громади, який потребує підтримки зайнятості.

Пенсійний вік (60+): Складає близько 30%. Така висока частка літнього населення підтверджує тенденцію до старіння громади та потребує адаптації інфраструктури під потреби маломобільних груп.

Станом на 2025 рік із 3632 осіб дорослого працездатного населення офіційно працюючими є лише 2905 осіб. Статева структура характеризується переважанням жінок (52,5%), особливо у старших вікових категоріях.

Міграційні процеси характеризуються відтоком молоді до великих міст, насамперед до Хмельницького та за кордон. Це створює труднощі для розвитку локальної економіки та забезпечення кадрами, особливо у сфері послуг і туризму. Однак близькість до обласного центру може водночас бути не тільки викликом (відтік кадрів) та перевагою (можливість субурбанізації та залучення інвестицій) [44].

Для оцінки спроможності мікрорегіону задовольнити туристичні потреби, необхідно визначити наявність соціально-економічних ресурсів туризму. Туристично-рекреаційна сфера трактується як складна багатокomпонентна система, що об'єднує суб'єктів матеріального виробництва та невиробничої сфери, а також відповідний капітал і трудові ресурси. Туристична індустрія розглядається як багатокomпонентна сукупність підприємства, заклади та організації як виробничої так і невиробничої сфери, а також відповідні трудові ресурси, які забезпечують виробництво, розподіл, реалізацію та споживання товарів та послуг, здатних задовольняти туристсько-рекреаційні потреби (табл. 2.5).

Ці підприємства, заклади та організації належать до різних галузей і групуються у відповідності до їхнього функціонального призначення:

- Туристична спеціалізована структура — підприємства, які надають клієнтам виключно послуги для задоволення різноманітних рекреаційні потреби (готелі, ресторани, музеї) і отримують доходи

тільки від цієї діяльності.

- Загальна інфраструктура – підприємства, які забезпечують нормальне функціонування та умови для здійснення туристської діяльності (дороги, зв'язок, лікарні, транспортні служби, банки, магазини). Для них туристична діяльність є лише одним з напрямів комерційної діяльності і одним із джерел отримання доходу.

Таблиця 2.5

Складові соціально-економічного потенціалу туристичної індустрії

Складова частина	Елементи структури	Функціональне призначення
Виробнича сфера	Підприємства харчової промисловості, сувенірні цехи, будівництво.	Виробництво матеріальних товарів для туристів.
Невиробнича сфера	Готелі, музеї, інформаційні центри, заклади охорони здоров'я.	Надання безпосередніх послуг гостинності та дозвілля.
Трудові ресурси	Гіди, науковці, менеджери, персонал готелів, водії, управлінці.	Кваліфіковане обслуговування та менеджмент процесів.
Система реалізації	Туроператори, он-лайн-платформи, інформаційні центри.	Просування та продаж туристичного продукту.

Джерело: сформовано автором на основі [34]

Однак, економіка Меджибізького мікрорегіону, на сучасному етапі, значною мірою залежить від сільського господарства, що обмежує диверсифікацію та розвиток туристичного сектору, незважаючи на наявність об'єктів світового значення. Ця аграрна спрямованість, у поєднанні з демографічною кризою, на сучасному етапі розвитку перешкоджає створенню якісної туристичної інфраструктури, необхідної для обслуговування великих туристичних потоків. Особливістю малих історичних поселень, таких як Меджибіж, є критична залежність від інфраструктурних підприємств. Відсутність, наприклад, банкоматів або мережевих аптек (загальна інфраструктура) може стати бар'єром для розвитку готелів, оскільки турист відчуває брак базової безпеки та комфорту. Таким чином, обмежений інфраструктурний та критично ослаблений трудовий потенціал Меджибізького мікрорегіону, підтверджений демографічною статистикою, є головними чинниками, що ускладнюють повноцінний розвиток туристичної спеціалізованої структури, незважаючи на унікальний історико-культурний

потенціал.

2.4. Оцінка туристичної привабливості історико-культурного потенціалу Меджибізького мікрорегіону (SWOT-аналіз).

Історико-культурний потенціал Меджибізький мікрорегіону є одним із багатіших на Хмельниччині та представлений широким колом пам'яток культурної та історичної спадщини (табл. 2.6), яка щорічно приваблює та спонукає відвідати десятки тисяч туристів (рис. 3) як з України, так і з-за кордону.

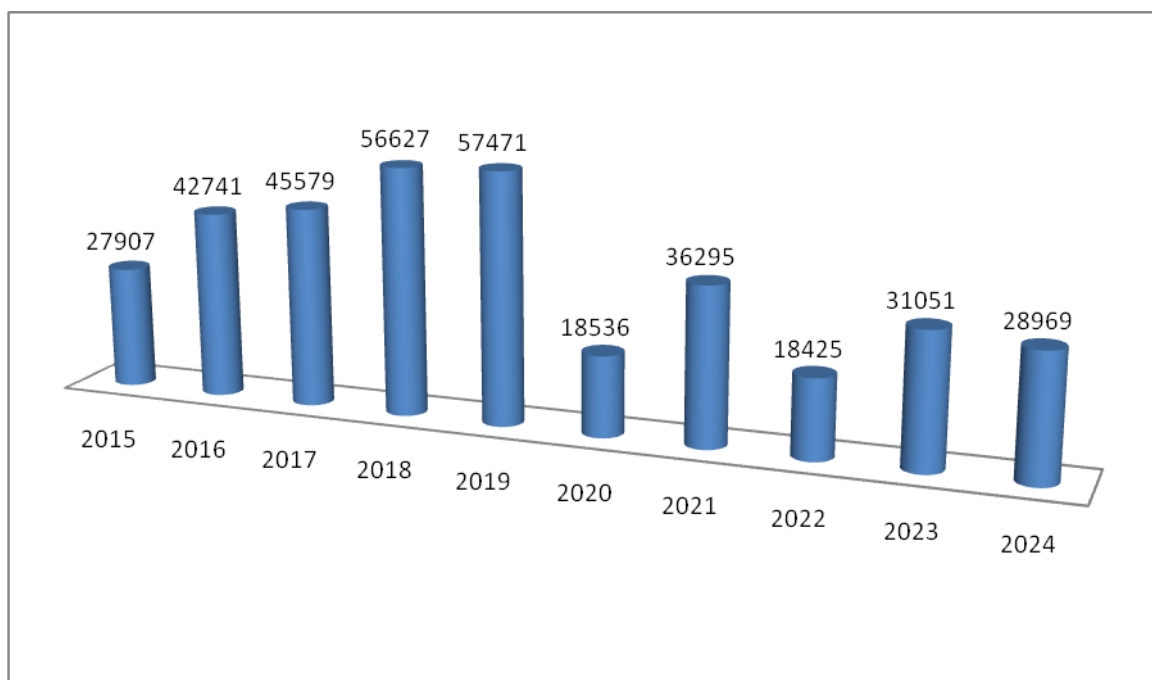

Рис. 3. Туристичний потік Меджибожа (2015-2024 рр.)

Джерело: сформовано автором на основі [15], [16]

Туристичний попит у регіоні має чітко виражену структуру: якщо внутрішні туристи орієнтовані переважно на архітектурну та історичну цінність фортифікаційного комплексу, то для іноземних гостей, зокрема представників єврейської діаспори, ключовим вектором подорожі є релігійне паломництво до могили засновника хасидизму – Баал Шем Това (Бешта).

Таким чином, туристичний продукт у Меджибожі будується на багатофункціональному та мультикультурному історичному міксі, що здатен привабити різні цільові аудиторії.

Таблиця 2.6

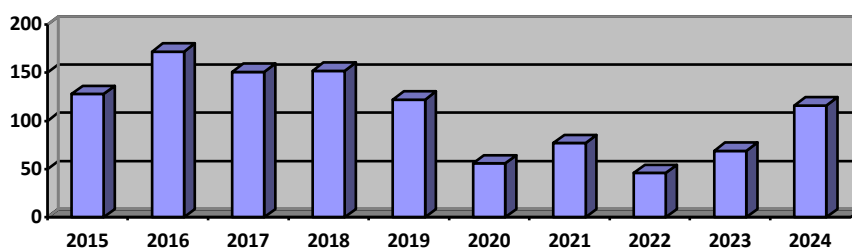
Оцінка історико-культурного потенціалу (ключові ресурси)

Категорія ресурсу	Ключові об'єкти та їх оцінка	Вплив на туристичний потік
Фортифікаційна архітектура	Меджибізький замок (фортеця) — пам'ятка національного значення XVI ст. Збережені вежі, стіни, палац. Висока архітектурна та історична цінність.	Забезпечує основний потік пізнавального та освітнього туризму. Створює основу для подієвого туризму (фестивалі, етнокультурні дійства).
Пам'ятки історії та архітектури містечка	Будинки міської забудови XVIII–XIX ст. Торгові ряди. Єврейська школа (побудована у 1922 р.). Єврейські православне та католицькі кладовища. Залишки оборонної інфраструктури.	Формує відчуття автентичного історичного середовища. Важлі для тематичних екскурсій (Наприклад, «Містечко часів Бешта», «Старий торговий шлях»).
Релігійно-меморіальний потенціал	Об'єкти, пов'язані з діяльністю Баал Шем Това (Бешта), засновника хасидизму. Наявність у Меджибожі його могили. Колони-каплиці, Костел Святої Трійці XVII ст. (збудований Сенявськими, пам'ятка національного значення). Православні церкви XVI-XVIII ст.	Забезпечує стабільний міжнародний паломницький туризм (хасиди) та приваблює туристів різних конфесій, позиціонуючи Меджибіж як багатоконфесійний центр.
Музейна спадщина	Постійні та тимчасові експозиції, які функціонують в історичних приміщеннях замку.	Розширює привабливість об'єкта для широкої аудиторії та забезпечує повторні відвідування.
Археологічна спадщина	Постійні археологічні дослідження на території фортеці та містечка.	Високий науково-пізнавальний потенціал та можливість створення нового контенту (музеєфікація розкопок).

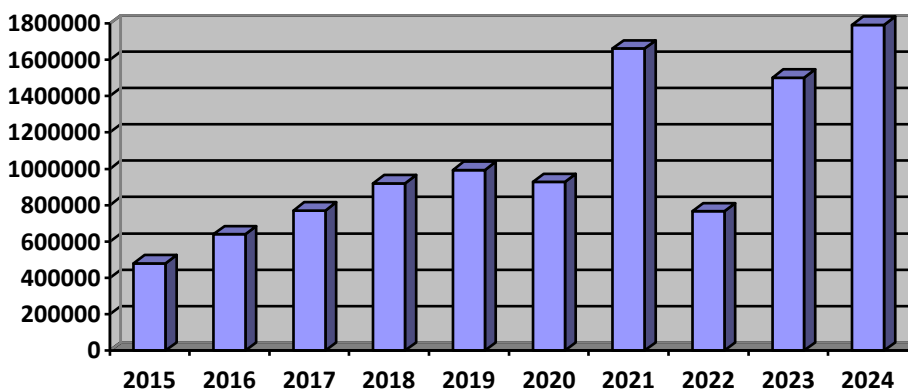
Джерело: сформовано автором на основі [11]

Однак Державний історико-культурний заповідник «Межибіж» та Меджибізький замок залишаються центральним об'єктом туристичної привабливості Меджибожа. У 2020 році Державне агентство розвитку туризму включило Меджибізький замок до переліку «Туристичних магнітів України»,

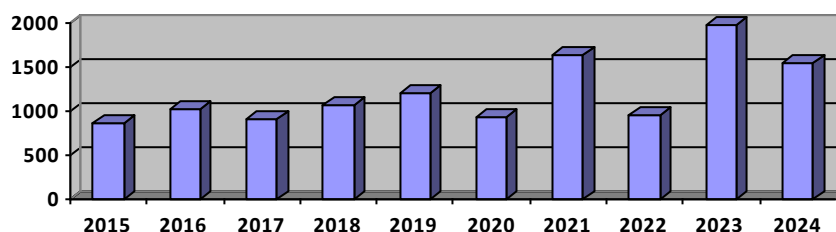
визнавши його однією з ключових destinations для розвитку галузі. Суттєвим кроком на шляху євроінтеграції стало приєднання заповідника у 2022 році до Європейської культурної мережі укріплених пам'яток FORTE Cultura e.V., що закріпило за Меджибожем статус офіційної локації у загальноєвропейському культурному просторі. Результативні показники діяльності destinations безпосередньо залежать від специфіки сформованого туристичного продукту (рис. 4).

Кількість масових заходів в Меджибізькому замку (2015-2024 рр).

Платні послуги (грн.) в Меджибізькому замку (2015-2024 рр).

Кількість екскурсій по Меджибізькому замку (2015-2024 рр).

Рис. 4. Результативні показники економічної діяльності Державного історико-культурного заповідника «Межибіж»

Джерело: сформовано автором на основі [15],[16]

У контексті Державного історико-культурного заповідника «Межибіж» пропоновані послуги демонструють високу конкурентоспроможність, що зумовлено наявністю ексклюзивної ресурсної бази (табл. 2.7). Заповідник є якорем для формування туристичних маршрутів. Тематика основних маршрутів зосереджені на історії замку та його власників (Синявські, Чарторийські), історії часів Козаччини, історії єврейської громади та хасидизму. Розроблені аудіо екскурсії українською та англійською мовою [14]. Приділяється увага роботі з дітьми для яких розроблено квест «Пошуки скарбів Меджибізького дракона» (Квест розрахований на дітей молодшого шкільного віку). Маршрути мають високу наукову обґрунтованість, але більшість маршрутів зосереджена на території замку. Слабо розроблені маршрути селищем та околицями, зовсім відсутні екологічні маршрути, не використовується природно-географічний потенціал мікрорегіону).

Таблиця 2.7.

Основний туристичний продукт Меджибізького замку

Параметр	Характеристика для ДІКЗ «Межибіж»
Що реалізується?	Комплексний туристичний продукт: екскурсії, виставки, культурно-масові та подієві заходи.
Якість?	Висока, забезпечена науково-дослідним потенціалом (8 науковців) та дотриманням КВЕД 91.02 (функціонування музеїв) і 91.03 (охорона пам'яток).
Для кого?	Цільові сегменти: Пізнавальний туризм (вітчизняний, міжрегіональний); Релігійний туризм (міжнародний паломницький); Подієвий туризм.
Ціна?	Формується з урахуванням соціальної місії (як державного закладу) та необхідності генерації власних надходжень.

Джерело: сформовано автором на основі [37]

При плануванні та моделюванні перспективності туристичних потоків першочергово необхідно прорахувати пропускну спроможність об'єктів. Для замкового туризму актуальна проблема диверсифікації та регулювання рекреаційних навантажень і навіть встановлення лімітів на відвідування в окремих випадках. Це не просто адміністративне рішення, а стратегічний інструмент превентивної консервації, що дозволяє запобігти перевищенню

критичного порогу антропогенного тиску на автентичні об'єкти. Логістична модель сталого туризму, заснована на визначенні логістичного потенціалу (тобто максимально допустимого туристичного навантаження), може зробити вагомий внесок у вирішення глобальної проблеми «сталого туризму» (зокрема замкового туризму).

Туристична привабливість Меджибізького мікрорегіону формується не лише історико-культурною спадщиною, а й сукупністю супутних факторів. До них належать:

Фізико-географічне розташування,
транспортна доступність,
інфраструктура мікрорегіону.

Фізико-географічне розташування. Меджибіж розташований на злитті річок Південний Буг та Бужок. На схід від селища лежить гідрологічний заказник місцевого значення Безодня. Це створює мальовничий ландшафт (водні та лісові ресурси) та підвищує рекреаційний потенціал регіону. В радіусі 2 км є водоймища придатні для купання та рибної ловлі, але річка біля замку не має пляжів.

Транспортна доступність. Геопросторове положення Меджибожа характеризується високим рівнем транспортно-логістичної доступності. Поселення дислакується відносно близько до великих міст (Хмельницький, Вінниця, Житомир) і знаходиться поблизу основних автомобільних магістралей. Селище знаходиться за 30 км на схід від обласного центру, за кілометр від ділянки магістралі загальнодержавного значення М-30 (Стрий — Умань — Дніпро — Ізварине, частина європейського маршруту Е50). Залізничний вузол (ст. Деражня), який знаходиться у 20-кілометровій зоні, додатково потенційно диверсифікує логістичні схеми перевезення туристів до Меджибожа.

Однак, незважаючи на відносну близькість Меджибожа до обласного центру (м. Хмельницький) та доволі просту транспортну доступність, він є менш популярним у туристів на відміну від м. Кам'янець-Подільський, через

загальну нерозвиненість населеного пункту та брак додаткових рекреаційних зон. Проте відносно поселення замок займає вигідне положення та є центром, який об'єднує два найближчі до Меджибожа селища – Требухівці та Ставницю. Повз замок пролягає траса Т-23-19, територіального значення, тому доїхати до місця доволі легко. З автостанції Хмельницького через Меджибіж прямують рейсові автобуси, які роблять зупинку біля замку.

Відсутність організованого паркінгу (особливо під час фестивалів) є ще однією з ключових проблем дестинації. Це призводить до хаотичного паркування, незручностей для відвідувачів та місцевих жителів. Вирішення проблеми відсутності парковок є невід'ємною частиною комплексного розвитку будь-якого населеного пункту чи туристичної локації, що прагне бути комфортною, доступною та привабливою.

Інфраструктура розміщення та харчування. Попри наявність низки об'єктів туристичної інфраструктури, що спеціалізуються на замиському, водному та екологічному відпочинку, готельна база мікрорегіону є обмеженою (табл. 2.8). Для масового туризму є залежність від готелів м. Хмельницького.

Таблиця 2.8

Ключові об'єкти розміщення та рекреації Меджибізького мікрорегіону

Напрямок / Тип	Об'єкт	Характеристика та сервісний потенціал
Готельно-ресторанний комплекс	«Меджибізький замок»	Пропонує 19 номерів класу люкс/напівлюкс, 6 котеджів, конференц-зал та ресторан традиційної кухні.
Дизайнерський відпочинок	«Ягода-Малина» (с. Головчинці)	Поєднує готельні послуги, лісові будиночки та місцеву кухню. Орієнтований на якісний сервіс із літньою аква-зоною.
Рекреаційний комплекс	«Лагуна Поділля» (с. Головчинці)	Центр літнього дозвілля з пляжною інфраструктурою, кемпінгом та можливостями для спортивного туризму.
Еко-відпочинок та релакс	База «Ферма»	Орієнтована на активний відпочинок: байдарки на Південному Бузі, верхова їзда, оздоровчі чани та басейни.
Спеціалізований туризм	«Дика риба»	База для сімейного відпочинку з акцентом на спортивну трофейну риболовлю.
Базовий сервіс	Готель «Радуга»	Готельний формат у лісовій зоні.

Джерело: сформовано автором на основі [44]

Біля замку є кафе. Отже харчування представлено місцевими закладами та буває недостатнім для одночасного обслуговування великих туристичних потоків у пікові періоди. В межах п'яти хвилин ходьби розміщені три магазини два продуктових та один продовольчих товарів, а також аптека. Банкомат знаходиться теж біля магазинів.

Це формує управлінський виклик, який спрямований на подолання інфраструктурного бар'єру мікрорегіону (нестача готелів / сервісу) та уникнення прямої конкуренції. Відповіддю на цей виклик є перехід до Стратегії інтенсивного зростання, яка передбачає використання власних фінансових ресурсів та залучення державно-приватного партнерства (ДПП) на землях територіальної громади для розбудови зовнішньої інфраструктури, що дозволить Заповіднику повністю реалізувати свій високий історико-культурний потенціал. Однак подолання інфраструктурного бар'єру в Меджибожі не повинно зводитись до розбудови готельних комплексів. Управлінський фокус має бути спрямований на якісну автентизацію сервісу: на створення об'єктів розміщення, обслуговування та харчування, які б стилістично та атмосферно продовжували тему замку (кав'ярні, корчми, трактири, сувенірний ринок, базар, заїжджі двори), створюючи цілісний досвід для відвідувача.

Безумовно в цілому містечко Меджибож багате на туристично-рекреаційні ресурси та має високий потенціал для розвитку туризму й рекреації. Аналіз тенденції зростання чисельності туристів і рекреантів показує, що наявні ресурси та інфраструктура означають, що ця туристична дестинація користується попитом, але всі туристичні дестинації потребують постійного вдосконалення, не тільки з точки зору дизайну та якості послуг, але й з точки зору покращення умов проживання, харчування та інших зручностей. Кожна туристична дестинація і туристичний продукт повинні адаптуватися до потреб основних туристичних потоків, аналізуючи потреби різних туристичних груп.

Для того, щоб проаналізувати негативні тенденції та проблеми, пов'язані

з функціонуванням туристично-рекреаційної сфери Меджибожа, необхідно визначити сильні та слабкі сторони, загрози й можливості регіону.

Таблиця 2.9.

SWOT-аналіз розвитку туристичної сфери Меджибожа.

<i>Сильні сторони</i>	<i>Слабкі сторони</i>
1) Напівпериферійне транзитне розташування в національній залізничній мережі;	1) Нерозвиненість туристичної інфраструктури на основних автомагістралях області;
2) Наявність туристичної «суперточки» – Меджибізький замок;	2) Недостатня кількість готелів та їхнього номерного фонду;
3) Природні сприятливі умови і ресурси для різних видів туризму;	3) Різка поляризація в розміщенні туристичних підприємств;
4) Наявність об'єктів релігійного туризму, що пов'язаний з історією хасидизма;	4) Відсутність (за винятком Меджибізького замку та хасидського центру) туристичної інфраструктури, орієнтованої на прийом іноземних туристів;
5) Наявність великих лісових масивів;	5) Незадіяність більшості нематеріальних видів туристичних ресурсів
<i>Можливості</i>	<i>Загрози</i>
1) Розвиток транспортної інфраструктури	1) Незадовільний стан туристичної і сервісної інфраструктури в області (недостатня кількість місць у готелях та інших закладах розміщення)
2) Розвиток міжнародної співпраці в економічній та культурній сферах	2) Нестабільна економічна і політична ситуація в Україні
3) Розробка нових екскурсійних і туристичних маршрутів	3) Погіршення умов фінансування і кредитування
4) Збільшення надходжень до обласного бюджету	4) Подальше погіршення інфраструктури

Джерело: сформовано автором на основі [4], [44], [45]

Проведений SWOT-аналіз (табл. 2.9) дає картину поточного рівня та стадії розвитку регіону. В результаті аналізу таблиці 2.9 можна зробити наступні висновки: існують позитивні аспекти, пов'язані з перспективами розвитку туризму й рекреації та поточною ринковою позицією. Цьому сприяють такі фактори як вигідне транзитне розташування залізничних станцій, сприятливі умови для проведення рекреаційного оздоровчого туризму, наявність великої кількості історичних, археологічних та архітектурних пам'яток, а також лісів і водойм для відвідування туристами. Існують також негативні аспекти, які загрожують розвитку туризму а саме: відсутність якісної туристичної інфраструктури, погіршення умов фінансування для туристичної індустрії з боку держави, нестабільна політична

та економічна ситуація в Україні. Цей аналіз виявив саме ті слабкі сторони, які потребують першочергового втручання, адже за умови їх усунення – в регіоні з'являться нові можливості для відновлення та формування сприятливих бізнес-умов в сфері туристично-рекреаційних послуг Меджибожа.

Висновки до розділу 2.

Методологія формування та експлуатації ресурсів туристичної інфраструктури Меджибожа має підпорядковуватися принципу екологічного та фізичного лімітування. Рациональне використання ресурсного потенціалу мікрорегіону можливе лише за умови дотримання гранично допустимих норм антропогенного тиску, перевищення якого може спричинити негативні фізичні, екологічні, соціальні, епідеміологічні та психологічні наслідки. Для розрахунку добової місткості (логістичного потенціалу) туристичних локацій Меджибожа пропонується підхід, який базується на рекомендаціях Всесвітньої туристичної організації ООН щодо встановлення місткості експозиційних, історичних чи архітектурних об'єктів. Еталонною моделлю практичної інтеграції замкових комплексів у сучасну туристичну індустрію може слугувати досвід європейських країн. Туризм в Європі дуже популярний і суттєво поповнює державний бюджет. Як свідчать дані Всесвітньої туристичної організації ООН, більшість замків Європи сьогодні успішно використовуються в готельному та ресторанному бізнесі, а також в туризмі в цілому. Європейські туристи часто люблять пожити кілька днів у середньовічному замку, спробувати страви стародавньої кухні та взяти участь в лицарських розважальних програмах замкового туризму.

Треба зауважити, що попри територіальну близькість до обласного центру (м. Хмельницький), Меджибіж наразі поступається іншим DESTINACIAMI за рівнем популярності. Це зумовлено недостатньою розвиненістю соціально-економічної сфери поселення та обмеженою кількістю пристосованих рекреаційних зон. В цей же час сам замок, як туристичний магніт, займає

вигідне положення та є композиційним й економічним центром громади. Привабливість локації підсилюється її гідрологічними особливостями: модернова фортефікація розташована на мисі при злитті річок Бужок та Південний Буг. Транспортну доступність до туристичних destinations забезпечує автошляху територіального значення Т-23-19 та регулярне сполучення з автостанціями обласного центру. Крім того, первинна інфраструктура в радіусі п'ятихвилинної пішої доступності представлена закладами харчування, торговельними точками та банківським терміналом. В радіусі 2 км є водоймища придатні для купання та рибної ловлі, проте прибережна смуга річки поблизу замкового комплексу позбавлена належної пляжної інфраструктури.

Відсутність впорядкованої паркувальної інфраструктури є також однією з ключових проблем. Це призводить до неконтрольованого розміщення транспортних засобів на прилеглих територіях, погіршуючи доступність туристичних об'єктів та порушуючи комфорт місцевого населення. Вирішення проблеми недостатньої кількості парковок є невід'ємною частиною комплексного розвитку будь-якого населеного пункту чи туристичної локації, що прагне бути комфортною, доступною та привабливою.

Підсумовуючи, Меджибіж має всі передумови стати значним туристичним центром, але це вимагає системних інвестицій в інфраструктуру, активного маркетингу та впровадження сучасних підходів до використання його багатогранного історико-культурного потенціалу.

РОЗДІЛ 3. СТРАТЕГІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВИКОРИСТАННЯ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОГО ПОТЕНЦІАЛУ МЕДЖИБІЗЬКОГО МІКРОРЕГІОНУ ЯК ТУРИСТИЧНОГО РЕСУРСУ

3.1. Розробка рекомендацій щодо використання історико-культурного потенціалу для створення туристичних продуктів та маршрутів.

Ключовим етапом формування сучасних підходів до використання історико-культурної спадщини Меджибожа стало офіційне закріплення термінології на світовому рівні. У 1995 році Всесвітня туристична організація (ВТО) ввела до вжитку поняття «культурний туризм». Означивши його як вид туризму, що базується на специфічних культурних мотиваціях та потребах споживачів. Згідно з концепцією «культурний туризм» – це діяльність властива людській природі, яка задовольняє потребу в різноманітності досвіду та прагне підвищити інтелектуальний рівень суспільства, створюючи платформи для засвоєння нових знань, експериментів та міжкультурній комунікації [82]. Комітет з туризму та конкурентоспроможності (КТК) надав чітку дефініцію «культурного туризму» під час 22-ої Генеральної Асамблеї ВТО у 2018 році: «Культурний туризм – це вид туризму, в якому головною метою мандрівника є вивчення, відкриття, досвід та насолода матеріальними та нематеріальними культурними пам'ятками та товарами місцевості. Ці пам'ятки (або продукти) є унікальними для суспільства та включають мистецтво та архітектуру, історичну та культурну спадщину, гастрономічну культуру, літературу, музику, креативні індустрії та живі культури з їхнім способом життя, системами цінностей, віруваннями та традиціями» [81]. Об'єкти культурної спадщини з багаторічною історією є найважливішими культурними туристичними пам'ятками. Туристична індустрія та супутній захист і інтерпретація об'єктів спадщини є ключовими інструментами сталого розвитку об'єктів спадщини, які допомагають формувати територіальну єдність

та зміцнювати місцеву ідентичність, одночасно покращуючи локальну економіку [67]. Однак надмірний туризм також може спричинити проблеми, такі як руйнування культурних артефактів, забруднення навколишнього середовища та втрата чисельності мешканців у громадах зі спадщиною.

Незважаючи на те, що туристична привабливість та потенціал Меджибожа згадується у статтях Н. Стрельбіцької [46], Н. Куліш [25], Л. Блонської та Г. Низенко [1], ці наявні публікації лише підтверджують його унікальність і високий потенціал, але не пропонують комплексного, практично орієнтованого механізму реалізації туристичного потенціалу Меджибізького мікрорегіону. Зокрема, недостатньо розробленим, або зовсім невирішеним залишається такий ключові аспекти, як недостатня деталізація організаційних та інфраструктурних рішень. Також невирішеним є питання інтеграції всіх наявних ресурсів Меджибожа – історико-культурного, релігійно-меморіального, археологічного та природно-рекреаційного – у цілісний, диверсифікований туристичний продукт, що дозволить рівномірно розподілити туристичні потоки та мінімізувати тиск на центральний об'єкт (замок).

В останні роки все частіше обговорюється використання історико-культурного потенціалу для створення такого виду туристичного продукту як туристичний маршрут з екскурсійним обслуговуванням, який буде приносити туристам враження від культурного туризму крізь час та простір. Попередні дослідження описували внесок культурних маршрутів у сталий туризм та соціально-економічний розвиток на основі численних випадків культурного туризму [65]. Однак залишається кілька проблем і викликів у використанні історико-культурного потенціалу для створення туристичних продуктів та маршрутів туризму. Таким чином спробуємо відповісти на ці питання з точки зору поточної ситуації, типів, моделей та інструментів розвитку культурного туризму. Туристичні маршрути, що розроблені на базі історико-культурного потенціалу інтерпретують історію та культури в цілому. Процес розробки таких маршрутів допомагає виявити різні пізнавальні напрямки з важливим

історичним та культурним значенням [75]. При розробці рекомендацій щодо використання історико-культурного потенціалу Меджибожа для створення туристичних продуктів та маршрутів планування розглядається як комплексна система послідовних дій та стратегічних рішень, які приймаються для досягнення чітко визначених цілей. Це робиться з урахуванням усіх існуючих сильних і слабких сторін, можливостей, загроз, політик у сфері культури та охорони природи, історико-культурних та туристичних об'єктів, а також актуальних викликів, пов'язаних із соціально-економічною ситуацією в Україні. Планування туристичних маршрутів – це міждисциплінарна галузь яка розвивалася протягом останніх кількох десятиліть [69].

Основа для розробки відповідних туристичних маршрутів має базуватися на існуючій ресурсній базі Меджибіжського історико-культурного мікрорегіону. Це включає врахування даних та розробку маршрутів для розширених туристичних програм. Крім історико-культурного потенціалу виявлено, що потенціал природних та культурних маршрутів підходить для еко-культурного туризму. Це дає можливість розробити декілька типів туристичних маршрутів. Ці маршрути пропонуватимуться як короткострокові туристичні програми для одноденних поїздок. Туристичні місця на маршрутах можуть бути організовані за бажанням туристів залежно від їхніх інтересів та часу.

Розробка маршрутів має бути спрямована на ознайомлення з локаціями, де можна ознайомитись з історією дестинації та пізнати місцевий спосіб життя. Вони є основою культурної спадщини, пов'язаної з навколишнім середовищем, яке скеровує спосіб життя громад, що мають значення для туризму. Це включає подорожі до археологічних та історичних пам'яток, що охоплюють спосіб життя з точки зору місцевої їжі, одягу, культури та традицій, якими туристи можуть насолоджуватися та розуміти. Як результат, тури можуть дозволити місцевим жителям нести відповідальність та усвідомлювати збереження культурної спадщини та цінності навколишнього середовища завдяки їхній участі в управлінні туризмом у Меджибіжському

історико-культурному мікрорегіоні.

Безумовно управління культурним туризмом в Меджибожі включає місця культури та традиції з акцентом на продовольчі ресурси. Відповідно, культурний та традиційний туризм надає перевагу правам громад, які визнаються та поважаються через новий досвід туристів, які відвідують Меджибіжський історико-культурному мікрорегіон. В цей же час природні пам'ятки району тісно пов'язані з місцевими громадами в процесі розвитку. Вся краса, що створена природою в цих районах, має бути відома як туристичні пам'ятки. Тому природна краса постійно згадується серед туристів, які відвідували ці місця.

Слід зазначити, що історичні та культурні пам'ятки необхідно розвивати відповідно до туристичних маршрутів. Поглиблені історичні знання можуть принести користь та задовольнити туристів. Такі дії мають бути позитивними для маркетингових результатів. Хороші туристичні маршрути призведуть до поширення інформації з уст в уста, що заохочуватиме повторні відвідування серед туристів, які були задоволені туристичними маршрутами. Таким чином, це збільшить різноманітність природних та історичних турів, що може стати відправною точкою для туризму на цифрових медіаплатформах для Меджибіжського історико-культурного мікрорегіону.

Аналіз культурних ресурсів та доцільності розробки туристичних маршрутів у Меджибожі показав, що маршрути, які розроблені спільно з громадами, можна модернізувати до маршрутів для «культурного туризму» використовуючи наявні ресурси у трьох напрямках.

1. *Маршрути культурного туризму.* Було виявлено що всі райони Меджибіжського мікрорегіону мають потенціал для розвитку та можуть включити гастрономічний туризм до маршрутів. Люди в громадах пов'язані між собою, а їхній спосіб життя пов'язаний з такими місцями, як храми, стародавні поселення та історичні місця, що стали важливими пунктами маршрутів. Таким чином, маршрути культурного туризму є найбільш підходящими як один з основних типів туристичних маршрутів для цього

дослідницького проекту.

2. *Екотуристичні маршрути.* Також дуже цікаві, оскільки в усіх громадах Меджибізького мікрорегіону є різноманітні природні ресурси, які можуть бути цікавими туристичними пам'ятками. Зараз вони є пам'ятками на рівні громади. Такі об'єкти відрізняються своїми геофізичними характеристиками. Однак, усі вони можуть бути модернізовані до пригодницьких туристичних стежок, що розраховані на аудиторію зацікавлену турами з пошуковою складовою, оскільки ці місця підходять для дослідницької квестової діяльності.

3. *Релігійно-паломницькі маршрути.* Враховуючи статус Меджибожа як «колиски хасидизму», цей напрям має найбільший потенціал для міжнародної комерціалізації. Модернізація паломницьких шляхів передбачає перехід від вузькоспеціалізованого відвідування некрополя до створення комплексного культурно-релігійного продукту. Створення маршруту «Шлях Баал Шем Това» дозволить об'єднати некрополь, синагоги та легенди, пов'язані з перебуванням засновника хасидизму в Меджибізькому замку.

Цей маршрут розроблений як подорож крізь століття, що демонструє унікальну модель співіснування різних етносів та релігій у межах одного містечка. Картосхема маршруту «Шлях Баал Шем Това» (рис. 5) візуально ілюструє локації та пам'ятки, які варто відвідати протягом туру. Тривалість туру – один день. Мета туру – показати Меджибіж як унікальний простір, де протягом століть взаємодіяли українська, єврейська та польська культури, формуючи неповторне обличчя Поділля. Точкою входу до маршруту є Меджибізький замок. Протягом пішохідної прогулянки будуть відвідані наступні локації: Експозиція в замку — Синагога Баал Шем Това — Руїни синагоги Баха — Єврейський квартал — Знакування місця розташування Успенської церкви у єврейському кварталі (полікультурний об'єкт) — Некрополь (могила Бешта) — Парк (місце розташування ремісничого єврейського кварталу) — Торгові ряди (полікультурний об'єкт) — Руїни костелу Святої Трійці (як символ співіснування) — Млин (кафе «Чайка») біля

річки Південний Буг (Бог) — Джерело Бешта. За бажанням туристів до маршруту можуть бути додані додаткові опції: відпочинок у парковій зоні, фото сесія, дегустація кави у місцевих кав'ярнях (чи дегустація місцевих страв або смаколиків). Більш детальна розробка туру та розрахунків до нього надається у Додатку Г.

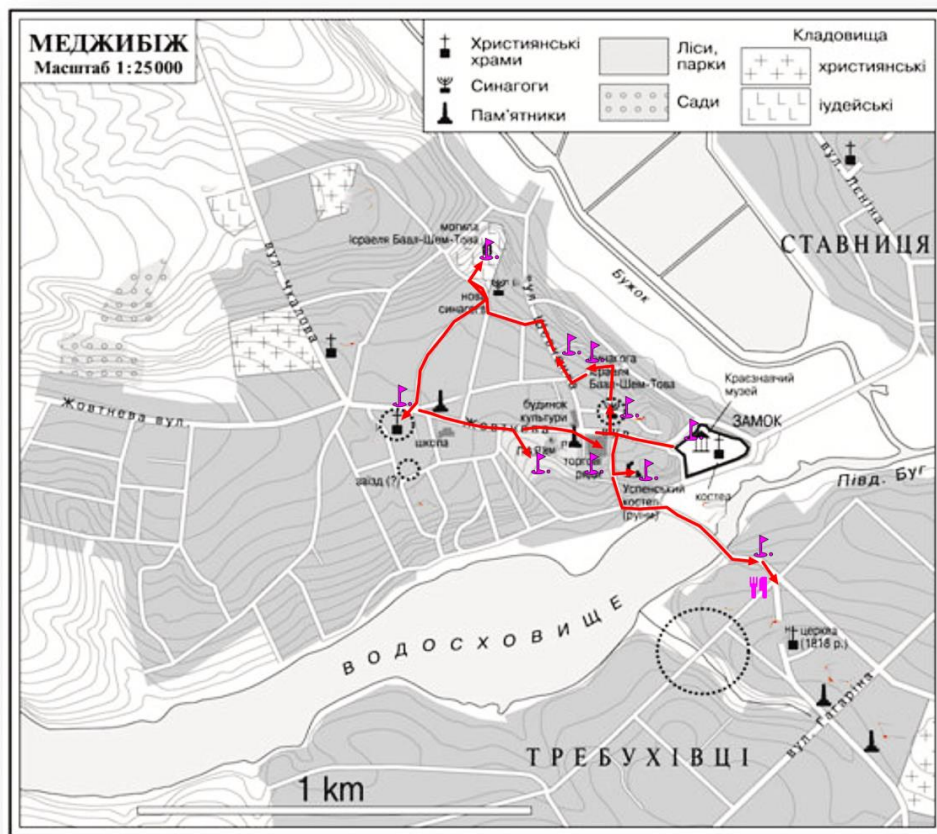

Рис. 5. Картосхема туристичного маршруту «Шлях Баал Шем Това» [19]

Це призведе до розширення аудиторії, а також зацікавить паломників до відвідування заповідника, збільшуючи час їх перебування в громаді. Також доцільною залишається розробка маршруту, в якому акцент буде перенесено на багатостолітнє співіснування різних конфесій та етносів у мікрорегіоні. Такий підхід робить паломницький продукт цікавим не лише для релігійних груп, а й для широкого кола дослідників та культурних туристів.

Таким чином розробка тематичних маршрутів як туристичних атракцій у Меджибожі набула важливого значення в останні роки. Однією з ключових цілей цих маршрутів, окрім залучення туристів до певної місцевості, є

об'єднання кількох атракцій, які окремо не мали б потенціалу спонукати відвідувачів витратити час і гроші. Використання синергетичного ефекту обіцяє мати більшу привабливість, а також розподіляє гроші відвідувачів між більшою кількістю одержувачів (рис. 6).

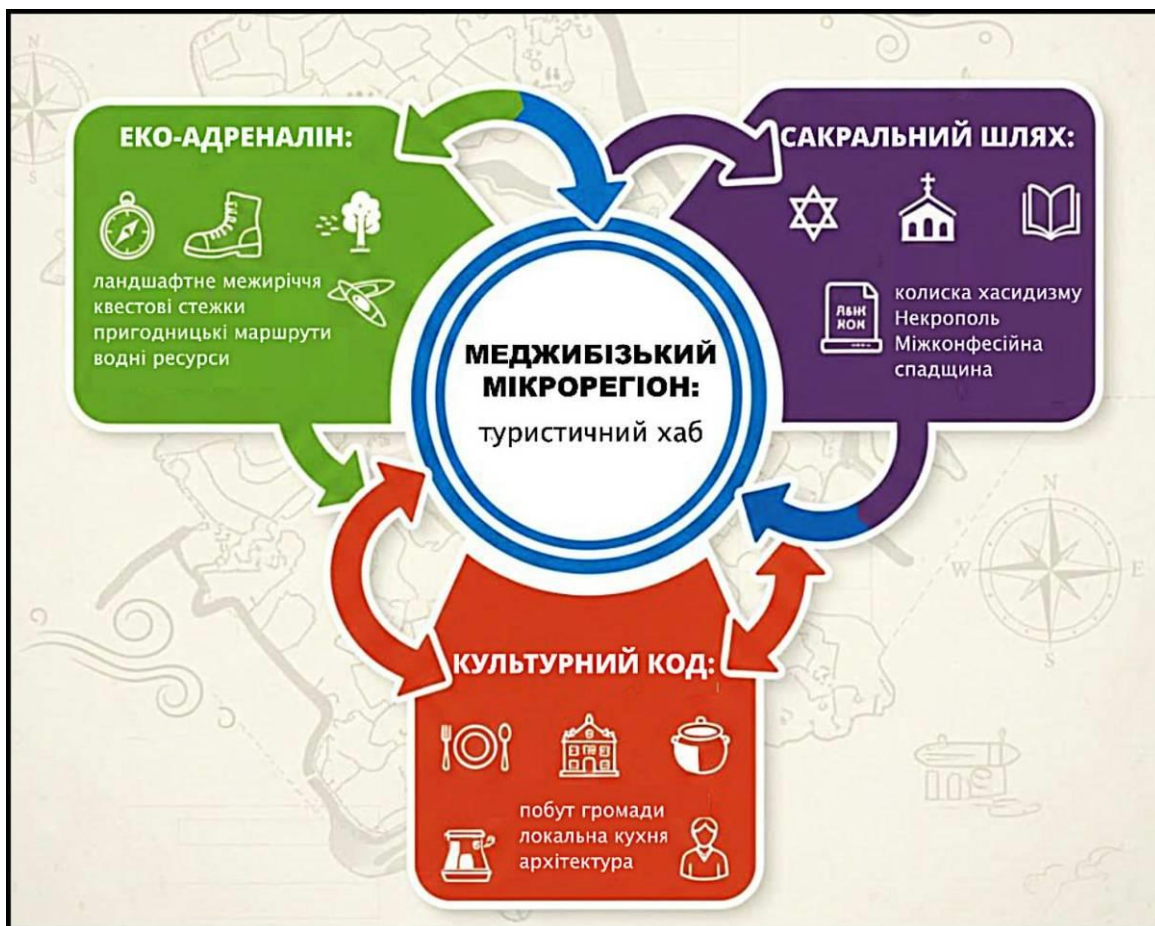

Рис. 6. Концептуальна модель інтегрованих туристичних маршрутів Меджибізького мікрорегіону. Сформовано автором на основі [11]

Результати цього обґрунтування розробки туристичних маршрутів мають забезпечити розуміння та зв'язки туристичних можливостей у межах Меджибізького історико-культурного мікрорегіону. ICOMOS (2008) вказує, що розробка туристичних маршрутів вимагає координації та взаємодії, які повинні відображати різноманітність та підкреслювати участь широкого кола зацікавлених сторін з розширеною участю місцевих громад. [62] Безумовно розвиток туристичних маршрутів на основі ресурсної бази Меджибізького історико-культурного мікрорегіону має бути цінним і безпосередньо сприятиме розширенню регіональної туристичної політики.

3.2. Обґрунтування шляхів залучення інвестицій та партнерства для розвитку туристичної інфраструктури.

Інвестиційний потенціал Меджибізького мікрорегіона обґрунтовується його вигідним економіко-географічним положенням та високим рівнем транспортної досяжності. Розташування селища у зоні впливу великих урбаністичних центрів (Хмельницький, Вінниця, Житомир) та безпосередня близькість до міжнародної автомагістралі М30 / Е50 створюють умови для сталого екскурсійного потоку, які зараз забезпечують Меджибіж здебільшого транзитними туристами на регулярній основі. Логістичну привабливість DESTINATION підсилює проходження через селище траси територіального значення Т-23-19, яка забезпечує прямий під'їзд до замкового комплексу (рис. 7). З автостанції Хмельницького через Меджибіж прямують рейсові автобуси, які роблять зупинку біля замку [28]. Разом з тим не передбачено стаціонарний туристичний транспорт, який би обслуговував маршрут Хмельницький-Меджибіж у святкові та вихідні дні, що значно полегшило б доступ до Меджибожа для індивідуальних відвідувачів та збільшило б туристичний потік. Відсутність організованого паркінгу (особливо під час фестивалів) є ще однією з ключових проблем. Це призводить до хаотичного паркування, незручностей для відвідувачів та місцевих жителів. Вирішення проблеми відсутності парковок є невід'ємною частиною комплексного розвитку будь-якого поселення чи туристичної локації, що прагне бути комфортною, доступною та привабливою.

Ще однією перевагою у туристичній галузі Меджибізького регіону є відсутність великої промисловості на території громади. Це потенційно екологічно чиста територія. Територія Меджибізької громади інтегрована до Смарагдової мережі України як частина об'єкта «Верхнє Побужжя». На схід від селища лежить гідрологічний заказник місцевого значення «Безодня». Гідрологічний заказник «Башта», що має загальнодержавний статус, займає

частину заплавної території Південного Бугу між селами Ставниця, Требухівці та Головчинці. Природно-заповідний фонд (водні та лісові ресурси) створює мальовничий ландшафт та підвищує рекреаційний потенціал мікрорегіону. Попри наявність у радіусі 2 км водойм, придатних для рибальства та купання, інфраструктурним обмеженням залишається відсутність облаштованих пляжних зон у безпосередній близькості до замкового комплексу

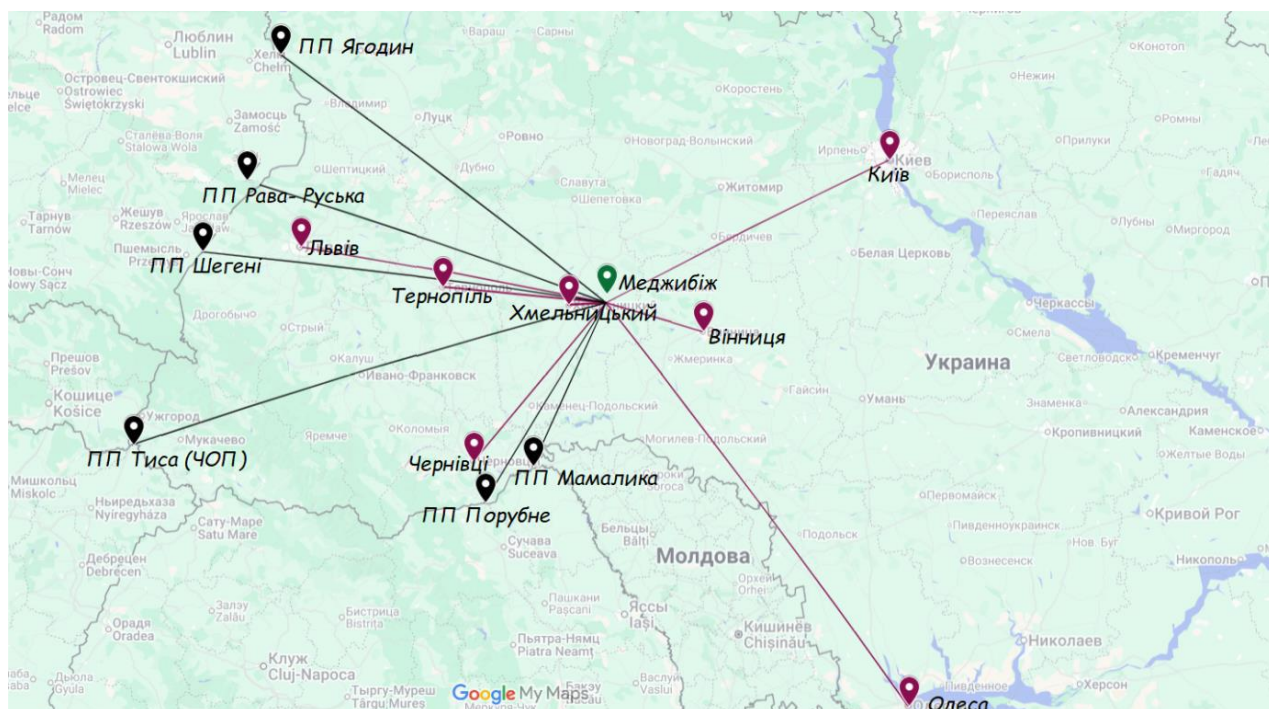

Рис. 7. Транспортно-логістична картосхема Меджибізького мікрорегіону [44]

Готельна база мікрорегіону є обмеженою та представлена кількома об'єктами. Через це для масового туризму зберігається залежність від готелів м. Хмельницького. Останнім часом найбільшою популярністю у туристів користуються авто туристичний комплекс «Меджибізький замок» і база відпочинку «Дика риба». Біля замку розташовано кафе «Куферок». Отже, харчування хоча і представлено місцевими закладами та буває недостатнім для одночасного обслуговування великих туристичних потоків у пікові періоди. В межах п'яти хвилин ходьби від Меджибізького замку розміщені три магазини: два продуктових та один продовольчих товарів, а також аптека. Банкомат знаходиться теж біля магазинів.

Туристична екосистема є дуже різноманітною та складною, охоплюючи

глобалізовані та взаємопов'язані ланцюги створення вартості. Уся туристична екосистема включає підприємства, які працюють у кількох секторах, включаючи послуги харчування та напоїв, постачальників онлайн-інформації та послуг (туристичні офіси, цифрові платформи, постачальників туристичних технологій), туристичних агентів та туроператорів, постачальників житла, керуючі організації та пам'ятки.

Програми розвитку туристичної інфраструктури за рахунок інвестпроектів важливі перш за все на регіональному рівні. Це зумовлює потребу в системній підтримці з боку обласної влади через реалізацію галузевих інвестиційних програм, що будуть враховувати специфіку та рекреаційну цінність Меджибізького мікрорегіону. У Звіті про хід виконання у 2024 році Програми розвитку туризму Хмельницької області на 2021-2025 роки вказані напрямки розвитку туристичної галузі в області, та конкретні кроки, що здійснені в останній час. Задля розвитку туристичної сфери громади області в 2024 р. впроваджувалися заходи, що спрямовані на розвиток туристичної інфраструктури, благоустрій рекреаційних територій, інтеграцію об'єктів культурної спадщини в туристичні маршрути, забезпечення без бар'єрного середовища та покращення умов для туристів. Стратегію розвитку туристичної галузі підтримують музеї міст та селищ громад, в яких протягом року проводяться різноманітні заходи, що сприяють популяризації культурної спадщини області. Однак, аналіз сучасного стану інфраструктури свідчить, що протягом 2024 року на території області не було реалізовано проектів із реконструкції, капітального або середнього ремонту автошляхів державного значення. У свою чергу в подальшому це може призвести до деградації дорожніх мереж, що безпосередньо вплине на логістичну привабливість Хмельниччини взагалі та Меджибізького мікрорегіону зокрема. Водночас забезпечено їх експлуатаційне утримання: зимове очищення, ліквідація ямковості, нанесення розмітки, ремонт мостів, заміна знаків, прибирання сміття, покіс трави. Загальна вартість виконаних робіт становила 525 807,9 тис. гривень.

Цифровізація туризму сприяє зростанню туристичної привабливості Хмельниччини. Інновації є невід'ємною складовою підвищення конкурентоспроможності туристичного продукту, розширення доступу до інформації, а також формування позитивного іміджу регіону. У цілому громади області продовжують упроваджувати сучасні цифрові рішення, адаптуючи свій туристичний контент до онлайн каналів комунікації. Це включає як розвиток віртуальних турів, так і створення інформаційно насичених відео, інтерактивних мап та QR-кодів, що поєднують фізичну локацію з онлайн-контентом. Така діджиталізація сприяє зручності користування туристичними послугами та забезпечує якісну навігацію та обізнаність гостей регіону. [17].

Для Меджибізької громади особливу цінність має створення гейміфікованих мобільних додатків (квестів), які б інтегрували маршрути «Культурного коду», «Еко-адреналіну» та «Сакрального шляху» в інтерактивну цифрову оболонку. Такий додаток має виступати «цифровим путівником», де користувач буде мати можливість обрати одну із ролей:

- дослідника старовини,
- шукача пригод,
- пілігрима.

Квестові завдання мають бути побудовані таким чином, щоб, під час їхнього виконання, турист відвідав найбільшу із можливих кількість локацій, стимулюючи повне охоплення території мікрорегіону. Технологічне наповнення додатку має містити:

- візуалізацію втрачених історико-культурних пам'яток Меджибожа при наведенні смартфона на руїни, або ознаковане місце розташування втраченого об'єкту;
- автоматичне розблокування легенд, місцевих переказів чи підказок при досягненні туристом контрольної точки маршруту;
- інтерактивну мапу із інформацією про актуальний стану доріг, місця відпочинку та точки гастрономічних дегустацій у реальному часі;
- впровадження системи «цифрових скарбів» за проходження

маршрутів, які можна обміняти на реальні знижки в місцевих кафе чи хостелах.

Такий додаток дозволить збільшити час перебування у Меджибожі і кількох годин (тематична екскурсія) до одного або двох днів (квест-тур). Цифровізація туристичного маршруту спростить орієнтацію на місцевості у віддалених частинах маршруту. Отримана аналітика від використання інформаційних технологій дозволить виявити найпопулярніші локації та реальні потреби туристів для подальшого планування інвестицій громади у Меджибізькому мікрорегіоні. Реалізація цього проекту можлива за рахунок залучення грантових коштів Європейського союзу, Українського культурного фонду із спів фінансуванням державно-приватного партнерства регіону напрямку або через громадські організації (Додаток Д).

Багатовимірний характер туристичного сектору Меджибізького історико-культурного мікрорегіону створює складну картину для розуміння та вимірювання інвестицій у туризм. Зміна поведінки та очікувань споживачів, переваги технологій та нагальна потреба в більшій стійкості кидають виклик сучасним бізнес-моделям та відкривають нові можливості для інвесторів, зацікавлених у туристичному секторі. Вірогідно можна розробити серію інвестиційних рекомендацій, щоб допомогти краще зрозуміти та генерувати стійкі інвестиції в туристичну екосистему Меджибожа. Ці рекомендації треба сформулювати таким чином, щоб забезпечити та мобілізувати інвестиції в туризм. Вони також допоможуть опрацювати нові ідеї для розробки політики, спрямованої на подолання існуючих бар'єрів, створення нових можливостей та заохочення стійких інвестицій у туристичний сектор.

За попередніми рекомендаціями Державного історико-культурного заповідника «Межибіж» місцева влада проводить ряд рішень, спрямованих на розвиток інфраструктури Меджибожа з метою поліпшення розвитку регіональної туристичної галузі. Наприклад, за матеріалами «Рішення Вісімдесят першої сесії VIII скликання 14 листопада 2025 року Меджибіж №58-81 /2025 Про внесення змін до Програми економічного та соціального

розвитку Меджибізької селищної ради на 2023-2025 роки» тільки на 2025 рік заплановано і виконано такі інвестиційні заходи розвитку інфраструктури на території громади.

1. Реконструкція водопровідної мережі Меджибізької громади (Требухівці, Головчинці, Лисогірка, Меджибіж).
2. Утримання, реконструкція та розширення мережі вуличного освітлення Меджибізької громади.
3. Капітальний ремонт дорожнього покриття Меджибізької громади.
4. Капітальний ремонт тротуару селища Меджибіж.
5. Нове будівництво парковки та облаштування прилеглої території біля Меджибізького замку.
6. Упорядкування сміттєзвалищ в населених пунктах громади згідно затвердженої «Програми охорони навколишнього середовища Меджибізької селищної ради».
7. Облаштування ринкової площі біля замку по вул. Замкова селища Меджибіж.
8. Розширення спроможної мережі надання первинної медичної допомоги у Меджибізькій громаді.
9. Співфінансування на експлуатаційне утримання та поточний ремонт доріг загального користування місцевого значення.
10. Нове будівництво гібридної сонячної електростанції для альтернативного джерела інфраструктури живлення.
11. Капітальний ремонт об'єкту благоустрою – облаштування скверу по вулиці Набережна селища Меджибіж.
12. Берегоукріплення річки Південний Буг по вул. Набережна селища Меджибіж, біля Меджибізького замку, з метою організацій зон активного відпочинку.
13. Створення скверу по вулиці Шкільна с. Требухівці [28].

Реалізація зазначених проектів через механізми державно-приватного партнерства та залучення грантів дозволить почати тяжкий шлях подолання

інфраструктурних бар'єрів у розвитку туристичної екосистеми та створити стійку модель експлуатації історико-культурної спадщини Меджибізького мікрорегіону.

3.3. Механізми реалізації стратегій розвитку туризму в Меджибізькому мікрорегіоні.

Саме через загальну інфраструктурну нерозвиненість населеного пункту та брак додаткових рекреаційних зон, Меджибіж, незважаючи на відносну близькість до обласного центру на відміну від м. Кам'янець-Подільського, який знаходиться у 100 км від м. Хмельницький, є менш популярним у туристів. Тому на основі проведеного системного аналізу розроблено практично орієнтовану Стратегію для використання туристичного потенціалу Меджибізького мікрорегіону, яка базується на інтенсивному зростанні, спрямована на подолання інфраструктурних бар'єрів та диверсифікацію туристичного продукту. Ця Стратегія включає три взаємопов'язаних напрями: інфраструктурно-логістичну реформу, диверсифікацію та інтеграцію туристичного продукту, стійкість і управління якістю.

Завданням інфраструктурно-логістичної реформи є подолання інфраструктурного та логістичного бар'єрів, що стримують масовий та організований туризм, а саме: обмежена готельна база, відсутність організованого паркінгу та спеціалізованого транспорту. Вирішення інфраструктурного бар'єру пропонується шляхом залучення приватного капіталу через впровадження державно-приватного партнерства для швидкої розбудови готельної бази та сервісних центрів на території громади. Логістичний бар'єр долається укладанням договорів про співпрацю з транспортними компаніями для запуску цільового туристичного трансферу (шатл-басів) Хмельницький-Меджибіж у святкові дні. Це гарантує доступність дестинації для індивідуальних туристів без власного автомобіля. У свою чергу організація платного паркінгу поза межами охоронної зони вирішить

проблему хаотичного паркування та стане новим джерелом доходу для громади.

Під диверсифікацію та інтеграцію туристичного продукту маємо на увазі розширення туристичної пропозиції шляхом створення пішохідних туристичних та велосипедних маршрутів для використання історико-культурної та археологічної спадщини за межі Замку, включаючи Еко-культурні маршрути (річки, заказники «Безодня», «Башта», Меджибізький ліс), а також організація екскурсійного обслуговування новостворених маршрутів.

В свою чергу напрямок, який забезпечує стійкість та управління якістю має на меті захистити унікальні об'єкти від деградації та забезпечити довгострокову життєздатність туристичного сектору мікрорегіону шляхом впровадження моделі гранично допустимого навантаження (логістичного потенціалу), створення єдиного бренду мікрорегіону та розвитку якісного місцевого сервісу. Реалізація цієї комплексної стратегії дозволить Меджибізькому мікрорегіону ефективно використати свій туристичний потенціал та стати стійкою, конкурентоспроможною туристичною дестинацією в умовах післявоєнного відновлення України.

В цей же час й на сучасному рівні розвитку інфраструктури туристичної галузі в Меджибізькому мікрорегіоні можливі організації цікавих турів з поєднанням місцевої специфіки, архітектурного та історико-культурного туризму. Як приклад можемо навести розробку екскурсійного маршруту по замку Меджибожа.

Тема екскурсійного туру: «Історія Меджибожа та замку».

Тривалість екскурсії: 1 година.

Розрахована на дорослу групу (вік від 15 до 80 років).

Підготувала провідний науковий співробітник Державного історико-культурного заповідника «Межибіж» Т. М. Ветрова.

Карт-схема маршруту екскурсійного туру Меджибізьким замком додається (рис 8)

Локація № 1. Вступ. Об'єкт показу: в'їзний міст і брама фортеці
(тривалість: 5 хв.).

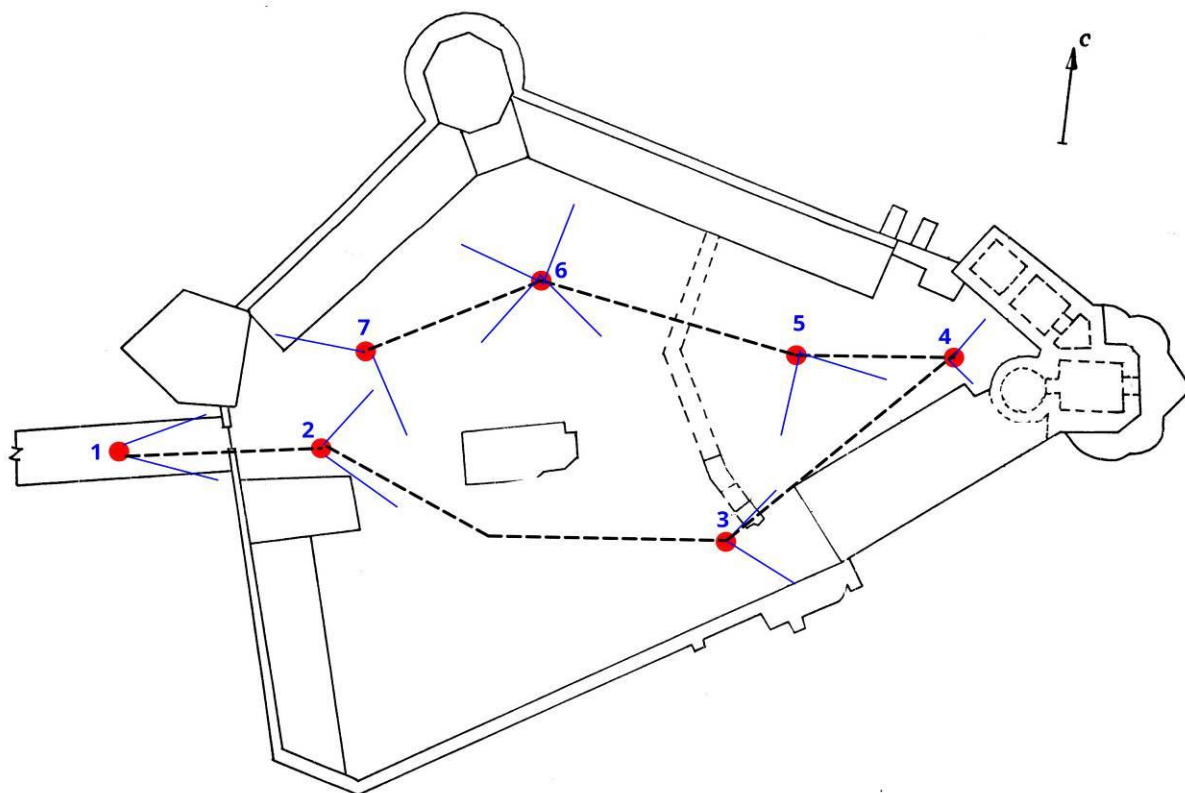

Рис. 8. Карта-схема маршруту екскурсійного туру «Історія Меджибожа та замку»
 [26]

Шановні екскурсанти! Я ваш екскурсовод – Ви знаходитесь на території Державного історико-культурного заповідника «Межибіж». Перед вами Меджибізький замок, який є пам'яткою архітектури XIV - XVI ст. Розташований він у східній частині містечка Меджибіж при злитті двох річок, де річка Бужок впадає у Південний Буг. Ще на початку XVIII ст. ці річки називались БОГ і БОЖОК. Звідси і походить назва містечка Меджибіж (Межибожже, Межибіж, ...) – «Між БОГАМИ», як у Раю.

Меджибіж – одне з найдавніших міст Подільського краю. В Іпатівському літописі говориться, що у 1146 р. Великий князь Київський Ізяслав Мстиславович передав у володіння удільному князеві Святославу Всеволодовичу п'ять міст, у тому числі Межибожже. (**Святослав не виявив бажання володіти Південним Побужжям і попросив Ізяслава відпустити йому

Чернігів. 1146 рік – це Перша письмова згадка про Межибіж. Однак, за археологічними дослідженнями містечко старше від неї як найменше на пів сотні років. Знайдена під час археологічних розкопок на території фортеці висла печатка «шестикрилий серафим» датується кінцем XI ст. Тоді це був центр удільного князівства, що входив до володінь Київського князя та займав важливе стратегічне положення між Києвом і Волинськими землями. У той час через Волинь йшла жвава торгівля із Заходом і Київ все більше приділяв їй увагу. Відповідно, можна стверджувати про існування в Меджибожі укріплень, які мали дерев'яно-земляний характер. Тут, на території невисокого мису, що утворився між двома річками, був побудований оборонний замок з високими валами, глибокими ровами та дерев'яними будівлями.

Локація № 2. Об'єкт показу: центральна частина подвір'я (тривалість: 8 хв.).

Судячи з археологічних розкопок, люди тут жили з давніх-давен. На околицях Меджибожа археологи знайшли знаряддя праці кам'яного віку, а також посуд Трипільської культури (IV- III тис. до н.е.). За останніми дослідженнями археологічної експедиції поблизу Меджибожа, життя тут було вже 1 млн років назад (доба раннього палеоліту).

У XIII ст. наша земля потерпала від постійних грабіжницьких нападів, влада князів через постійні міжусобні війни ослабла і Русь почала розпадатись на окремі князівства. Меджибіж входив спочатку до складу Болохівської землі. Знаходилася вона між Волинською, Галицькою і Київською землями й була самостійною зі своїми князями та боярами. Болохівці вступали у змову з татарами та виступали проти Данила Галицького.

У 1254-1255 рр. війська Галицько-Волинського князівства здобули ряд міст Пониззя (так у той час називалось Поділля), а серед них і Меджибіж. Данило Галицький вирішує будувати замки для оборони від постійних нападів татар, але не маючи достатньо ресурсів та могутнього війська, щоб протистояти татарській навалі, (***)у 1260 році хан Бурундай пішов на Литву, зруйнував її, а тоді спалив і зруйнував багато міст та сіл в Україні й наказав

Данилові «розметати» всі споруджені ним укріплення, а інакше війна). Данило Романович їде в орду, приймає ярлик на княжіння та руйнує укріплення. Після цього, приблизно на сто років Меджибіж зникає з офіційних хронік і діловодства, можливо, через запустіння цієї території. Часті напади та пограбування змушували людей жити у постійній тривозі.

Локація № 3. Об'єкт показу: ділянка розкопок Литовського муру (тривалість: 8 хв.).

У XIV ст. наш край почали завойовувати литовські феодали, але місцеве населення сприймало їх як рятівників від страшного татарського ярма. Першим литовцем, що завоював Київ був князь Гедимін. Його син – князь Ольгерд у 1362 році у битві на Синіх Водах розбив трьох ханів – володарів Подільської землі і передав край своїм племінникам братам Коріатовичам. Їхнім завданням було будувати оборонні фортеці на території Поділля. Литовські князі розпочали будівництво укріплень у Меджибожі. На місці зруйнованого давньоруського замку вони спорудили свій – з кам'яними фундаментами і вежами та дерев'яними будівлями. Литовський замок займав 1/3 від сучасної фортеці, яку ви бачите перед собою. Мав він трикутну форму з круглими вежами на кутах. У перебудованому вигляді збереглись до нашого часу напівкругла Південна вежа й кругла східна вежа з брамою та барбаканом, що виступав перед вежею, захищаючи браму. Саме тут була в'їзна брама, яка мала герсу – вертикальні рухомі ґрати та пристрій для піднімання і опускання ворітниць. У разі, якби ворог прорвався через першу перешкоду, внутрішній простір барбакану боронили з навколишніх дерев'яних галерей. Інша в'їзна брама була з протилежної західної сторони перед Південною вежею. Перед західною стіною, на цьому місці, де зараз знаходиться будівля храму, побудовано імовірно прибрамну церкву. Під час археологічних розкопок у 2003 рр. біля храму з північного боку відкрито могильник, в якому виявлено понад 60 поховань. Тут були поховані в основному чоловіки. Після дослідження всі скелети перепоховали біля північної стіни храму.

Локація № 4. Об'єкт показу: Кругла вежа, сектор розташування Литовського замку (тривалість: 8 хв.).

У кінці XIV ст. Федір Коріятович успадкував Поділля по смерті старших братів та вступив у союз з Свидригайлом, противлячись політиці Ягайла, спрямованій на повне підпорядкування удільних князівств аж до їх ліквідації. Однак, зазнавши поразки від Вітовта, мусив покинути Поділля та з сім'єю виїхав до Угорщини. В XV ст., скориставшись з негараздів при дворі Великого Литовського князя, Польська корона, прагнучи опанувати багаті українські землі, розпочинає боротьбу за Волинь і Західне Поділля. У 1444 році Меджибіж був остаточно приєднаний до королівства, та увійшов до складу Летичівського повіту. У той час місто було головним оборонним пунктом у цій окрузі.

На рубежі XV – XVI ст. Поділля постало перед загрозою турецького вторгнення. Турецька армія стояла на рівні європейської, мала добре розвинену артилерію і спроможна була тримати довготривалу оборону. Причиною ж частих нападів ворогів на Поділля було те, що поблизу Меджибожа проходили давні торговельні шляхи – Чорний і Кучманський. Цими шляхами робили набіги кримчаки та волохи на нашу землю. Тому Меджибізька фортеця постійно перебудовувалась та зміцнювалась. У той час виникла потреба в будівництві потужних кам'яних веж та міцних мурів. Саме тоді будують дві потужні вежі – п'ятигранну Лицарську та північну круглу, яку зараз називаємо Офіцерською. Лицарська вежа раніше стояла окремо від замку. Мури її майже чотириметрової товщини, артилерійські стрільниці на всіх ярусах мають з внутрішнього боку передстрільничні ніші з отворами для виведення диму від гарматних випалів.

Локація № 5. Об'єкт показу: фасад палацу Синявських-Чарторийських (Тривалість: 10 хв.).

У XVI ст. місто і замок стають приватною власністю. З 1540 р. Меджибізькою волостю володіють польські магнати Сенявські. Першим власником був польський коронний гетьман Микола Сенявський. Сенявські

тримали Меджибіж і навколишні села протягом двох століть до вигасання їх роду. Часті напади ворогів змушували польських власників постійно підтримувати боєздатність замку, без цього він би не мав такого грізного вигляду. Сенявські значно розбудували замок, перебудувавши його в ренесансному стилі. Перебудова тривала 46 років. Очевидно замок розширили на захід, об'єднавши мурами Офіцерську та Лицарську вежі з дитинцем. В'їзд у замок перенесли зі сходу на захід, з боку міста; об'єднавши його з містечком за допомогою дерев'яного моста перекинутого через рів. На сході до барабакану прибудували п'ятипелюстковий бастіон. У 1586 році Рафаїл Сенявський – один з власників Меджибожа звів у центрі подвір'я готичний костел. Хоча Сенявські в Меджибожі постійно не проживали, проте часто навідувались сюди. У замку постійно жила прислуга та був розквартирований гарнізон, який утримували пани і який мав захищати місто та панську власність. У східній частині замку звели палац. Також, побудували кордегардії (приміщення для військової варти) та корпус для коменданта фортеці.

У 1593 р. Сенявські (Ієронім Микола Сенявський) добились для міста Магдебурзького права. Це право на самоврядування, торгівлю, організацію цехів і брацтв. За це міщани повинні були копати перекопи, гатити греблю, утримувати в порядку оборонні укріплення та гарнізон, що перебував у замку. Протягом багатьох років Меджибізький замок вважався неприступною оборонною спорудою, адже жодного разу татарам не вдалося захопити його.

Локація № 6. Об'єкт показу: фасад Офіцерської вежі, церква Святого Миколая (тривалість: 15 хв.).

За часів національно-визвольної війни XVII ст. замок неодноразово здобували козаки. В липні 1648 р. козаки, залучившись підтримкою місцевого населення, увірвались в Меджибіж. Вони визволили місто від польського панування. У 1649 р. полк Д. Нечая здобув замок. Польська залога сама залишила замок, проте не на довго. У той період фортеця переходила з рук в руки, то до козаків, то до поляків. В Меджибожі неодноразово був і сам гетьман – Богдан Хмельницький (1649 р., 1653р.).

У 1665 році, коли П. Дорошенко став гетьманом Правобережної України, для її об'єднання, він звернувся за допомогою до кримських татар. За деякими відомостями, у 1666 р. велика татарська орда разом з козацьким військом облягли Меджибіж, проте здобути його не змогли. Наступного року козацько-татарські війська вщент розгромили польське військо. У 1672 році поляки і турки підписали Бучацьку угоду, в результаті якої турки отримали можливість окупації Поділля. За цими домовленостями у Меджибожі мав стояти турецький гарнізон, близько 100 чоловік, також Меджибіж мав стати адміністративним центром санджаку. Після турецької окупації Сенявському (Адам Микола Сенявський), який втратив найбільше маєтностей серед шляхти, король виплатив грошову компенсацію.

Останнім власником містечка з роду Сенявських був Адам Микола, який мав єдину спадкоємицю – дочку Марію-Софію. У 1731 року вона вийшла заміж за князя Августа Олександра Чарторийського. Наречена, яка у той час успадкувала всі родинні маєтки, мала багате придане – 30 міст і 700 сіл – це були найбільші приватні володіння в Речі Посполитій. В результаті, після укладення шлюбного договору, землі Сенявських перейшли до родини Чарторийських. Чарторийські володіли Меджибізьким ключем потягом сторіччя. Згодом Меджибіж стає одним із головних міст їх маєтків, хоча власники мешкали здебільшого в Пулавах, але часто приїжджали сюди. Тоді фортеця втратила значення оборонної споруди і перетворилася на одну з резиденцій багатой родини.

У 1790-1791 роках у Меджибізькій фортеці квартирував Тадеуш Костюшко разом із своїм штабом. Тут у Меджибожі 44-річний генерал закохався у 18-річну Теклю Журовську, дочку Мацея, жидачівського хорунжого. Але шлюбні плани розбив опір батька панни.

Локація № 7. Об'єкт показу: фасади пристінних корпусів та будинку коменданта (тривалість: 10 хв.).

На початку XIX ст. частину будівель Меджибізької фортеці Адам Єжи Чарторийський призначив для повітової школи. У 1819 році тут було урочисто

відкрито повітове чотирикласне училище для дітей багатих міщан, а також створено перший на Поділлі музей. У 1830 р. Російська імперія за участь Чарторийських у польському повстанні конфіскувала у панів Меджибізький ключ і передала його військовому відомству. Тут були створені військові поселення. В навколишніх селах побудували казарми та конюшні, а замок перепланували для прийому високопосадових осіб. Корпуси, вежі, фортечні мури увінчали декоративним зубчастим парапетом. Увесь комплекс позбувся вигляду оборонної твердині і перетворився на білосніжний романтичний палац. Тоді ж костел перетворили на православну церкву. З 50-х рр. XIX ст. щорічно тут проводились літні військові показові збори.

З 1896 по 1914 рр. в замку був розквартирований 12-й Охтирський гусарський полк. На честь 250-річчя цього полку, у 1901 р. шефом гусар була призначена Велика княгиня Ольга Олександрівна Романова, сестра імператора Миколи II. За протоколом, вона мала брати участь в парадах і військових оглядах. Тому, княгиня неодноразово, відвідуючи гусарів, бувала і в Меджибожі у 1908 р. У 1914 р., коли почалась Перша світова війна, Ольга Романова разом з Охтирським полком відправилась на фронт. Вона була сестрою милосердя.

У 1917 р. на території фортеці Павло Скоропадський проводив українізацію царських військ. 25 липня він прибув у Меджибіж, куди незабаром підійшов і його штаб. Саме тут і почалося укомплектування Першого Українського корпусу на базі 34-го царської армії. Вже на початку жовтня 34-армійський корпус був значною мірою українізований і отримав назву – «Перший Український корпус». Комплектувався він з добровольців, воїнів, офіцерів запасу та козаків із загонів «Вільного козацтва». Що стосується його чисельності, то, за різними даними, вона коливається в межах від 30 до 60 тисяч осіб.

Висновок (тривалість: 6 хв.).

У 20-х роках, з приходом радянської влади, почався занепад Меджибізького замку. В різний час тут розміщувались: маслозавод, складські

приміщення, пожежна частина, замкові мури місцеві жителі розбирали на будівельний матеріал. Це завдало великої шкоди будівлям фортеці. Лише після того, як у 1965 р. Меджибіж відвідав заступник Голови Ради Міністрів УРСР Петро Тимофійович Тронько, у фортеці розпочались науково-дослідні та реставраційні роботи. В 70-х рр. були відбудовані казарми, будівлі перекриті гонтою, поштукатурена церква. З 1971 р. тут почав діяти музей. Від 27 грудня 2001 року постановою Кабінету Міністрів України було створено Державний історико-культурний заповідник «Межибіж». У вересні 2006 р. у відреставрованому північно-західному корпусі відкрито 6 музейних залів з постійно діючими виставками. У 2007 р. почала діяти Українська Православна Церква Київського Патріархату на території заповідника. В жовтні 2008 р. у приміщенні Каретного корпусу відкрито «Музей пам'яті жертв Голодомору 1932-1933 рр. на Хмельниччині».

Після закінчення екскурсії відвідувачам пропонують відвідування музейних залів, церкви за бажанням та підйом на оглядовий майданчик Лицарської вежі, який знаходиться на висоті 30 м.

Отже, сучасний туристичний продукт Меджибожа базується на багатофункціональному та мультикультурному історичному міксі, що дозволяє задовольняти запити широкого спектра цільових аудиторій. Ключовим "якорем" та центром формування туристичних потоків залишається Державний історико-культурний заповідник "Межибіж". Наразі тематичний фокус основних маршрутів Заповідника зосереджений на:

Історії замку та його власників (Сенявських, Чарторийських);

Участі меджибожчан у подіях доби Козаччини;

Спадщині єврейської громади та витоках хасидизму.

Трагічних подіях початку ХХ ст. (Українська революція, Голодомор, Друга Світова Війна)

Важливим кроком на шляху цифровізації стало впровадження двомовних аудіоекскурсій [14] (українською та англійською мовами), а також гейміфікація дитячого дозвілля через квест «Пошуки скарбів Меджибізького

дракона». Проте критичний аналіз поточної ситуації свідчить про надмірну концентрацію туристичної активності виключно в межах замкового комплексу. Це обмежує економічний ефект для громади та не дозволяє повною мірою використовувати природно-рекреаційні активи мікрорегіону

У результаті проведеного дослідження обґрунтовано стратегічні напрями розвитку Меджибізького мікрорегіону як конкурентоспроможної туристичної дестинації через інфраструктурну реформу, диверсифікацію туристичного продукту та комплексного сталого розвитку дестинацій. Реалізація розробленої Стратегії дозволить Меджибожу вийти з тіні великих туристичних центрів і стати самодостатнім хабом, де інноваційні технології забезпечують збереження та популяризацію унікальної культурної та природної спадщини Поділля.

Висновки до розділу 3.

Аналіз стратегій та перспектив використання історико-культурного потенціалу Меджибізького мікрорегіону як туристичного ресурсу показує, що населення усвідомлює економічні та соціальні вигоди та витрати, пов'язані з туризмом, для своєї громади та життя. Економічні вигоди зазвичай вважаються найважливішими перевагами туризму та включають збільшення можливостей працевлаштування, отримання доходів, податкові надходження та підвищення рівня життя. Соціальні вигоди включають збереження традиційних культур, посилення міжкультурної комунікації та взаєморозуміння, покращення соціального добробуту, якості життя, покращення можливостей для шопінгу та збільшення можливостей для відпочинку.

Стратегії планування туризму Меджибізького мікрорегіону привабливі, тому що мають перспективу створити робочі місця, покращити громадську інфраструктуру та допомогти у відродженні економіки, що занепадає, у сільській місцевості. В Меджибожі, як в багатьох українських мікро містечках, відбувається зниження економічної активності,

реструктуризація сільськогосподарського сектору, скорочення сільської індустріалізації та відтік молоді з вищою освітою. Таки чинники призвели до прийняття туризму як альтернативної стратегії розвитку для економічного та соціального відродження. Останнім часом туризм був визначений як каталізатор для стимулювання економічного зростання, підвищення життєздатності Меджибожа та покращення рівня життя місцевого населення.

Розвиток туризму часто зосереджений у невеликій кількості ключових напрямків, таким чином, розподіл туристів і розподіл економічних вигод від туризму, у поєднанні з більш інтегрованим підходом до розробки продукту та маркетингу, стали основними перевагами розробки маршрутів. Інтеграція заходів та атракцій в одну єдину систему маршрутів може служити стимулюванню співпраці та партнерства між громадами Меджибізького мікрорегіону. Розподіл у плануванні туризму зазвичай стосується стратегії, спрямованої на розподіл туристів подалі від основних центрів концентрації відвідувачів або шлюзів прибуття. Стратегії розсіювання мають на меті підвищити задоволеність відвідувачів продуктом і таким чином спонукати їх залишатися довше в місці призначення та, зрештою, витратити більше. Сподіваємося, що завдяки створенню зв'язків з усіма районами Меджибізької громади, привабливість туристичного продукту підвищиться, і ці райони зможуть залучити вже захоплену аудиторію, уникаючи великих інвестицій у розвиток нових економічних секторів та галузей.

РОЗДІЛ 4. БЕЗПЕКОВІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ТУРИЗМУ В МАЛИХ МІСТАХ (НА ПРИКЛАДІ МЕДЖИБІЗЬКОГО МІКРОРЕГІОНУ)

4.1. Визначення та класифікація безпекових загроз для туристів.

Створення умов, щоб туристи почувалися безпечно та захищено від шкоди до та під час подорожі, має вирішальне значення для успіху багатьох напрямків. Це непросте завдання, оскільки глобалізація накрила туристичну галузь широким спектром ризиків.

Завдяки безпрецедентному глобальному зв'язку та доступності, світ стає все більш доступним для мандрівників, які шукають нових вражень та пригод. Однак, поряд із захопленням дослідженнями, туристи також постійно стикаються з різними проблемами безпеки та ризиками, які сильно відрізняються залежно від місця призначення. Від політичної нестабільності та тероризму до дрібної злочинності та стихійних лих, виклики, з якими стикаються туристи, можуть бути різноманітними та непередбачуваними.

Подорожі пов'язані з різними ризиками, починаючи від проблем зі здоров'ям та безпекою і закінчуючи фінансовими та безпековими ризиками. Ось деякі поширені ризики, з якими туристи можуть зіткнутися під час своїх подорожей, а також стратегії їх пом'якшення та поради щодо безпеки. Туристу треба враховувати потенційні ризики для здоров'я. Туристи можуть зіткнутися з такими ризиками для здоров'я, як хвороби, травми, харчові отруєння та інфекційні захворювання в незнайомому середовищі. Крім того, в різних країнах можуть існувати окремі типи небезпек для здоров'я, про які турист може не знати.

Також під час подорожі можуть виникнути загальні проблеми безпеки. Мандрівники можуть зіткнутися з такими загрозами безпеці, як аварії, стихійні лиха, злочинність та тероризм у районах призначення. Також можливі фінансові ризики, такі як крадіжка, шахрайство, афери з обміном валюти та непередбачені витрати.

Серед ризиків для туристів є культурні та соціальні ризики, коли можливі непорозуміння, культурні відмінності, мовні бар'єри та інші соціальні норми. Іноді недотримання місцевих звичаїв може призвести до образи або збентеження. Також є спеціальні закони, що стосуються ризиків. Наприклад релігійні закони, коли присутня заборона відвідувати певні святі місця, а також запроваджується дрес-код та норми поведінки, що базуються на релігійних принципах. Туристи можуть зіткнутися з покараннями за порушення цих законів. У деяких регіонах діють суворі екологічні норми, спрямовані на захист природних ресурсів та екосистем. Туристи можуть зіткнутися зі штрафами або покараннями за такі дії, як засмічення, пошкодження або порушення спокою дикої природи.

Саме тому потрібно враховувати загальну класифікацію туристичних ризиків:

- в'їзд та виїзд, транспорт (літак/повітряний транспорт, громадський транспорт на великі відстані, місцевий громадський транспорт, таксі, автомобілі/оренда автомобілів, інші транспортні засоби;
- страйки, інфраструктура (гроші, телефонний/мобільний зв'язок, Інтернет, електроенергія);
- здоров'я (вакцинація, ризики інфекцій, гігієна, охорона здоров'я);
- стихійні лиха та навколишнє середовище;
- безпека (злочинність, демонстрації/заворушення, тероризм, збройні конфлікти);
- економічна безпека (корупція, промислове шпигунство);
- особливі ризики (культурні особливості, ЛГБТК, жінки-мандрівниці, кримінально-правові особливості та інші ризики). [59]

4.2. Аналіз факторів, що впливають на безпеку туристів у Меджибізькому мікрорегіоні.

Безпека – це концепція, пов'язана не лише з туризмом, а й із функціонуванням усього світу. Це є результатом не лише численних

інцидентів, пов'язаних із безпекою, що сталися протягом останніх кількох десятиліть, але й змін у зовнішній політиці країн світу та воєн, що також виникли в результаті цього. Такі проблеми безпеки вплинули не лише на процес прийняття рішень туристами під час вибору місця відпочинку, але й на соціально-політичну впевненість, яка в подальшому вплинула на ширше середовище, в якому працює та розвивається туризм, і в якому сприймаються туристичні напрямки. Туризм неминуче пов'язаний з концепцією безпеки, оскільки поведінка туристів та туристичні напрямки глибоко залежать від того, як сприймається безпека, а також як управляються безпека, охорона та ризики.

Для того, щоб належним чином вирішувати проблеми безпеки туризму, необхідно вміти своєчасно реагувати на різні фактори навколишнього середовища, щоб зберегти найвищий можливий рівень безпеки туристичного місця та максимально зменшити негативні наслідки для туристів. Сьогодні безпека є життєво важливим компонентом, який не лише впливає на процес прийняття рішень туристами під час вибору місця відпочинку, але й покращує якість життя місцевого населення та перебування туристів у місці призначення. Для досягнення успіху зацікавлені сторони повинні докласти зусиль для створення безпечного та відповідного середовища для своїх відвідувачів та стимулювання співіснування з місцевим населенням. Зусилля посадових осіб у сфері туризму необхідно координувати з урядовцями, засобами масової інформації, неурядовими організаціями, а також із зацікавленими групами громадян. Усі докладені зусилля повинні супроводжуватися відповідними маркетинговими заходами, особливо просуванням, враховуючи, що це має значний вплив на процес прийняття рішень туристом. Також необхідно контролювати, чи сприймають туристи місце свого відпочинку як безпечне.

За результатами аналізу факторів можливої небезпеки для туристів в Хмельницької області в 2024 році були зроблені такі кроки для забезпечення захисту і безпеки туристів.

1. З метою надання своєчасної та оперативної допомоги туристам, які опинилися у надзвичайній ситуації та/або постраждали під час подорожі, забезпечення охорони публічної безпеки і порядку на території області в середньому щодобово залучається 370 працівників поліції у складі 180 нарядів поліції, з них: 320 працівники поліції у складі 140 автопатрулів та 50 працівників поліції у складі 40 піших нарядів.

2. Особлива увага приділяється попередженню та протидії злочинам щодо осіб, які під час подорожі/відпочинку опинилися в ситуації, що потребує негайного реагування, а саме: дорожньо-транспортні пригоди, крадіжки, шахрайські дії, повідомлення батьків (опікунів) про зниклих (загублених) дітей тощо.

3. Працівниками поліції вживаються дієві заходи, які спрямовано на збереження життя, здоров'я, честі, гідності, недоторканності і безпеки громадян, що перебувають на відпочинку (узбережжя річок, водойми, ліси, парки, наметові містечка).

4. На території області цілодобово функціонує телефонна служба оперативного реагування за номером "1505".

За результатами цих заходів протягом 2024 року підпорядкованими підрозділами Головного управління Державної служби України з надзвичайних ситуацій у Хмельницькій області було надано оперативну допомогу (врятовано) 16 громадян. [17].

Меджибізький мікрорегіон, як і вся Хмельницька область, перебуває у відносному тилу, проте плануючи туристичну діяльність, треба завжди враховувати потенційні ризики, з якими можуть зіткнутися туристи в означеній дестинації. Серед актуальних загроз залишаються:

- військово-політична ситуація,
- техногенно-інфраструктурні ризики,
- екологічні та природні фактори безпеки.

SWOT-матриця безпекових факторів Меджибожа (табл. 4.1) дозволяє систематизувати ключові виклики та можливості формування безпечного

туристичного середовища в умовах воєнного стану та трансформації інфраструктури.

Таблиця 4.1

SWOT-матриця безпекових факторів Меджибожа

Сильні сторони (S)	Слабкі сторони (W)
Віддаленість від лінії фронту та великих промислових об'єктів.	Аварійний стан окремих пам'яток архітектури.
Наявність сертифікованих укриттів у Заповіднику.	Відсутність освітлення на окремих ділянках еко-маршрутів.
Можливості (O)	Загрози (T)
Цифровізація безпеки: інтеграція мапи укриттів у новий додаток.	Ризики ракетних обстрілів енергетичної інфраструктури.
Гранти на облаштування без бар'єрного безпечного середовища (Barrier-free).	Транспортна аварійність на ділянці траси М30.

Джерело: сформовано автором на основі [8], [36]

Створення безпечного середовища в Меджибожі потребує комплексного підходу з поєднанням військово-політичних умов з правоохоронними заходами та інфраструктурною модернізацією й сучасними маркетинговими комунікаціями, що транслюють образ безпечної та захищеної дестинації.

4.3. Рекомендації щодо забезпечення безпеки туристів на об'єктах історико-культурної спадщини.

Враховуючи досвід організації екскурсій та туристичних маршрутів в Державному історико-культурному заповіднику «Межибіж» можна зазначити, що безпека на об'єктах історико-культурної спадщини починається з інструктажу. Перед екскурсією відвідувачі повинні уважно вислухати інструктаж з техніки безпеки. Суворих вимог з боку чинного законодавства щодо структури програми інструктажу не встановлено. Як правило, вона оформляється в довільному вигляді. Переважно розглядаються положення щодо правильної поведінки під час екскурсії, надання першої медичної допомоги потерпілим і таке інше. При цьому необхідно враховувати специфіку заходу, а також місце його проведення.

У законодавчих актах відсутня єдина форма програми первинного інструктажу, оскільки вони розробляються персонально для кожного об'єкта

історико-культурної спадщини з урахуванням його особливостей. Проте в технічних регламентах зазначено зразковий список положень, які можна розглянути:

- загальні відомості про об'єкт історико-культурної спадщини;
- «перед проведенням екскурсії»;
- «під час екскурсії»;
- «у надзвичайних ситуаціях»;
- «після закінчення екскурсії».

Під час перебування на об'єктах історико-культурної спадщини необхідно виконувати загальні правила безпеки:

- дотримуватися загальноприйнятих правил поведінки та особистої гігієни;
- дотримуватись дисципліни, чітко виконувати всі вказівки екскурсовода/гіда та (або) супроводжуючого;
- дотримуватися встановленого та оголошеного порядку екскурсії, а також часу, відпущеного для огляду конкретного об'єкта відвідування;
- дотримуватись розкладу, і не спізнюватися на екскурсію;
- відлучатися від групи лише з дозволу екскурсовода/гіда та (або) супроводжуючого;
- повідомляти екскурсовода/гіда та (або) супроводжуючого про всі проблеми зі здоров'ям та про інші обставини, які можуть вплинути на програму туру;
- уважно слухати екскурсовода/гіда та (або) супроводжуючого;
- при відвідуванні оглядових майданчиків не виходити за встановлені огорожі;
- під час відвідування виробничих приміщень триматися групою;
- в зонах реставрації не підходити до механізмів, що рухаються і обертаються.

Серед об'єктів історико-культурної спадщини особливе місце займають підземні споруди. Під час їх відвідування застосовується особливий регламент

техніки безпеки.

1. Забороняється без дозволу інструктора (екскурсовода) випереджати у русі інструктора (екскурсовода).

2. Кожен учасник отримує від екскурсовода ліхтар на час екскурсії. Довірене майно (ліхтар) заборонено розбирати та передавати будь-кому.

3. Забороняється використовувати слизьке взуття, взуття на високих підборах. Сторона, що приймає (турфірма, керівник групи, супроводжуючі особи) не несе відповідальності за можливі пошкодження або забруднення предметів одягу та особистих речей учасників екскурсії, що сталися з недогляду учасників екскурсії під час проходження маршруту.

4. Забороняється приймати спиртні напої, наркотичні та психотропні засоби до та під час екскурсії.

5. Забороняється самовільна механічна дія на елементи конструкцій, електрообладнання, механізми, предмети обстановки всередині підземних споруд, якщо на те не було надано дозволу інструктором (екскурсоводом).

6. Забороняється наближатися до електроустаткування, оголених проводів, елементів комутації, електричних щитків, а також дотики та маніпуляції з ними, якщо на те не було надано дозволу інструктором (екскурсоводом).

7. Під час руху в підземних спорудах необхідно постійно контролювати стан підлоги, стін і стелі попереду себе, попередньо висвітливши шлях попереду себе і переконавшись у відсутності небезпек (провалів, слизьких і затоплених місць, арматури, конструкцій, електротехнічних пристроїв, відкритих люків, завалів і т.п.). Забороняється рух наосліп, не висвітливши собі шлях попередньо.

8. Забороняється надмірно швидке пересування усередині підземних споруд.

9. Забороняється відставати, розтягувати лад і самовільно розбрідатись усередині підземних споруд необхідно триматися купно.

10. Забороняється затримуватись під обвалонебезпечними ділянками

стельових перекриттів або кріплення, такі ділянки необхідно проходити швидко, маючи на голові головний убір, не торкаючись конструкцій кріплень та стелі.

11. Забороняється куріння всередині підземних споруд та користування джерелами відкритого вогню, якщо на те не було надано дозвіл інструктором (екскурсоводом).

12. Забороняється смітити всередині підземних споруд та по ходу маршруту, сміття все має бути винесене та вивезене з собою.

13. Забороняється мочитися та здійснювати інші відправлення природних потреб усередині підземних споруд.

14. Забороняється рух глибоко всередину підземної споруди відразу після заходу з вулиці у світлий час доби, попередньо необхідно дати очам звикнути до темряви, для чого не менше 5 хвилин необхідно постояти у темряві недалеко від виходу до споруди.

15. При подоланні перешкод (стіни, круті стежки) не забувайте допомагати в цьому членам групи, підстрахувати, підсаджувати, подавати руку. Це не лише правила елементарної пристойності, а й необхідність особистої безпеки кожного.

16. Неухильно дотримуватись і дотримуватися всіх рекомендацій та наказів керівника групи (інструктора, екскурсовода) зобов'язані всі члени групи.

Також на об'єктах історико-культурної спадщини потрібно виконувати наступні запобіжні заходи:

- сумочки та гаманці треба тримати міцно в руках, а не на плечі;
- паспорт бажано зберігати окремо від грошей;
- не залишайте без нагляду цінні речі, жіночі сумочки, фото-відео апаратуру;
- не залишайте речі без нагляду;
- для захисту від сонця використовуйте головні убори та сонцезахисні окуляри;

- якщо ви відчули себе погано, необхідно негайно повідомити про це екскурсовода/гіда та (або) супроводжуючого

- звертайте увагу на стан здоров'я та поведінку учасників екскурсії, негайно повідомляйте екскурсовода/гіду та (або) супроводжуючому про перші ознаки нездоров'я або відсутність учасника екскурсії;

- якщо ви відстали від групи, негайно зв'яжіться з екскурсоводом/гідом та (або) супроводжуючим або іншим учасником заходу.

Важливу роль безпеки під час відвідування об'єктів історико-культурної спадщини грає темп просування маршрутом. Для правильної діяльності організму туриста необхідно активне пересування чергувати з відпочинком. Швидкий темп та недостатній відпочинок учасників може призвести до стомлюваності, що викликає втрату уваги та призводить до травматизму. Темп руху розраховується від обсягу екскурсії, додатково необхідно враховувати перешкоди на маршруті, рельєф об'єкту історико-культурної спадщини, навантаження та стан учасників, метеорологічні умови тощо.

В повоєнний час суттєвою загрозою для життя і здоров'я туристів є бомбардування та ракетні обстріли, що регулярно проводить терористичний уряд Російської Федерації. З метою захисту туристів та персоналу в Державному історико-культурному заповіднику «Межибіж» наявні підземні укриття (Додаток Е). Хоча на сьогодні всі вони не сертифіковані, однак їх площа та стан достатні для потреб охорони безпеки туристів в замку та місцевих жителів (за необхідністю). Під час облаштування таких об'єктів ми спиралися на рекомендації «Щодо організації укриття в об'єктах фонду захисних споруд цивільного захисту персоналу та дітей (учнів, студентів) закладів освіти», а саме пп 3.3. «Щодо найпростіших укриттів». Загальні нормативи, вимоги та порядок створення і утримання таких об'єктів, затверджені постановою Кабінету Міністрів України від 10 березня 2017 р. № 138 [8], а також наказом МВС від 09.07.2018 № 579 «Про затвердження вимог з питань використання та обліку фонду захисних споруд цивільного захисту», зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 30 липня 2018 р. за №

879/32331 (рис.9) [36].

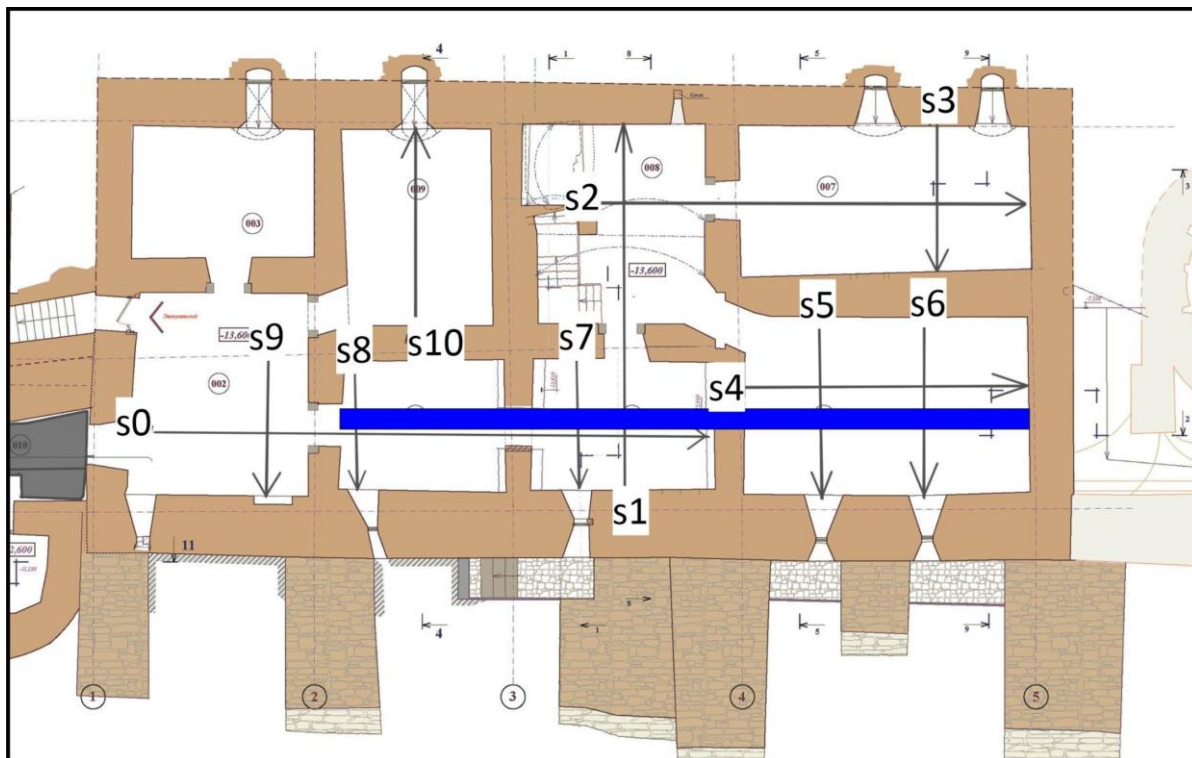

Рис. 9. Креслення цокольного поверху Палацу пристосованого під укриття [36], [3]

Далі наводимо основні базові параметри які дали можливість використання давніх фортифікаційних споруд заповідника в якості укриття.

1. З метою забезпечення захисних властивостей від дії звичайних засобів ураження важливо, щоб несучі та зовнішні огорожувальні конструкції (стіни, перекриття, покриття) зазначених будівель (споруд, приміщень) були виготовлені із залізобетону, цегли або інших кам'яних матеріалів.

2. Можливо використання будівель (споруд, приміщень) з інших матеріалів за умов їх заглиблення у землю.

3. Рекомендовано враховувати вимоги щодо забезпечення захисту у них населення від таких небезпечних чинників надзвичайних ситуацій: дії повітряної ударної хвилі при застосуванні звичайних засобів ураження та побічної дії сучасної зброї масового ураження; дії звичайних засобів ураження (стрілецької зброї, уламків ручних гранат, артилерійських боєприпасів та авіаційних бомб); негативного впливу від інших будівель, споруд, інженерних мереж, руйнування (аварії) на яких може призвести до травмування або

загибелі населення, що підлягає укриттю; зовнішнього іонізуючого випромінювання (у разі радіоактивного забруднення місцевості).

4. З метою забезпечення захисту населення від небезпечних чинників надзвичайних ситуацій та організації його життєзабезпечення об'єкти будівництва мають відповідати таким основним вимогам:

1) розміщуються у підвальному (підземному) або цокольному поверхах, можливо (за умов забезпечення огорожувальними будівельними конструкціями необхідних захисних властивостей або можливості вжиття додаткових заходів щодо їх підвищення) – на першому поверсі;

2) розташовуються у складі основної будівлі закладу або у безпосередній близькості до неї (рекомендовано до 100 м);

3) не розміщуються поруч з великими резервуарами із небезпечними хімічними, легкозаймистими, горючими та вибухонебезпечними речовинами, водопровідними та каналізаційними магістралями, руйнування яких може призвести до травмування або загибелі працівників та туристів;

4) не зазнають негативного впливу ґрунтових, поверхневих, технологічних або стічних вод;

5) забезпечені електроживленням, штучним освітленням, системами водопроводу та каналізації. За відсутності в об'єктах будівництва водопостачання і каналізації вони повинні мати окремі приміщення для встановлення виносних баків для нечистот;

6) не мають великих отворів у зовнішніх огорожувальних конструкціях, наявні отвори (крім дверних) забезпечують можливість їх закладки (мішками з піском або ґрунтом, бетонними блоками, цегляною кладкою тощо);

7) забезпечені не менше ніж двома евакуаційними виходами, один з яких може бути аварійним (у разі планування укриття у споруді подвійного призначення або найпростішому укритті місткістю менше 50 осіб у ньому допускається наявність одного евакуаційного виходу);

8) через приміщення, призначені для перебування населення, яке підлягає укриттю, не проходять водопровідні та каналізаційні магістралі, інші

магістральні інженерні комунікації (за винятком внутрішньобудинкових інженерних мереж). Приміщення мають рівну підлогу, придатну для встановлення лав, нар, інших місць для сидіння та лежання;

9) у приміщеннях не зберігається легкозаймистих, хімічно та радіаційно небезпечних речовин, небезпечного обладнання, що не підлягає демонтажу або не може бути демонтоване у термін до 24 годин;

10) висота приміщень об'єктів, зокрема дверних отворів, становить не менше 2 м (допускається не менше 1,8 м, якщо це було передбачено проектною документацією на її будівництво), а до виступаючих частин окремих будівельних конструкцій та інженерних комунікацій (за винятком дверних отворів) – не менше 1,4 м. Ширина дверних отворів становить не менше ніж 0,9 м (допускається не менше 0,8 м, якщо це було передбачено проектною документацією на її будівництво). Перетинання дверних отворів будівельними конструкціями або інженерними комунікаціями не допускається;

11) отвори при входах (виходах) закриваються посиленими дверми із негорючих матеріалів (металевими або дерев'яними, оббитими залізом) або захисними екранами (кам'яними, цегляними або залізобетонними) на висоту не менше 1,7 м;

12) основні приміщення, призначені для укриття населення, мають примусову або природну вентиляцію;

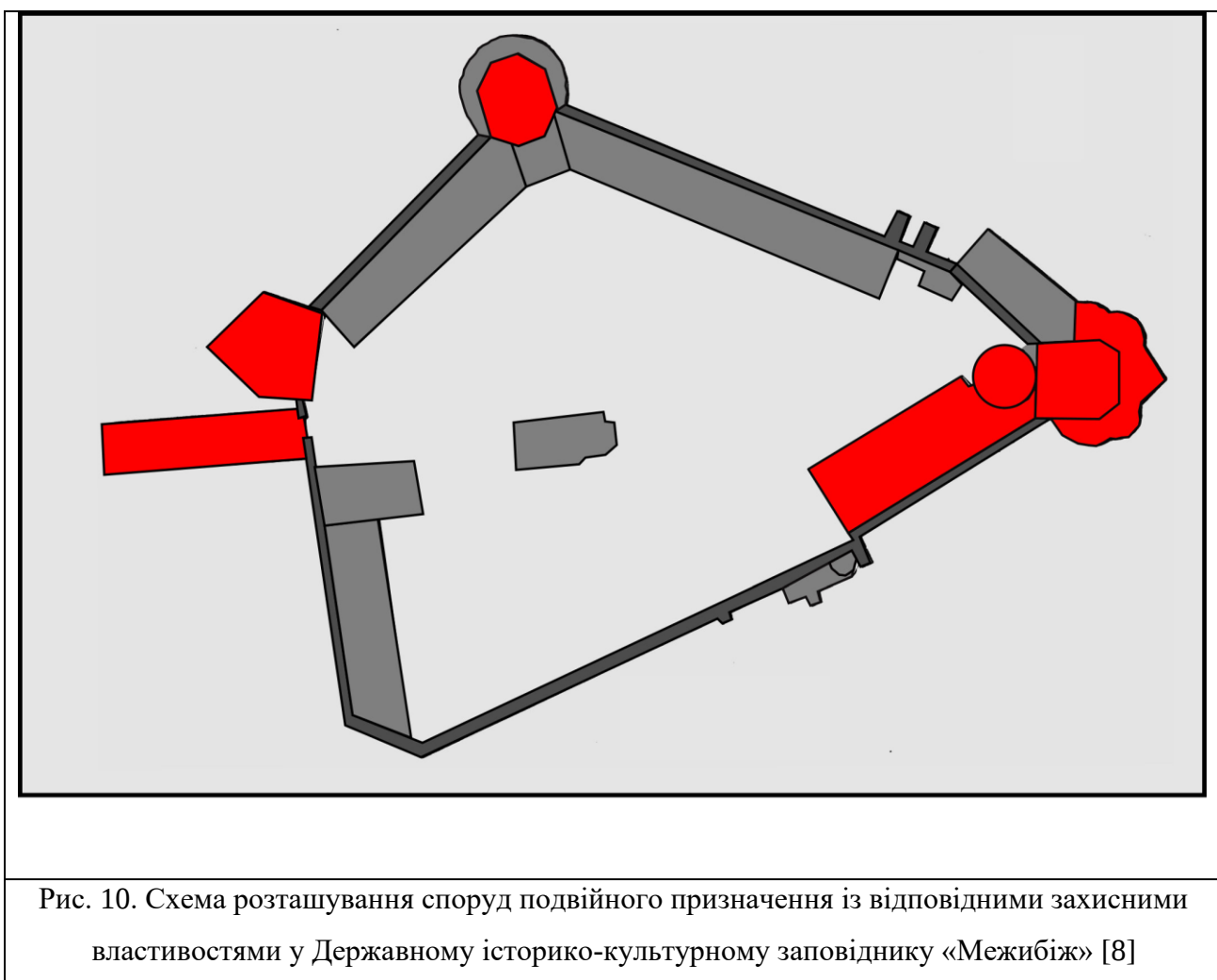
13) об'єкт перебуває у задовільному санітарному та протипожежному стані (відповідно до норм протипожежних та санітарних правил);

14) забезпечено необхідні захисні властивості для захисту від звичайних засобів ураження та зовнішнього іонізуючого випромінювання, встановлених для протирадіаційних укриттів (споруд подвійного призначення із відповідними захисними властивостями). Необхідні захисні властивості як правило забезпечують об'єкти зі стінами 2-2,5 цеглини завтовшки, або з цільних залізобетонних конструкцій (блоків, панелей) товщиною від 56 см. Відповідні захисні властивості також забезпечує шар ґрунту товщиною 67-78

см (мішок з піском (грунтом), укладений поперек конструкції (ряду).

Вище наведеним вимогам відповідають підвальні та цокольні поверхи наступних споруд:

- 1) підвал палацу Сенявських-Чарторийських;
- 2) цокольний ярус Бастіону;
- 3) цокольний ярус Барбакану;
- 4) цокольний ярус Круглой;
- 5) цокольний ярус Офіцерської башти;
- 6) цокольний ярус Лицарської башти (рис. 10).

Треба зазначити, що підвал палацу Сенявських-Чарторийських обладнаний додатковим аварійним виходом, сидячими місцями (лавки, стільці), аварійним запасом води (бак на 150 л), автономною вбиральнею, автономним (аккумуляторним) освітленням.

Висновки до розділу 4.

Сприйняття безпеки та захисту суттєво впливає на рішення щодо подорожей у регіонах, що постраждали від війни. Негативне висвітлення у ЗМІ та підвищене сприйняття ризику можуть стримувати туристів від відвідування зон конфлікту, навіть якщо рівень ризику може відрізнятися в різних районах постраждалого регіону. Після початку війни в Україні подорожі країною почали набувати патріотичного відтінку. Відповідно, туристи можуть здійснити численні поїздки історичними місцями та відвідати різні музеї, архітектурні пам'ятки, замки тощо. Туризм також зосереджений на екологічному, гастрономічному та спортивному туризмі. Виявлення будь-яких вагань або занепокоєння серед туристів може допомогти сформувати зусилля з відновлення, забезпечуючи, щоб туристична інфраструктура та послуги відповідали конкретним потребам та нівелювали будь-які тривоги, пов'язані з війною. Досвід війни може змінити мотивацію та очікування туристів. Наприклад, деякі туристи можуть бути мотивовані цікавістю, прагнучи зрозуміти соціально-політичний контекст конфлікту. Іншими можуть бути емпатія та бажання підтримати місцеві громади, які постраждали від війни. Ці зміни в мотивації можуть призвести до змін у враженні від подорожей, таких як участь у волонтерському туризмі або туризмі, пов'язаному з історичною спадщиною, пов'язаному з військовими меморіалами чи історичними місцями.

Війна порушує економіку, включаючи туристичну галузь. Ця війна має значний психологічний та емоційний вплив на населення України. Хоча було проведено багато досліджень щодо ширших економічних, політичних та соціальних наслідків війни, здається, що існує обмежена кількість досліджень, присвячених впливу війни на туристичну галузь. Дослідження можуть дати уявлення про те, як війна вплинула на звички українських туристів, та зміни в їхніх уподобаннях, мотивації. Проте, під час війни існує багато додаткових інструкцій з техніки безпеки, яких слід дотримуватися під час подорожей.

ВИСНОВКИ

Вивчення туристичного потенціалу малих населених пунктів України є важливим для формування ефективної державної політики та регіональних програм розвитку туризму. Будучи сукупністю природних, культурно-історичних, соціально-економічних ресурсів туристичний потенціал є підґрунтям для створення туристичного продукту та розвитку туристичної галузі в окремо взятому регіоні. В контексті ж післявоєнного відновлення України, розвиток внутрішнього туризму та раціональне використання існуючих ресурсів перетворюється на завдання, вирішення яких стане надзвичайно важливим для Держави.

Після початку війни в Україні подорожі країною почали набувати патріотичного відтінку. Відповідно, туристи можуть здійснити численні поїздки історичними місцями та відвідати різні музеї, архітектурні пам'ятки, замки тощо. Туристи також зосереджені на екологічному, гастрономічному та спортивному напрямках. Виявлення будь-яких вагань або занепокоєння серед туристів може допомогти сформувати зусилля з відновлення, забезпечуючи, щоб туристична інфраструктура та послуги відповідали конкретним потребам та полегшували будь-які тривоги, пов'язані з війною.

Природні та історико-культурні особливості розвитку туризму в Меджибожі зумовили виразну диференціацію в структурі наявного туристичного потенціалу. Найбільш гармонійне поєднання бачимо в Меджибожському замку, а в інших об'єктних одиницях переважає один із компонентів цього потенціалу. Проведений аналіз сучасного стану історико-культурного потенціалу малого містечка як туристичного ресурсу на прикладі Меджибізького мікрорегіону показав, що це типовий напівпериферійний регіон, для якого характерними є висока поляризація та виразні диспропорції у використанні туристичного потенціалу.

Громадська обізнаність зростає щодо цінності історико-культурних ресурсів, а їх захист передбачає компетентну та турботливу співпрацю

фахівців з ресурсів (наприклад, антропологів, археологів, архітекторів, архіваріусів, інженерів, фольклористів, істориків), вчених-матеріалознавців, землевпорядників, що приймають рішення, які пов'язані з історико-культурними ресурсами. Це, у свою чергу, передбачає ґрунтовне управління кожним малим містечком, кожною спільнотою та окремою особою (включаючи вчених) взаємодією між собою. Реалізація такого підходу передбачає комплексне вивчення та формування ціннісного ставлення до суспільних переваг і витрат, пов'язаних з рішеннями щодо освоєння та збереження історико-культурних ресурсів дестинації. Напівпериферійне економіко-географічне розташування Меджибожа зумовило нерівномірний розвиток транспортної мережі та інфраструктури. Серед пам'яток матеріальної культури переважають споруди середньовічної архітектури. Водночас на території розміщені окремі об'єкти, що входять до списку національної спадщини, а також збереглися унікальні місця, тісно пов'язані з нематеріальною спадщиною. Особливе місце серед них посідають місця упокоєння цадиків, які відвідують ортодоксальні юдеї.

Аналітична робота над темою допомогла виявити актуальність туристичного потенціалу, що робить досліджуваний об'єкт доволі привабливим для інвестицій й туристів. Дослідження історичних матеріалів продемонструвало неоднозначність попередніх рішень та загальний розвиток підходів до реставрації пам'яток від початку ХХ ст. до сучасності. Стратегії планування туризму Меджибіжського мікрорегіону привабливі, тому що мають перспективу створити робочі місця, покращити громадську інфраструктуру та допомогти у відродженні економіки, що занепадає, у сільській місцевості.

В Меджибожі, як в багатьох маленьких українських містечках, відбувається зниження економічної активності, реструктуризація сільськогосподарського сектору, скорочення сільської індустріалізації та відтік молоді з вищою освітою. Такі чинники призвели до прийняття туризму як альтернативної стратегії розвитку для економічного та соціального

відродження. Останнім часом туризм був визначений як каталізатор для стимулювання економічного зростання, підвищення життєздатності Меджибожа та покращення рівня життя місцевого населення.

Розглядаючи Меджибізькій замок окремо, становиться зрозуміло як мало досліджено та мало відомо щодо будівельної історії цієї частини Меджибожа. Необхідні альтернативні методи дослідження, адже історико-бібліографічний матеріал, який систематизовано не дає достатньої інформації про вигляд замку на проміжок від початку будівництва до 19 ст. Адже було щонайменше дві перебудови виходячи з відомих графічних матеріалів.

Щодо загального пристосування території то було виявлено низку проблем, які необхідно вирішити проектними рішеннями щоб додати перш за все туристичного комфорту та сучасності музею з ціллю заохочення більшої кількості туристів та популяризації заповідника.

У системі туристичного планування механізм децентралізації потоків спрямований на диверсифікацію маршрутів з метою перерозподілу туристів подалі від основних центрів концентрації відвідувачів або шлюзів прибуття. Стратегія розсіювання має на меті підвищити задоволеність відвідувачів продуктом і таким чином спонукати їх залишатися довше в місці призначення та, зрештою, витратити більше. Сподіваємося, що завдяки створенню зв'язків з усіма DESTINAЦІЯМИ Меджибізької громади, привабливість туристичного продукту підвищиться, і ці локації зможуть залучити вже захоплену аудиторію, таким чином уникаючи великих інвестицій у розвиток нових економічних секторів та галузей.

Досвід війни може змінити мотивацію та очікування туристів. Мотиваційна структура сучасних відвідувачів DESTINAЦІЙ, що перебувають у зоні впливу конфліктів, є гетерогенною: від пізнавального інтересу до вивчення суспільно-політичної природи кризи до вираженої емпатії та солідарності, що виявляється у прагненні надати економічну та моральну підтримку постраждалим громадам. Трансформація споживчих мотивацій зумовлює переформатування туристичного досвіду, стимулюючи розвиток

волонтерського туризму, а також актуалізацію інтересу до об'єктів історико-культурної спадщини, меморіальних комплексів та місць пам'яті.

Таким чином, Меджибіж має всі передумови стати значним туристичним центром, але це вимагає системних інвестицій в інфраструктуру, активного маркетингу та впровадження сучасних підходів до використання його багатогранного історико-культурного потенціалу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Блонська Л. В., Низенко Г. В. Шляхи підвищення туристичної принади смт. Меджибіж Хмельницької області. *Готельно-ресторанний сервіс та регіональна кухня Поділля*: матеріали Другої міжвузівської науково-практичної Конференції, м. Хмельницький, 22 березня 2018 р. Хмельницький: ФОП Крисюк С. Г., 2018. С. 19-22.
2. Бошота Н. В. Передумови та чинники розвитку туризму в Україні. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2018. № 4(66). С. 7-11. DOI: <https://doi.org/10.32782/2520-2200/2018-4-1> .
3. Ветров В., Ветрова Т. Досвід проведення комплексних археологічних досліджень під час реставрації південного муру Меджибізької фортеці. *Дослідження, збереження та популяризація пам'яток історико-культурної спадщини України*: зб. матеріалів IV Всеукр. наук. конф. (м. Переяслав, 18 квітня 2024 р.). Переяслав (Київ. обл.), 2024. С. 7-13.
4. Ветрова Т. Дослідження потенціалу архітектурного туризму Меджибізького замку та його округи. *Майбутній науковець – 2024 : XV матеріали всеукр.наук.-практ. конф., 6 грудня 2024 р., м. Київ.* / [укл. : Зубцов Є.І.]. Київ : [Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля], 2024. С. 59-61. 242 с.
5. Ветрова Т., Снітко І., Ветров В., Результати попередніх архітектурно-археологічних досліджень п'ятикутної вежі Меджибізької фортеці. *«Археологія & Фортифікація України»*. Збірник матеріалів X Всеукраїнської з міжнародною участю науково-практичної конференції. Кам'янець-Подільський: ФОП Буйницький О. А., 2021. С. 204-208.
6. Деділова Т., Носирєв О., Осипова С. Стратегічна концепція відбудови туристичного потенціалу України у поствоєнні часи. *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2022. Вип. 26. № 1. С. 46-54. URL: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2022/22dtvupc.pdf> (дата звернення: 03.12.2025). DOI: <https://doi.org/10.33108/sepd2022.01.046> .
7. Демидко С. Ю. Меджибізький археологічний мікрорегіон. *Літопис Хмельниччини-2001*. Хмельницький, 2001. С. 18-21.

8. Деякі питання використання об'єктів фонду захисних споруд цивільного захисту. Постанова Кабінету Міністрів України від 10 березня 2017 р. № 138 м. Київ [Електронний ресурс]. Постійна адреса: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/138-2017-%D0%BF#Text> (дата звернення: 07.12.2025).

9. Долинська О. О. Особливості туризму Хмельницької області. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Географія*. 2017. № 1-2 (66-67). С. 146-149.

10. Драпушко Р. Туристичний потенціал України: стан, проблеми та перспективи розвитку. Київ: Інститут законодавчих передбачень і правової експертизи, 2007. 152 с.

11. Заваріка Г., Ветрова Т. Історико-культурна спадщина малих міст у контексті сталого розвитку туризму. *Актуальні питання країнознавства: колективна монографія*. Частина 1 / за ред. О. Любіцевої. Київ, 2025. 162 с.

12. Заваріка, Г. Зеленко, О. Сталій туризм як інструмент збереження культурної спадщини та відновлення постраждалих територій. *Економіка та суспільство*. 2022. № 39. DOI: <https://10.32782/2524-0072/2022-39-78> .

13. Западенко І. До реконструкції палацу Сенявських XVI ст. Фасадна галерея. *Дослідження, охорона та популяризація об'єктів культурної спадщини*. Матеріали науково-практичної конференції (м. Хотин, 22 серпня 2018 р.). Кам'янець-Подільський: ФОП Буйницький О. А., 2018. С. 24–31. URL: <https://www.academia.edu/38053049> .

14. Заповідник Межибіж. SoundCloud: веб-сайт. URL: <https://soundcloud.com/zapovidnik-mezhibizh> (дата звернення: 17.10.2025).

15. Звіти про роботу Державного історико-культурного заповідника «Межибіж» за 2015-2023 р. Департамент інформаційної діяльності, культури, національностей та релігій Хмельницької обласної державної адміністрації. Архів ДІКЗ «Межибіж».

16. Звіт про роботу Державного історико-культурного заповідника «Межибіж» за 2024 рік. Департамент інформаційної діяльності, культури,

національностей та релігій Хмельницької обласної державної адміністрації. 2025. С. 34.

17. Звіт про хід виконання у 2024 році Програми розвитку туризму Хмельницької області на 2021-2025 роки (від 23.07.2025 № 109/2025-р).

18. Зінченко В., Руденко Г. Фактори поліпшення діяльності місцевих громад в розвитку туристичних локацій. *Замки та палаци в туризмі: матеріали міжнародної науково-практичної конференції*. Київ, 28 листопада 2023 р. Київ: ТОВ «Геопринт», 2023. С. 57-58.

19. Історико-архітектурний опорний план смт. Меджибіж Хмельницької області з визначенням меж і режимів використання зон охорони пам'яток та історичних ареалів. Пояснювальна записка. Київ, 2019.

20. Історія міст і сіл Української РСР : в 26 т. / голов. редкол.: Тронько П. Т. (голова) [та ін.] Хмельницька область. Київ: Інститут історії АН УРСР, 1971. С. 408-418.

21. Ковтун І., Юричина І. Актуальні виклики та перспективи розвитку туристичної галузі Хмельницької області. *Університетські наукові записки*. 2021. № 3(81). С. 120-129. DOI: <https://doi.org/10.37491/UNZ.81.10> .

22. Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини. Стаття 2. ЮНЕСКО; Конвенція, Міжнародний документ від 16.11.1972 (ратифікована Указом Президії Верховної Ради № 6673-XI від 04.10.1988) URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/6673-11> (дата звернення: 17.10.2025).

23. Кривенкова Р. Ю. Формування туристичного потенціалу України як чинник консолідації українського суспільства: державно-управлінський аспект. *The Scientific Heritage*. 2021. Вип. 5. № 60. С. 37-42. DOI: <https://doi.org/10.24412/9215-0365-2021-60-5-37-42> .

24. Кулиняк І. Туристичний потенціал території як основа для сталого розвитку туризму. *Herald of Khmelnytskyi National University. Economic Sciences*. 2025. № 344(4). С. 287-292. DOI: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2025-344-4-39>

25. Куліш Н. Релігійно-туристичний туризм на Хмельниччині. *Університетські наукові записки*. 2021. № 3(81). С. 130-139. DOI: <https://doi.org/10.37491/UNZ.81.11>.

26. Лопушинська Є. Меджибізька фортеця. *Пам'ятки України*. 1996. № 3-4. С. 45-47.

27. Медведчук Г. К. Видатні постаті в історії стародавнього Меджибожа. *Науковий вісник «Межибіж»: Матеріали Другої науково-краєзнавчої конференції «Стародавній Меджибіж в історико-культурній спадщині України»*. / під ред.: О. Г. Погорільця, Л. В. Баженова, А. М. Трембіцького та ін. Хмельницький: Мельник А. А., 2009. Ч. 2. С. 196-211.

28. Меджибізька громада *Картка громади* : веб-сайт. URL: <https://medzhybizka-gromada.gov.ua/structure/> (дата звернення: 17.10.2025).

29. Мишанич О. В., ред., Літопис руський. Пер. з давньорус. Л. Є. Махновця. Київ: Дніпро, 1989. С. 204.

30. Місцезнаходження Меджибіж і проблеми вивчення нижнього палеоліту Східноєвропейської рівнини. : Зб. наук. праць. / за ред. В. М. Степанчук, О. Г. Погорілець. Меджибіж-Тернопіль-Київ: ТЗОВ «Терно-граф», 2014. Ч.2. 260 с.

31. На шляху до гетьманства. Павло Скоропадський і Меджибіж / Впоряд. І. В. Западенко, О. Г. Погорілець, С. А. Щур. Хмельницький: ФОП Мельник А. А., 2017. 80 с.

32. Петрук С. Л. Малі Міські поселення України: аналіз сучасного соціально-економічного стану та проблеми розвитку. *Український географічний журнал*. 2011. № 4. С. 50-54.

33. Погорілець О. Матеріали до «Історико-архітектурного опорного плану смт Меджибіж». Етапи розвитку укріплень Меджибізької фортеці. *Меджибізька фортеця. Археологічні, історико-архітектурні дослідження та реставрація 2018-2020 роки*. Житомир: ФОП Євенок О. О., 2021. С. 4–24.

34. Поколотна М. М. Туристські ресурси України : підручник. Харків: ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2019. 222 с.

35. Про впорядкування справи обліку та охорони пам'ятників архітектури на території Української РСР. *Постанова Ради Міністрів Української РСР від 24 серпня 1963 р. № 970 м. Київ.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/970-63-%D0%BF#Text> (дата звернення: 17.10.2025).

36. Про затвердження вимог щодо утримання, облаштування та експлуатації об'єктів фонду захисних споруд цивільного захисту, здійснення обліку фонду захисних споруд цивільного захисту, визначення критеріїв неможливості подальшого утримання та експлуатації захисних споруд цивільного захисту, оформлення документів, що підтверджують таку неможливість. *Міністерство внутрішніх справ України. Наказ від 09 липня 2018 № 579 м. Київ.* URL: <https://ips.ligazakon.net/document/RE32331Z> (дата звернення: 07.12.2025).

37. Про затвердження Положення про Державний історико-культурний заповідник “Межибіж”: Розпорядження Хмельницької обласної державної адміністрації та Хмельницької обласної військової адміністрації від 21.02.2025р. № 241/2025. Хмельницький.

38. Про затвердження Списку історичних населених місць України. *Постанова Кабінету міністрів України від 26 липня 2001 р. № 878 м. Київ.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2001-%D0%BF#Text> (дата звернення: 17.10.2025).

39. Про Основні напрями забезпечення комплексного розвитку малих монофункціональних міст. *Постанова Кабінету Міністрів України від 17.03.2000 № 521 м. Київ.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/521-2000-%D0%BF#Text> (дата звернення: 17.10.2025).

40. Про охорону культурної спадщини : Закон України від 25 липня 2000 р. № 1805-III. *Відомості Верховної Ради*,. 2000. № 39.

41. Про туризм: Закон України (в ред. від 2003 р.) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 17.10.2025).

42. Радченко Е. Є. Теоретичні основи формування та розвитку туристичного потенціалу регіону. *Ефективна економіка*. 2018. № 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6809> (дата звернення: 03.12.2025). DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2018.12.212>

43. Самодай В., Левковська Ж. Характерні особливості туристичного потенціалу України. *Економіка та суспільство*. 2023. № 53. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-53-30>

44. Стратегія розвитку Меджибізької селищної територіальної громади на 2026-2027 роки. Меджибіж, 2025. 151 с.

45. Стратегія розвитку та діяльності Державного історико-культурного заповідника «Межибіж» на 2013-2023 роки (Проект). Меджибіж: Державний історико-культурний заповідник «Межибіж», 2013. 44 с.

46. Стрельбіцька Н. І. Проблеми розвитку туризму на Летичівщині. *Науковий вісник «Межибіж»: Матеріали Другої науково-краєзнавчої конференції «Стародавній Меджибіж в історико-культурній спадщині України»*. / під ред.: О. Г. Погорільця, Л. В. Баженова, А. М. Трембіцького та ін. Хмельницький: Мельник А. А., 2009. Ч. 2. С. 311-317.

47. Толкачов Ю. Меджибізький замок. Київ: б. в., 2010. 150 с.

48. Хрустовський А. А., Сідлецька Т. І. До проблеми охорони та збереження культурної спадщини. Матеріали LIII науково-технічної конференції підрозділів ВНТУ, Вінниця, 20-22 березня 2024 р. Вінниця, 2024. URL: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-frtzip/all-frtzip-2024/paper/view/19853> (дата звернення: 03.12.2025).

49. Цяук В. Комплекс фортеці у Меджибожі Хмельницької області. *З історії української реставрації*. Додаток до щорічника «Архітектурна спадщина України». Під ред. В. Тимофійєнка. Київ: Українознавство, 1996. С. 134–139.

50. Юхновська Ю. О. Методичні підходи до оцінювання туристичного потенціалу України та регіонів. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. 2019.

T. 30(69), № 4 (2). C. 54-59. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/UZTNU_econ_2019_30\(69\)_4\(2\)_11](http://nbuv.gov.ua/UJRN/UZTNU_econ_2019_30(69)_4(2)_11) (дата звернення: 03.12.2025).

51. Alexova D. I. Sustainable Development of Cultural Tourism on Example of Botevgrad Municipality: A Model for Local Tourist Development. *Handbook of Research on Creating Sustainable Value in the Global Economy*, edited by Ulas Akkucuk, IGI Global Scientific Publishing, 2020. P. 463-484. DOI: <https://doi.org/10.4018/978-1-7998-1196-1.ch027>.

52. Arriaza M., Cañas-Ortega J.F., Cañas-Madueño J.A., Ruiz-Aviles P. Assessing the visual quality of rural landscapes. *Landsc Urban Plan.* 2004. N. 69(1). P. 115-125. DOI: <https://doi.org/10.1016/J.LANDURBPLAN.2003.10.029>

53. Ashworth G. J. From history to heritage—from heritage to identity. In search of concepts and models. *Tourism, Culture and Identity in the New Europe* / G.J.Ashworth and P.J.Larkham. London: Routledge, 1994. 1330 p.

54. Bosone M., De Toro P., Fusco Girard L., Gravagnuolo A., & Iodice S. Indicators for Ex-Post Evaluation of Cultural Heritage Adaptive Reuse Impacts in the Perspective of the Circular Economy. *Sustainability.* 2021. N. 13(9), 4759. DOI: <https://doi.org/10.3390/SU13094759>

55. Brojak-Trzaskowska M., Drela K. Identification and Comparative Analysis of Selected Elements of Tourism Potential from a Regional Perspective. *European research studies journal.* 2023. Vol. XXVI. Issue 4. P. 482-491. DOI: <https://doi.org/10.35808/ersj/3299>.

56. Ćosović M., and Janković R. CNN Classification of the Cultural Heritage Images. 2020 *19th International Symposium INFOTEH-JAHORINA (INFOTEH)*. East Sarajevo, Bosnia and Herzegovina. 2020. P. 1–6. DOI: <https://doi.org/10.1109/INFOTEH48170.2020.9066300>

57. Glavan, V. Tourism potential and its development. Bucharest: Editura fundației «Romania de Main», 2006. P. 35-46.

58. Graham, B., Ashworth, G., & Tunbridge, J. A Geography of Heritage: Power, Culture and Economy. (1st ed.). London: Routledge, 2000. DOI: <https://doi.org/10.4324/9781315824895>.

59. Haddock C. Managing Risk in Outdoor Activities. / edited by Pippa Wisheart. Wellington [New Zealand]: New Zealand Mountain Safety Council, 1993. 104 p

60. The Icomos Charter on Cultural Routes Ratified by the 16th General Assembly of ICOMOS. ICOMOS. Québec (Canada), on 4 October 2008. URL: https://www.icomos.org/tr/Dosyalar/ICOMOSTR_en0623812001536913379.pdf (дата звернення: 17.10.2025).

61. Inskeep E. Tourism Planning: An Integrated and Sustainable Development Approach. Hoboken: John Wiley and Sons, 1991. 528 p.

62. International Cultural Tourism Charter Managing Tourism at Places of Heritage Significance. (1999). Adopted by ICOMOS at the 12th General Assembly in Mexico, October 1999. URL: https://admin.icomos.org/wp-content/uploads/2020/10/INTERNATIONAL_CULTURAL_TOURISM_CHARTE_R.pdf (дата звернення: 17.10.2025).

63. Jamal T. B., & Getz D. Collaboration theory and community tourism planning. *Annals of tourism research*. 1995. N. 22(1). P. 186-204.

64. Kachniewska M. A. Tourism development as a determinant of quality of life in rural areas. *Worldw. Hospitality Tourism Themes*. 2015. N. 7(5). P. 500–515. DOI: <https://doi.org/10.1108/WHATT-06-2015-0028>.

65. Khovanova-Rubicondo K. Cultural routes as a source for new kind of tourism development: Evidence from the council of Europe's Programme. *International Journal of Heritage in the Digital Era*. 2012. N. 1. P. 83–88. DOI: <https://doi.org/10.1260/2047-4970.1.0.83>

66. Kwiatek-Sołtys A., Mainet H. Quality of life and attractiveness of small towns: A comparison of France and Poland. *Quaestiones Geographicae*. 2014. N. 33(2). P. 103–113. DOI: <https://doi.org/10.2478/quageo-2014-0019>.

67. Liu Y. D. Cultural events and cultural tourism development: Lessons from the European Capitals of Culture. *European Planning Studies*. 2014. N. 22(3), P. 498–514. DOI: <https://doi.org/10.1080/09654313.2012.752442> .

68. Mahon, M.; Hyyryläinen, T. Rural Arts Festivals as Contributors to Rural Development and Resilience. *Sociologia Ruralis*. 2019. N. 59. P. 612–635. DOI: <https://doi.org/10.1111/soru.12231>

69. Majdoub W. Cultural routes: An innovation tool for creative tourism. In: *Proceedings of the Management*. International Conference-MIC, Sousse, Tunisia, 25–28 November 2009. P. 1841–1854. URL: <https://fenici.net/wp-content/uploads/2018/01/MIC2009-Majdoub.pdf> (дата звернення: 03.12.2025).

70. Mason, R. Economics and Historic Preservation: A Guide and Review of the Literature. A Discussion Paper Prepared for the Brookings Institution Metropolitan Policy Program. Washington D.C.: Brookings Institution. 2005. Accessible online: <https://www.google.com/url?sa=i&url=http%3A%2F%2Fpikehistoric.pbworks.com%2Ff%2FEconomics%2520and%2520Historic%2520Preservation.pdf&psig=AOvVaw0yCz2Kn5S6QhrsEi9jt0Cx&ust=1751221356767000&source=images&cd=vfe&opi=89978449&ved=0CAQQn5wMahcKEwjYquqI3pSOAxUAAAAAHQAAAAAQBA> .

71. Matei (Titilina) F. D. Cultural Tourism Potential, as Part of Rural Tourism Development in the North-East of Romania. *Procedia Economics and Finance* 2014. № 23. P. 453-460. DOI: [https://doi.org/10.1016/S2212-5671\(15\)00584-5](https://doi.org/10.1016/S2212-5671(15)00584-5)

72. McKercher B., DuCross H. Cultural Tourism: The Partnership between Tourism and Cultural Heritage Management. London [UK]: Routledge, 2002. 262 p.

73. Mijneer C. L.; Gamble J. R. Value co-creation at heritage visitor attractions: A case study of Gladstone's Land. *Tourism Management Perspectives*. 2019. N. 32. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.tmp.2019.100567> .

74. Moraczewski K., Cultural Theory and History: Theoretical Issues. Poznan: Wyd. Naukowe WNS. UAM, 2014. P. 65-71

75. Olsen D. H.; Trono A.; Fidgeon P. R. Pilgrimage trails and routes: The journey from the past to the present. In: Religious Pilgrimage Routes and Trails: Sustainable Development and Management. Wallingford [UK]: CAB International, 2018. P. 1-13.

76. Pivac T., Vujičić M., Besermenji S., Vukojević D., Cimbalević M., & Marić A. Menadžment kulturnog nasleđa i kulturnog turizma, Prirodno-matematički fakultet. Pravilnik o razvrstavanju, minimalnim uslovima i kategorizaciji ugostiteljskih objekata iz skupine hoteli. (n.d.) 2022.

77. Steinführer A., Vaishar A. & Zapletalová J. The Small Town in Rural Areas as an Underresearched Type of Settlement. Editors' Introduction to the Special Issue. *European Countryside* 2016. N. 8(4). P. 322-332. DOI: <https://doi.org/10.1515/euco-2016-0023> .

78. Valentine P. S. Review: nature-based tourism. In: B. Weiler and C. M. Hall, editors. *Special interest tourism*. London: Belhaven Press, 1992. P.105-270.

79. Witara K., Andriana R., & Nugroho D. C. A Innovative Approaches: SWOT Analysis of Balinese Souvenir Marketing in Sukawati Market During and After the Pandemi. *Warmadewa Management and Business Journal (WMBJ)*. 2024. N. 6(2). P. 70-80.

80. Włodarczyk B. Space in tourism, tourism in space: on the need for definition, delimitation and classification. *Turyzm/Tourism*. 2014. N. 24(1). P. 25-34.

81. World Tourism Organization. UNWTO. Tourism Definitions, UNWTO, Madrid [Spain], 2019. DOI: <https://doi.org/10.18111/9789284420858>.

82. WTO. Concepts, Definitions, and Classifications for Tourism Statistics; Technical Manual No. 1-Concepts, définitions et classifications des statistiques du tourisme (Version française); World Tourism Organization: Madrid, Spain, 1995.

83. Zavarika H. Digital technologies as a key to sustainable tourism development. *Publishing House "Baltija Publishing"*. 2024. N. 1. P. 51-53. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-452-8-18> .

84. Zhao D, Expand the connotation of new resources: Historical and cultural resources. *Journal of Humanities*. 2014. N. 4. P. 126-128.

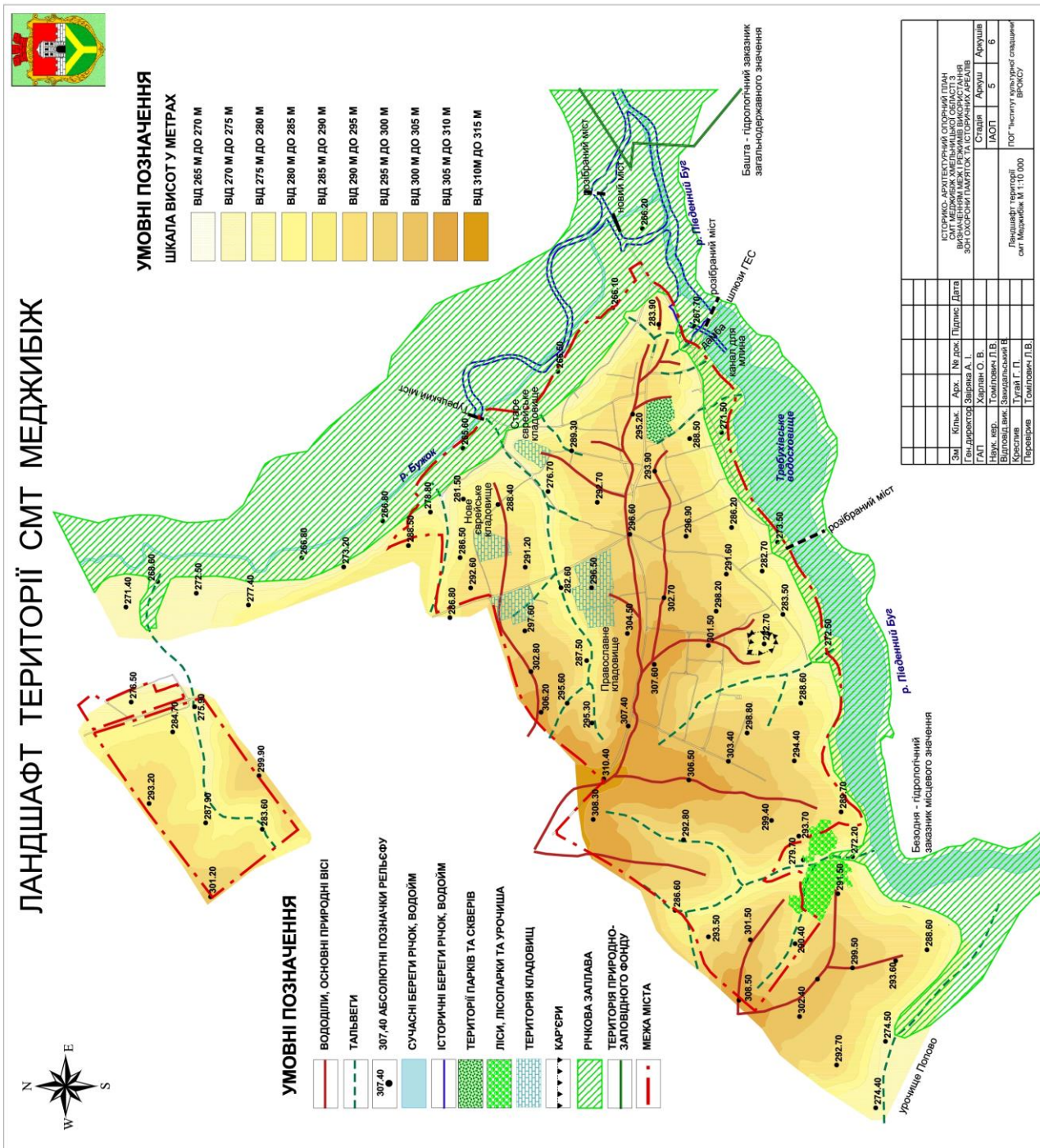
ДОДАТКИ

Додаток А

Синтетична класифікація історико-культурних ресурсів для цілей туризму

Критерій	Категорія (Тип ресурсу)	Підкатегорія	Приклади (орієнтовані на туристичний потенціал)
I. За формою та сутністю	1. Матеріальні (Нерухомі)	1.1. Історико-архітектурні	Фортифікаційні споруди, культові об'єкти (церкви, костели, синагоги), історична забудова.
		1.2. Археологічні	Городища, місця давніх поселень, кургани.
		1.3. Меморіальні	Місця поховань, пам'ятники, місця історичних битв.
	2. Нематеріальні	2.1. Етнокультурні	Народні ремесла, традиційні обряди, фольклор, кухня, мовна спадщина.
		2.2. Подієві (Фестивальні)	Унікальні місцеві свята, фестивалі, ярмарки, що мають історичні корені.
		2.3. Духовні	Місцеві релігійні традиції, легенди, міфи.
	3. Синтетичні (Культурні ландшафти)	3.1. Природно-антропогенні	Історичні парки, річкові долини з історичною цінністю, ландшафти навколо замків.
		3.2. Містобудівні	Історичні центри, квартали, що зберегли автентичну планувальну структуру.
	II. За функціональною привабливістю	4. Пізнавальні (Екскурсійні)	4.1. Освітньо-дослідницькі
4.2. Естетично-мистецькі			Об'єкти архітектури та монументального мистецтва.
5. Меморіальні (Паломницькі)		5.1. Релігійні	Об'єкти, пов'язані з паломництвом.
		5.2. Історичні	Місця, пов'язані з визначними історичними подіями (військові табори, битви, постаті).
6. Рекреаційні (Відпочинкові)		6.1. Ландшафтно-відпочинкові	Культурні ландшафти, що використовуються для прогулянок та рекреації.
		6.2. Гастрономічні	Об'єкти, що пропонують унікальні історичні страви та напої.

ЛАНДШАФТ ТЕРИТОРІЇ СМТ МЕДЖИБІЖ

Об'єкти історичної забудови Меджибожа

Об'єкти історичної забудови Меджибожа

Археологічні пам'ятки Меджибізького мікрорегіону за С. Ю. Демідко

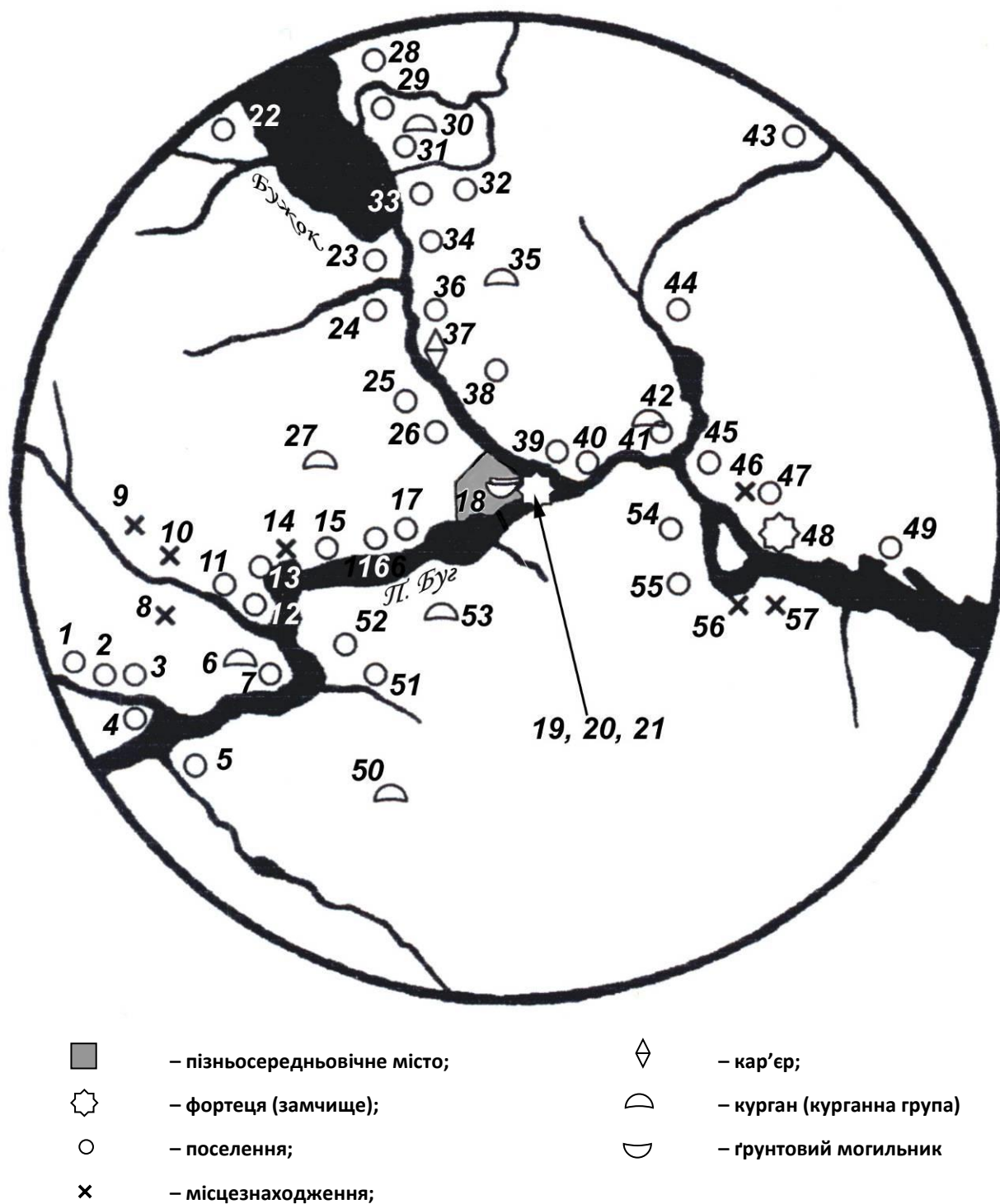

Схема розташування пам'яток археології поблизу Меджибожа

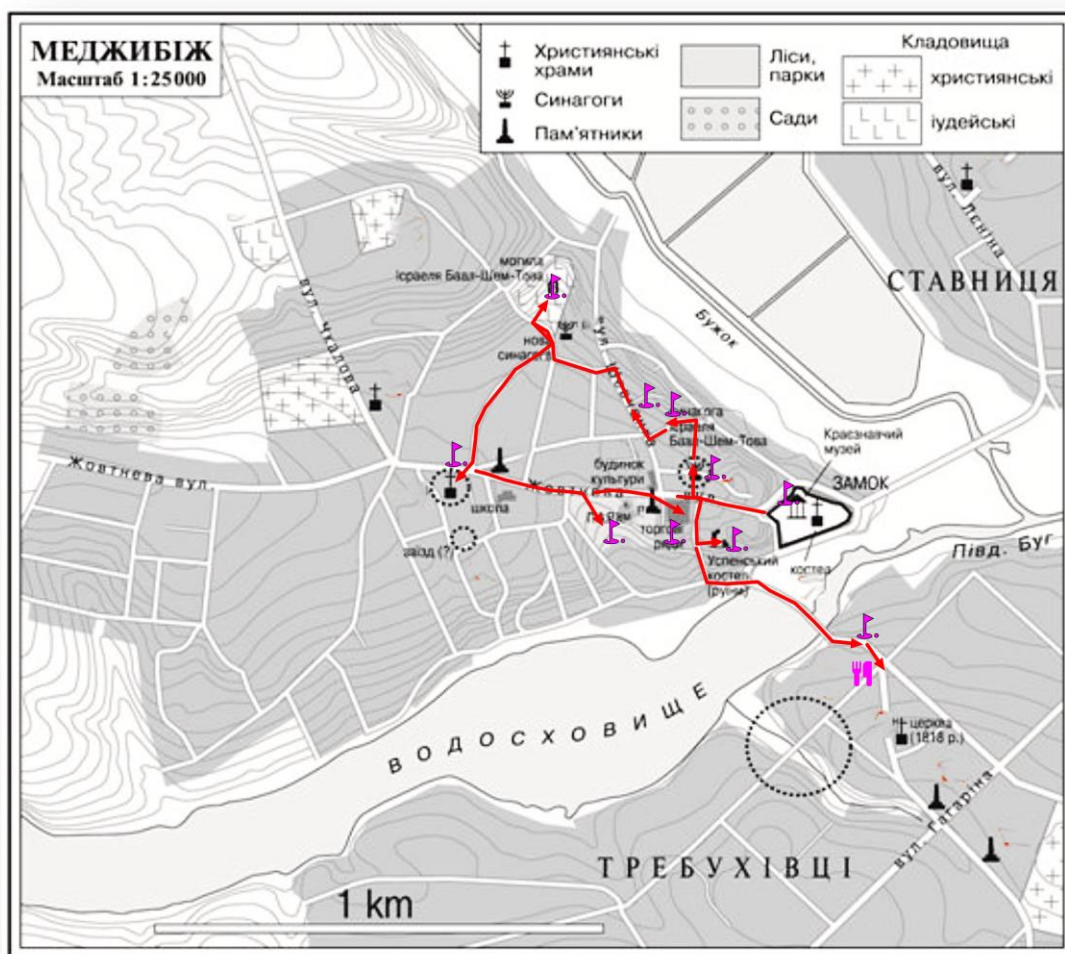
Розробка авторського туру «Шлях Баал Шем Това»

Меджибіж – один із найпотужніших історико-культурних центрів Хмельниччини. Щороку десятки тисяч українських, а також іноземних туристів відвідують Меджибіж. Наші співвітчизники їдуть помилуватися замком, в свою чергу, для євреїв головною метою подорожі є паломництво до могили Бешта.

У Меджибожі туриста приваблюють прекрасний замок та відомий на весь світ єврейський некрополь. Також збереглося кілька дуже цінних історичних пам'яток, які мало відомі туристам. Нажаль деякі з них втратили свій первісний історичний вигляд, але й зараз вони мають велику туристичну привабливість. У навколишніх селах Меджибізької громади також є чимало об'єктів, які можуть привабити туристів. Зокрема, Спасо-преображенський монастир у с. Головчинці, дерев'яна церква у с. Западинці, залишки пізньосередньовічних фортифікаційних укріплень замку "Ракочі", кілька збережених курганів та інші.

Зараз у замку діє ДІКЗ «Межибіж». Окрім краєзнавчої діяльності в ньому відбуваються фестивалі, які зробили Меджибіж знаним далеко за межами України. Найвідомішими туристичними подіями Меджибожа стали: фестиваль середньовічної культури «Стародавній Меджибіж», етно-мото-рок фест "Ukrainian Mezhybizh", «Епоха героїв». Масовими подіями у житті громади є "Ніч музеїв" (травень) та "Гарбузова ніч" (жовтень).

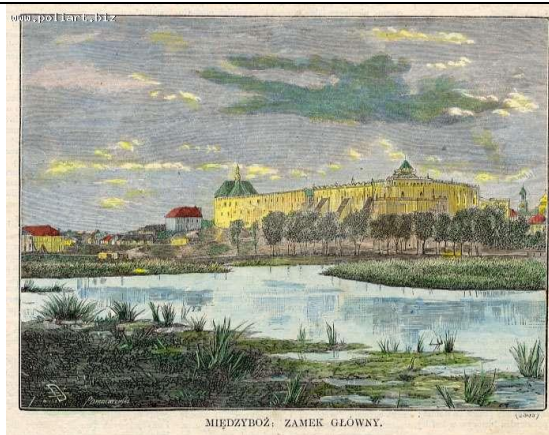
Піший маршрут «Шлях Баал Шем Това»

Локації на маршруті

1. Меджибізький замок (початок маршруту (екскурсія замком, музеями)).

Незважаючи на те, що перша згадка про місто Межибоже в Іпатіївському літописі датується 1146 роком, археологічні дослідження, які продовжуються на території замку вже понад 45 років, доводять, що поселення, найімовірніше укріплене, існувало тут наприкінці XI століття. Це підтверджується знахідкою давньоруського свинцевого друку київської митрополії 1090-х років. До цього періоду, мабуть, відноситься і будівництво його дерев'яно-земляних укріплень. Після того, як Велике князівство Литовське в 1362 відвоювало Поділля у татар, на місці колишніх укріплень був споруджений укріплений замок. 1540 року гетьман Микола Сеньявський реконструював замок. Було створено нову систему укріплень, яка й дійшла до наших часів. Починаючи з 1648 року, кілька років замок перебував у руках козаків Богдана Хмельницького, сам Хмельницький неодноразово бував у замку. Але за Буцацьким мирним договором, укладеним у жовтні 1672 року, Річ Посполита мала на 29 років віддати Османській імперії Кам'янець-Подільський і частину земель на лівому березі Дністра. Рід Сеньявських повернув собі замок та Меджибізьку волость у 1699 році. У 1731 році замок став володінням Чарторійських. У 1830 замок був конфіскований російською владою. Меджибізький маєток у 1837 році було перетворено на військове поселення і передано у відання Департаменту військових поселень. Статус пам'ятника архітектури Меджибізький замок отримав 1963 року. 30 березня 1971 року у приміщеннях замку було відкрито відділ історії Хмельницького обласного краєзнавчого музею, з 1997 року перетворений на Меджибізький регіональний історико-етнографічний музей-фортецю. У 2001 році Меджибізький замок отримав статус Державного історико-культурного заповідника. З 2015 року у замку проводяться реставраційні роботи.

Продовження Додатку Г

2. Синагога Баха.

Синагога була побудована до 1612 року. Її назва утворена з перших літер назви книги «Байт Хадаш» (івр. בית חדש, укр. Новий дім) рабина Йоеля Сіркіса (івр. יואל בן שמואל סירקיש), який також був відомий під аббревіатурою «БаХ» (івр. ב"ח). Єврейська громада в Меджибожі була однією із найстаріших на території сучасної України, з першими задокументованими згадками з 1509 року. Синагогу підпалили німецькі окупанти під час Другої світової війни. Остаточно розібрана в 1950-х роках. Сьогодні видно лише відкриті стіни фундаменту.

3. Синагога Баал Шем-Това.

Реконструйована на тому самому місці, де в 1442 р. була заснована перша синагога Меджибожа. Засновник хасидизму Баал Шем-Тов молився в ній з того часу, як приїхав до Меджибожу в 1740 р. Синагога була знищена нацистами під час Другої світової війни. В точності відтворена у 2000-2004 роках, за старими фотографіями та кресленнями.

4. Єврейський квартал де жили цадіки.

Цадіки, зокрема засновник хасидизму Баал Шем Тов (Ізраїль бен Елієзер) та його нащадки (як Барух з Меджибожа), жили у давньому єврейському кварталі Меджибожа, який існував приблизно з XVI століття до 1942 року біля Єврейського цвинтаря – потужного духовного центру паломництва, де поховані багато видатних цадиків, зокрема сам Баал Шем Тов, що робить Меджибіж святим місцем для хасидів.

5. Успенська церква.

Була однією з міських доміант. Знаходилася на північному схилі пагорба у містечку. Успенська церква збудована орієнтовно в XVI ст. Початково була дерев'яною, зведена з каменю в 1669 р., про що було зроблено напис на одвірку. Кам'яна, однокупольна, з окремо побудованою дзвіницею. Тридільна триконхова споруда; бічні конхи прямокутні, заглиблені в товщу стіни. Церква по плану (за С.Сіцінським) являла всередині квадрат шириною в 7,3 м, зі сходу до якого прилягала квадратна вівтарна абсида п'ятигранна і зовні і всередині, шириною 6 м і глибиною 5 м. З заходу до квадрату примикав прямокутний бабинець, який був відмежований від середньої частини церкви аркою в 3,5 м шириною, в 2,1 м висотою. Бабинець мав у ширину 6,2 м і в довжину 5 м. Довжина всієї церкви всередині становила 20 м. Товщина стін - 1,8 м. У 1950-х рр. фрески з церкви вдалося перевезти на збереження в музеїв Києва. Зруйнована у 50-60-і рр. XX ст. Місцезнаходження Успенської церкви потребує проведення археологічних досліджень.

6. Єврейський некрополь.

На єврейському цвинтарі Меджибожа налічується близько 200 надгробків, найдавніші з яких датуються ще XVI століттям. Збереглась лише частина надгробків, що тяжіють до входу і оточують могилу Баал Шем Това. Зокрема, зберігся пам'ятник 1555 року на могилі Гіли, дочки р. Шмуеля. Напис нанесено на обох боках стели, позбавленої будь-яких зображень чи декору. Багато з пам'ятників кінця XVIII — початку XIX століть мають високохудожні зображення та витончені написи. В кінці XX ст. в Меджибожі на єврейському кладовищі зроблено некрополь, де похований засновник хасидизму, а також його учні. Поруч споруджено синагогу. Єврейський некрополь, де поховано засновника хасидизму Ізраеля Баал-Шем-Това (1698-1760 роки) в Меджибожі є пам'яткою історії XVI-XIX ст., яку внесено до Державного реєстру нерухомих пам'яток України. Цей некрополь залишається й зараз важливим центром паломництва хасидів з усього світу.

7. Каплиця-ротонда.

Католицька каплиця на місті давнього (нині не існує) католицького цвинтаря у селищі міського типу Меджибіж Хмельницької області. Пам'ятка архітектури України національного значення. Стан аварійний. Каплиця-ротонда входила до системи укріплень міста XVI-XVII ст. Кругла у плані. Має гладкі стіни, круглі вікна поставлені високо, схожі на амбразури. Оборонний характер ротонди пом'якшує прямокутний об'єм притвору, який із заходу декоровано пілястрами прикрашено трикутним фронтоном, перед яким далеко виступає край карнизу. З головним приміщенням його об'єднує профільований пояс, далеко винесений карниз, кругла та овальна ніші в полі фронтона і над проемом входу з арковою перемичкою. У 1960-і роки кладовище розпланували під приватну забудову, тож споруда опинилась між двох обійсть.

8. Єврейський квартал.

1570 — євреям Меджибожа належали 70 будинків у центрі міста. 1648—1653 — єврейська громада дуже постраждала під час Хмельниччини. 1765 — в Меджибожі було 2039 євреїв. 1897 — євреї становили 74 % населення міста (6040 з 8164). З 18 століття Меджибіж став центром хасидизму. 1740 року тут оселився мандрівний релігійний філософ Ізраїль Бешт (Баал Шем Тов), тут же він і помер 1760 року. Була мурована синагога і 5 єврейських будинків молитви а також лікарня на 20 ліжок. Погроми початку 20 століття та дестабілізація 1917—1920 рр. спричинили хвилю еміграції, і частка євреїв почала зменшуватись. У 1939 р. в Меджибожі проживало 2347 євреїв (51,64 % населення). Німецькі війська захопили Меджибіж 7 липня 1941. Відразу ж після заняття Меджибожа німці та місцеві поліцаї почали жорстоко знущатися над євреями. Євреї примусово працювали на прокладанні доріг, будівництві аеродрому, в каменоломні. Восени 1941 р. в Меджибожі було створено гетто. Гетто було оточене високим парканом з колючим дротом. Скупченість в гетто, важкі роботи, побиття, голод, тиф сприяли масової смертності у гетто. 14 квітня 1942 220 чоловіків з гетто було відправлено супроводжувати німецьку військову колону на фронт. Всі вони були знищені.

Продовження Додатку Г

9. Торгові ряди.

На початку XIX століття, у 1812 році, на місці площі вже були "прегарні муровані торгові місця ("аркада)". У камерально-топографічному описі містечка Меджибожа торгові ряди описано так: "Гостинний двір кам'яний — посеред невеликої площі з невеликою баштою, що являє насамперед за звичаєм тутешніх місць ратушу. Гостинний двір цей чималої архітектури, в ньому крамниць кам'яних наскрізних і розділених зовнішніх від внутрішніх — 50. В них тримають євреї тутешні різного роду закордонні товари». Ревізія 1863 року виявила на першому поверсі торгових рядів 52 лавки, 45 з яких належали євреям. Крім лавок, тут була синагога. Більша частина приміщень другого поверху та 2 приміщення на першому були казенними. В них були військова поліція і "етапні приміщення". Також тут була аптека і трактир, в якому у ярмаркові дні давали театральні вистави. У другій половині XX ст. у будівлі колишніх торгових рядів на першому поверсі були шкільні майстерні і магазин, на другому - з 1946 р. Меджибізька районна, а згодом міська бібліотека. На початку 2000-х рр. будівлю торгових рядів було продано приватному власнику. Комплекс торгових рядів щойно виявлена пам'ятка архітектури. Стан аварійний.

10. Троїцького костелу

Засновником і фундатором костелу був власник Меджибожа Адам Ієронім Сенявський. Будівництво костелу розпочалося у 1600 р. і було завершено у 1632 р. Храм мав 10 вітарів, в центральному знаходився великий образ роботи знаменитого художника Марчелло Бачареллі (1731-1818 рр.), який зображував святих Рафаїла, Єроніма, Миколу та Адама. У верхній частині вітваря знаходився герб родини Сенявських - "Леліва". В 1812 р. новий власник Меджибожа князь Адам Єжи Чарторийський збудував біля храму 2-ярусну надбрамну дзвіницю і заклав фонд для утримання 12 убогих. При костелі діяла двокласна парафіяльна школа. Храм діяв до 1929 року, поки не був закритий радянською владою. Під час Другої світової війни зазнав пожежі і частково втратив покриття на даху (металева бляха). Дзвіниця втратила дах і пізніше була повністю розібрана на будівельні матеріали. В 1962 р., під час чергової державної антирелігійної кампанії, аварійний костел було підірвано і частково розібрано на каміння. На сьогоднішній день храм представляє собою руїни: збереглися зовнішні стіни, склепіння вітварної частини, підвали.

11. Земляна гребля.

Найдавнішим збереженим елементом благоустрою Меджибожа є земляна гребля. Ставок, утворений в результаті спорудження греблі мав прикривати фортецю і містечко з півдня, а мости на дамбі дозволяли контролювати дорогу через річку. Час створення греблі, очевидно припав на початок 17 ст.. На плані 1677 р. гребля вже показана з двома дерев'яними мостами і млином на лівій стороні Південного Бугу. Крім них на плані показано ще три дерев'яні мости. Найбільший йшов від північних воріт міста через річку Бужок і болото. Пізніше на цьому місті було збудовано кам'яний Турецький міст (сучасна вул. Шевченко). Два інших перекинуті через оборонні рови: із містечка до замку і з містечка на Кам'янецьку дорогу. На фото початку XX ст. гребля мала дерев'яний міст на кам'яних опорах, шлюзи з криголамами для млинів та мосту, з двох боків - дерев'яне огороження зі стовбурів. Вздовж дороги були розставлені гасові ліхтарі і телеграфні стовпи.

12. Комплексний об'єкт архітектури “Комплекс споруд млина (XIX ст.)”

Збудований на земляній греблі Південного Бугу. Складається з двох споруд. Збудовані на місці більш стародавніх млинів, які є на плані Меджибожа 1677 р. Млин, що розташований ближче до містечка, в стилі класицизм, двоповерховий, прямокутний в плані з високим двосхилим дахом. Будівля є цікавим зразком промислової споруди XIX ст. Від другого млина збереглися лише наріжні стіни з обробленого каменю-вапняку. Як засвідчують листівки початку XX ст., млини мали схожі розміри і архітектурне рішення. Лише бічний фасад другого млина зі сторони річки отримав двоповерховий портик з чотирма колонами і трикутним фронтоном. В 1926 р. в одному з млинів було влаштовано гідроелектростанцію, після війни – міську лазню. ГЕС створила електричну мережу в містечку, а також дала змогу влаштувати вуличне освітлення його центральної частини. Після війни в 1954-1955 рр. було побудовано нову ГЕС з системою бетонних шлюзів і каналу підводу води до генераторів на правому березі р. Південний Буг. Через це частину земляної дамби було розібрано, а нові інженерні споруди "зламали" пряму лінію дамби дещо на південь. Від зруйнованої дамби і мосту залишилось лише пару кам'яних стінок - опор.

Продовження Додатку Г

13. Кафе «Водолій» (кінець маршруту) Просторе кафе на березі річки Південний Буг, яке розташовано між селищем Меджибіж і селом Требухівці. Відкривається мальовничий краєвид на дамбу і старовинну фортецю "Білий лебідь". Всі страви в закладі готуються з натуральних продуктів. До фірмових страв відноситься фарширована риба та деруни.	
14. Джерело Бешта (Додаткові пропозиції) Джерело Баал Шем Това — це єврейська гідрологічна пам'ятка в селі Требухівці біля Меджибожа (Хмельницька область), пов'язана з Ізраїлем Баал Шем Товом (Бештом), над ним збудована міква	

КАЛЬКУЛЯЦІЯ ВАРТОСТІ ТУРУ
АВТОРСЬКИЙ ТУР «ШЛЯХ БААЛ ШЕМ ТОВА»
(ВАРТІСТЬ НА 1 ЛЮДИНУ ПРИ КОМПЛЕКТНОСТІ ГРУПИ – 10 ОСІБ)

№ з/п	Назва статті	Вартість за одиницю у.о. / грн.	
1.	Меджибізький замок:		
	- вхідний квиток	2	100
	- екскурсія замком	0,5	20
	- квест «Знайди легенду»	1	50
2.	Вартість харчування (кафе «Водолій»): - обід:	10	500
4.	Трансфер Хмельницький-Меджибіж-Хмельницький	6	300
5.	Екскурсійна програма	4	200
6.	Страхування	8	400
7.	Послуги гіда-перекладача	4	200
	Загальна вартість туру:	35,5	1770*

*Розрахунок по курсу 1 у.о.=50 грн.

Супутня послуга вело маршрут «Край Бога та Божка»

Назва проекту: Мобільна платформа «Medzhybizh Smart Quest»

Об'єкт: Меджибізька територіальна громада (Меджибіж, Требухівці, Ставниця)

Мета: Синхронізація туристичних потоків через ігрову взаємодію з культурною, природною та сакральною спадщиною.

1. Цільові аудиторії

- **«Smart-туристи»:** молодь та активні мандрівники (18–35 років), що надають перевагу самостійному вивченню локацій через гаджети.
- **Сімейний сегмент:** туристи з дітьми, зацікавлені в пізнавальному відпочинку.
- **Освітні групи:** школярі та студенти (навчальні квести з історії та екології).
- **Паломницькі групи:** відвідувачі, зацікавлені в інтерактивному вивченні сакральної спадщини.

2. Структура ігрових маршрутів (Модулі)

Назва модуля	Тематичне наповнення	сценарій
«Культурний код»	Замок, легенди, локальна кухня, побут Требухівців та Ставниці.	Пошук прихованих символів на мурах замку, квизи (вікторини) з історії.
«Еко-адреналін»	Заказник «Башта», «Бездня», заплава Південного Бугу.	Геокешінг (пошук точок за координатами), фото-челенджі флори/фауни, спортивна рибалка.
«Сакральний шлях»	Шлях Бешта, некрополь, мультикультурна історія регіону.	AR-реконструкція синагоги, збір цифрових фрагментів «стародавніх рукописів».

3. Функціональні вимоги (Key Features)

1. **Інтерактивна GPS-карта:** відображення всіх маршрутів з прив'язкою до реального часу та місця розташування користувача.
2. **Доповнена реальність (AR):** візуалізація 3D-моделей втрачених об'єктів.
3. **Офлайн-режим:** завантаження карт та завдань для роботи в місцях з нестабільним зв'язком (актуально для еко-стежок).
4. **Мультимовність:** підтримка українською, польською, англійською та івритом (для міжнародної комерціалізації «Сакрального шляху»).
5. **Система досягнень (Loyalty System):** накопичення віртуальних балів, які конвертуються у знижки на каву, сувеніри чи хостел.

4. Економічна ефективність для громади

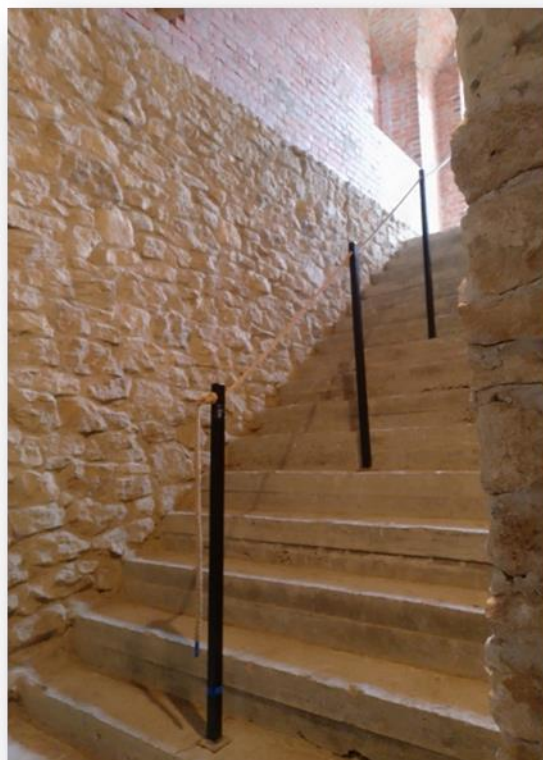
- **Диверсифікація потоків:** додаток стимулює туриста вийти за межі замку і відвідати віддалені точки в громаді (еко-зони, місцеві садиби).
- **Збільшення LTV (Lifetime Value):** ігровий формат спонукає залишитися в громаді на ніч, щоб завершити всі рівні квесту.
- **Маркетингова аналітика:** збір даних про те, які точки маршруту є найбільш популярними, для оптимізації інфраструктури.

Рекомендації щодо впровадження:

Для реалізації цього проекту в межах регіональної програми Хмельницької області доцільно залучити ІТ-кластери та фінансування через **фонди регіонального розвитку** або **гранти ЄС** на розвиток трансграничної спадщини.

Додаток Е

Укриття у Державному історико-культурному заповіднику «Межибіж»

Продовження Додатку Е

Об'єкти подвійного призначення у Державному історико-культурному заповіднику «Межибіж»

